

В. Снегірєва

Зарубіжна література

Підручник. 5 клас

**Київ
«КОНВІ ПРІНТ»**

2018

УДК 82(100).09(075.3)*5 кл.

«Схвалено для використання у загальноосвітніх навчальних закладах»
(лист ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» Протокол № 22.1/12-Г-840 від 17.09.2018 р).

Рекомендовано до друку вченою радою Інституту педагогіки НАПН України (протокол № 12 від 28.12.2017 р.)

Рецензенти:

Паламар С. П., кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, заступник директора з наукової роботи Педагогічного інституту Київського університету ім. Бориса Грінченка

Фасоля А. М., кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу навчання української мови та літератури Інституту педагогіки НАПН України

Щербак Д. М., учитель зарубіжної літератури школи І-ІІІ ступенів № 294 Деснянського району м. Києва, вчитель-методист Місюна М. І.

***СНЕГІРЬОВА В. В. Зарубіжна література. 5 клас: підручник /
В. В. Снегірєва. — К.: ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2018. — 160 с.***

ISBN 978-617-7724-28-4

Підручник укладено відповідно до навчальної програми із зарубіжної літератури для 5 класу зі змінами, затвердженими наказом МОН України від 07.06.2017 № 804. У ньому подано тексти програмових творів, короткі відомості про їхніх авторів, систему запитань і завдань, навчальні статті з теорії літератури.

Аналіз твору у підручнику поділено на кілька етапів, які в сукупності ведуть учня від безпосереднього його сприйняття до поглибленого, створюючи при цьому сприятливі умови не тільки для осмислення художнього тексту, а й для зацікавленого читання його, для набуття досвіду занурення в текст, розвитку в учнів умінь роботи з ним і формування предметних та ключових компетентностей. Завдання до тексту об'єднано в рубрики, що робить їх особливо наочними («Поділися враженнями від прочитаного», «Візьми участь в обговоренні твору», «Попрацюй самостійно», «Для книголюбів»). Така структура викликає в учнів рефлексію й установку на конкретну діяльність.

Навчальні статті подано в доступній формі, з опорою на виучувані художні твори.

УДК 82(100).09(075.3)*5 кл.

© Інститут педагогіки НАПН України, 2018

© Снегірєва В. В., 2018

ISBN 978-617-7724-28-4 © КОНВІ ПРІНТ, 2018

ЗМІСТ

ЧИТАННЯ – ТО НАЙКРАЩЕ НАВЧАННЯ	4
ФОЛЬКЛОР	6
Загадки народів світу	7
Довідник читача. <i>Загадка</i>	10
ПРИСЛІВ'Я І ПРИКАЗКИ НАРОДІВ СВІТУ	11
Довідник читача. <i>Про виразне читання</i>	12
КАЗКИ НАРОДІВ СВІТУ	13
Пані Метелиця. <i>Німецька народна казка</i>	14
Довідник читача. <i>Сюжет казки. Мандрівні сюжети</i>	17
Фарбований шакал. <i>Індійська народна казка</i>	17
Довідник читача. <i>Роль логічного наголосу під час виразного читання</i>	19
Іссумбосі, або Хлопчик-Мізничик. <i>Японська народна казка</i>	20
Довідник читача. <i>Роль логічної паузи під час виразного читання</i>	22
Пензлик Маляна. <i>Китайська народна казка</i>	22
Довідник читача. <i>Народна казка</i>	25
Синдбад-мореплавець. <i>Арабська народна казка</i>	26
Довідник читача. <i>Інтонація</i>	30
ЛІТЕРАТУРНІ КАЗКИ	31
Олександр Сергійович Пушкін	32
Вступ по поєми «Руслан і Людмила»	33
Казка про Мертву Царівну і сімох богатирів	33
Довідник читача. <i>Про вірші і прозу</i>	43
Ганс Крістіан Андерсен	44
Дикі лебеді	44
Довідник читача. <i>Автор і герої художнього твору</i>	55
Оскар Уайльд	56
Хлопчик-зірка	57
Перевір себе	66
ТЕМА ПРИРОДИ В ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ	67
Джон Кітс	67
Про коника та цвіркуна	67
Йоганн Вольфганг Гете	67
Нічна пісня мандрівника	67
Генріх Гейне	68
Задзвени із глибини	68
Довідник читача. <i>Епітет</i>	68
Довідник читача. <i>Метафора</i>	69
Ернест Сетон-Томпсон	70
Лобо – володар Курумпо	71
Довідник читача. <i>Оповідання</i>	78
Перевір себе	79
ТЕМА ДИТИНСТВА У ТВОРАХ ЗАРУБІЖНИХ ПИСЬМЕННИКІВ	80
Марк Твен	80
Пригоди Тома Соєра	82
Довідник читача. <i>Портрет літературного героя</i>	101
Елеанор Ходжман Портер	102
Полліанна	102
Льюїс Керролл	127
Аліса в Країні Див	128
Роальд Дал	138
Чарлі і Шоколадна Фабрика	139
Перевір себе	159

Друже п'ятикласнику!

У цьому році ти вивчатимеш новий предмет – зарубіжну літературу. Ти ознайомишся із фольклором і чудовими художніми творами різних народів світу, які розкажуть тобі про минуле та сьогодення, про те, як в усі часи люди уявляли собі найголовніше в житті: добро, правду, справедливість, красу, свободу, честь, гідність. Але, щоб проіннятися усім цінним і важливим, що містять книги, потрібно вміти і любити читати.

У підручнику ти знайдеш сторінки, які навчатимуть тебе мистецтву читання. Вони містять роз'яснення багатьох, прихованих від поверхневого погляду, таємниць художнього слова, які викликають у читачів радість і сум, подив і захват, переживання і співчуття. Учись бути справжнім, вдумливим читачем, бо книги дають нам не тільки знання, а й, що важливіше, наповнюють наші серця мудрістю і людяністю.

Для того, щоб стати сучасною, освіченою і порядною людиною, потрібно якомога більше читати. Ось що говорять про користь книжок і читання письменники різних країн світу:

«Читання – то найкраще навчання» (Олександр Пушкін, російський поет).

«Учитися читати книгу, думати над прочитаним – велика і шляхетна мета» (Йоганн Вольфганг Гете, німецький письменник).

«Знання – броня від усіх бід» (Рудакі, перський поет).

«Є лише один спосіб стати культурною людиною – читання» (Андре Моруа, французький письменник).

«Книги – діти розуму» (Джонатан Свіфт, англійський письменник).

«Усяке грубіянство тане, наче на вогні, під впливом щоденного читання гарних книжок» (Віктор Гюго, французький письменник).

Прислухайся до їхніх порад!

ЧИТАННЯ – ТО НАЙКРАЩЕ НАВЧАННЯ

Слово «література» походить від латинського *literatura* (від *litera* – буква) і означає «написане». Проте не кожен письмовий твір є художнім. Головна відмінність художньої літератури полягає в тому, що вона завжди справляє на нас своє особливе враження. Читаючи цікаву книжку, ми легко уявляємо її героїв, подумки стежимо за їхніми вчинками. Чому письменнику вдається так сильно заволодіти нашою уявою й увагою? Як художник добирає для своєї картини потрібні йому фарби, так і письменник знаходить найвиразніші слова для опису героїв, предметів і явищ. Що наочніше вони зображені, то яскравіше ми, читачі, уявляємо їх. Разом з героями книги ми радіємо і сумуємо, захищаємо скривджених і перемагаємо неправих. Читаючи із захопленням, ми стаємо незримими учасниками описуваних у художньому творі подій.

Почитай вірш російської поетеси Марини Цветаєвої та уривок з роману іспанського письменника Артуро Перес-Реверте «Королева Півдня», присвячені читанню книг.

Книжки в червоній палітурці

Марина Цвєтаєва

Із раю, де я ще дитя,
Мені шлете свої привіти,
Одвічні друзі на життя,
В червону палітурку вшиті.

Лишень я вивчу свій урок,
Тоді, бува, до вас біжу я,
— Вже пізно! — Мамо, ще рядок!..
Вона ж, на щастя, не слідкує.

У люстрі вогник миготить...
Із книгою так добре вдома!
Під Гріга, Шумана, Кюї
Я пізнавала долю Тома.

Вечірня сутінь, свіжість, щем...
Том разом з Беккі щиро вірить.
Ось Індіанець Джо з вогнем
В печері темній зло сновидить...

Читач проживає тисячу життів, люди-
на, яка не читає, проживає тільки одне.

Перевага книг ... в тому, що вміщені
в них життя, історії, роздуми стають тво-
їми; закриваючи книгу, ти вже не той,
яким був, відкривши її. Чимало сто-
рінок написані дуже розумними людь-
ми, і, якщо ти здатний читати смиренно,
терпляче і з бажанням чогось навчитися,
вони ніколи тебе не розчарують. Навіть
незрозуміле залягає в якомусь далекому
сховищі твоєї голови — на майбутнє, яке
дасть йому сенс і перетворить на щось
прекрасне або корисне.

Книги — це двері, що виводять тебе
з чотирьох стін... Вони вчать тебе, ви-
ховують, з ними ти подорожуєш, мрієш,
уявляєш, проживаєш інші життя, а своє
збагачуєш у тисячу разів.

Артуро Перес-Реверте. «Королева Півдня»

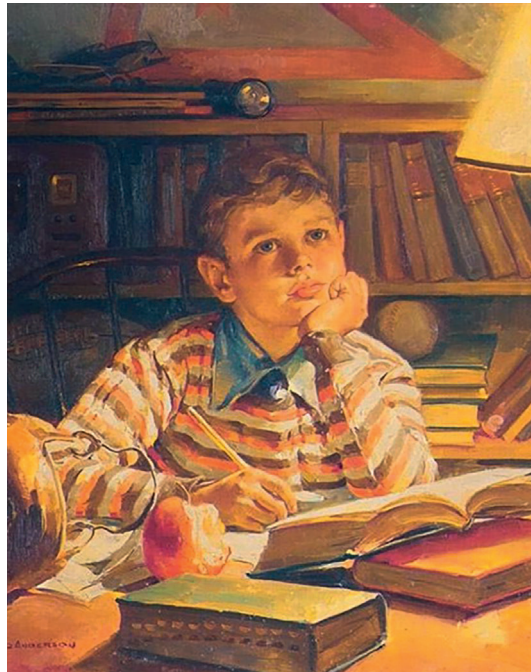
І цвинтар... Віщий гук сови...
(Як страшно!) Мчить через купини
Приймак бундючної вдови,
Як Діоген, схиливши спину.

Ясний, як сонце, тронний зал,
Над хлопчиком струнким — корона...
О Боже! Злидар!.. Він сказав:
«Я нині спадкоємець трону!»

Хто з темряви — той в ній і зник.
Британії печальні долі...
— Чому ж серед червоних книг
Заснути знов не маю волі?

О золота ця сторона,
Де погляд вільний, в серці вирій!
О золоті ці імена:
Гек Фінн, Том Соєр, Принц і Злидар!

Переклад Богдана Сторохи

Гарольд Андерсон. Мрійник

Запрошуємо до бесіди

1. Чи доводилося тобі пережити враження, про які пише М. Цвєтаєва в своєму вірші? Які книжки найбільше запам'яталися тобі в дитинстві? Розкажи про це в класі.
2. Які герої і події, описані в романі Марка Твена «Пригоди Тома Соєра», найбільше схвилювали поетесу?
3. Поміркуй, чому імена героїв улюблених книг Цвєтаєва називає «золотими».
4. Чим сподобався тобі вірш М. Цвєтаєвої «Книжки в червоній палітурці»? Підготуй виразне читання його.
5. Чи поділяєш ти думку іспанця А. Переса-Реверте про роль книжок у житті людини? З якими книжками ти любиш подорожувати і мріяти?
6. Переглянь висловлювання письменників і поетів різних часів і народів про книжки і читання, наведені у вступних статтях підручника. Яка спільна думка об'єднує їх?

ФОЛЬКЛОР

Хто з нас не знає казок і загадок? Хто не чув колискових пісень, колядок чи шедрівок? А в якій родині не вживають прислів'їв і приказок, таких, наприклад, як *Зробив діло – гуляй сміло* або *Діло майстра величає, На все свій час та ін.*

Народні пісні, казки, колядки, загадки, прислів'я, приказки – все це фольклор (від англ. *folklore* – народна мудрість), або усна народна творчість. Фольклор прийшов

до нас з глибокої давнини, коли ще не було писемності. Багато поколінь усно передавали твори, в яких закарбувалися уявлення народу про добро і зло, розум і дурість, красу і потворність. Склалися ці твори талановитими людьми з народу. Розповідаючи казку, виконуючи пісню, вживаючи прислів'я або приказку, люди вносили в них зміни: щось додавали, щось викладали по-своєму. З часом ці твори ставали все більш цікавими за змістом і досконалими за формою. Ось чому в казках, прислів'ях, приказках важко змінити навіть одне слово, настільки точна, виразна і влучна їх мова.

Кожен народ має свій фольклор. В українських і російських казках ми зустрічаємося з Бабою Ягою і Змієм, у східних – з Дивами і Драконами. Різні умови життя, природа, історія народу знайшли відображення в фольклорних творах народів світу, додаючи їм неповторних національних рис.

Іван Білібін. Баба Яга

З виникненням писемності усна творчість різних народів продовжує розвиватися. Люди завжди любитимуть казки, прислів'я, приказки, народні пісні, оскільки інтерес до чарівного і незвичайного, доброго і прекрасного залишається незмінним.

Запитання і завдання

1. *Найперші фольклорні твори, відомі тобі з дитинства, — коліскові пісні, казки, загадки, скоромовки. Що ти пам'ятаєш із дитячого фольклору?*
2. *Які колядки, щедрівки, веснянки ти знаєш? Чи доводилося тобі їх виконувати?*
3. *Які народні пісні ти чув / чула у своїй родині? Хто їх за звичай виконує?*
4. *Які прислів'я і приказки доводилося тобі чути від батьків чи інших людей? У яких випадках вживають їх?*
5. *Чи траплялося тобі брати участь у народних святах та обрядах (весіллі та ін.), іграх? Чим привабливі вони для сучасної людини?*

Загадки, прислів'я, приказки — найдавніші фольклорні твори кожного народу. Вони супроводжували людину все життя й були основою виховання: навчали добра й розуму, розвивали мовлення, творчі здібності. У цих творах поєднуються краса і користь. Так, загадки з дитячих років тренували мислення, кмітливість, уяву. Прислів'я та приказки вчили влучно й красиво висловлювати свої думки, долучали до джерел народної мудрості й неписаних законів народного життя.

Календарні та обрядові пісні відображають найважливіші моменти селянського життя в господарстві, побуті, родині: сівбу, збір урожаю, свята; обрядові пісні виконуються на весіллі, народження дітей тощо. Всі календарні й обрядові пісні містять прохання про здоров'я для людини і тварин, про гарний урожай, про щастя і багатство.

Пам'ять людей зберегла, донесла до нашого часу живе народне слово. Знати й любити фольклор — значить розумом і серцем засвоїти духовний заповіт свого народу.

Загадки народів світу

Українські загадки

- *Пішла пані до льоху, насипала гороху; вернулася з льоху — нема гороху.*
- *Махнула птиця крилом — закрила півсвіту чорним рясном.*
- *Старий дід мости помостив, молода прийшла — мости рознесла.*
- *Що без леза та без зуба розтина міцного дуба?*

Давньогрецька загадка

- *Хто ходить уранці на чотирьох ногах, удень на двох, а ввечері на трьох?*

Грузинська загадка

- *Що то за глек, у якому дві води ніяк не змішаються?*

Голандська загадка

- *Швидка конячка з хвостиком лляним: чим швидше біжить конячка, тим хвостик у неї коротший.*

Англійська загадка

- Земля біла, насіння чорне.

Російська загадка

- Біле поле, чорне насіння; хто його сіє, той розуміє.

Казахська загадка

- Зелене телятко товстішає на тонкій прив'язі.
- Душі і язика не має, а говорить розумне.

Ненецька загадка

- Два господарі весь вік за своїми оленями ганяються — ніяк в один гурт не зберуть.

Нанайська загадка

- П'ятеро чоловіків одну залізну жердину тягнуть.

Узбецька загадка

- Маленька, тоненька, у неї коса довгенька.

Японські загадки

- Поки не вдариш по голові, не слухається.
- Криве поліно у кутку біля вогнища.
- Ходять навколо будинку, дзвіночками дзвенять.
- Пов'язав голову білим рушником та й повзе по даху.
- Гірською дорогою розкидані рукавички.

Англійська вишивка

Дівчина в казахському національному костюмі

Вишивка японською гладдю

Африканські загадки

- *Хвіст дикої кішки до кінця не зможеш зжувати.*
- *Приходить європеєць — за стегно тримається.*

Індійські загадки

- *Вранці корзина порожня, а вночі — квітами наповнена.*
- *Того дня, коли народжується, він носить біле, другого дня носить зелене, третього дня — червоне, а потім скидає весь свій одяг і виїжджає за кордон.*

Якутські загадки

- *Посеред моря золота чаша плаває.*
- *Усі його люблять, але хто на нього погляне — відразу хмуриться.*
- *Срібне кільце на ялині висить.*

Якутська вишивка

Вірменські загадки

- *Килим — не витрусити, золота — не перерахувати.*
- *Йде, йде — сліду немає, сяде на дорогу — пилу немає.*
- *Однією ложкою фарби весь світ фарбує.*

Філіппінська загадка

- *Вночі посадили зерно, вранці зникло воно.*

Китайська загадка

- *Два круглих-прекруглих коржа щодня підносять до воріт. Один пашиє жаром, інший холодний, наче лід.*

Корейська загадка

- *З неба листи приносить.*

Відгадки

До українських загадок: 1. Ніч і зорі. 2. Ніч. 3. Мороз і весна. 4. Блискавка.

До давньогрецької: Людина.

До грузинської: Око.

До голландської: Голка і нитка.

До англійської і російської загадок: Книжкова сторінка.

До казахської: 1. Кавун. 2. Книжка.

До ненецької: Сонце, місяць і зорі.

До нанайської: Рука і пальці.

До узбецької: Морква.

До японських: 1. Цвях. 2. Кіт. 3. Краплі дощу. 4. Дим. 5. Кленові листочки.
До африканських: 1. Дорога. 2. Чашка.
До індійських: 1. Небо і зірки. 2. Горіх.
До якутських: 1-2. Сонце. 3. Місяць.
До вірменських: 1. Небо і зірки. 2. Дощ. 3. День.
До філіппінської: Зірки.
До китайської: Сонце і місяць.
До корейської: Дерево.

Запитання і завдання

1. *Загадка — один із найдавніших фольклорних жанрів. У давнину загадки сприймалися як гра, в якій могли брати участь лише кмітливі. Які ще якості притаманні людям, що вміють загадувати й розгадувати загадки?*
2. *Відгадай загадки народів світу, поміщені в підручнику. Чим схожі вони з українськими загадками?*
3. *У загадці загаданому предмету чи явищу часто приписуються властивості схожих предметів або явищ. Виділи такі загадки із запропонованих у підручнику.*
4. *Існує чимало загадок у формі важких запитань або задач, щоб над ними, як то кажуть, можна було поламати голову. Які з загадок, з якими ти ознайомився на уроці, було найважче розгадати?*
5. *Випробуй себе й інших: загадай свої улюблені загадки, відгадай загадки товаришів.*
6. *Придумай свої власні загадки (наприклад, про предмети сучасної цивілізації, якими ти користуєшся: комп'ютер, гаджет тощо).*

Для книголюбів

- *Впиши дві-три загадки з казок різних народів світу (в тому числі з українських). Підготуй розгорнуту відповідь на запитання: яких казкових героїв випробовували розгадуванням загадок?*

Довідник читача. Загадка

Загадки є в усній народній творчості всіх народів світу. Слово *загадка* походить від дієслова *гадати* — тобто думати, міркувати. Звідси *розгадувати* — означає «розкривати приховане». Загадка випробовує на кмітливість, метикуватість, тямущість.

В основі загадки — вживання слів у переносному значенні. Слово, що загадується, порівнюється з іншим, схожим на нього: *Зелене телятко товстішає на тонкій прив'язі (Кавун); Вранці корзина порожня, а вночі — квітами наповнена (Небо і зірки)*.

З допомогою загадок наші предки передавали досвід і знання від старшого покоління до молодшого: діти, молодь пізнавали навколишній світ через поетичні твори — загадки. Вони були невід'ємною частиною народної педагогіки, засобом виховання дотепності, кмітливості, уяви, образного мислення.

«Загадкова» мова звучала в народних іграх і старовинних обрядах. Наприклад, коли свати приходили в дім нареченої, батьки запитували їх: «А що ви за люди й зівдки бу-

дете!», на що свати традиційно відповідали: «Ми – мисливці. Ловимо лисичь і перепелиць. Нам здалося, що одна лисичка заховалась у вас». Обряд оживав, перетворювався у веселу гру, сповнену народних жартів.

Загадка завжди реагувала на все нове, що з'являлося в світі. Тому вона збереглася й донині.

Запам'ятай:

Загадка – малий фольклорний (або літературний) твір, у якому предмети і явища відтворюються через порівняння їх з віддалено схожими.

1. *Що таке загадка?*
2. *Чому вона є в усіх народів світу?*
3. *Наведи приклади загадок, які тобі запам'яталися.*

ПРИСЛІВ'Я І ПРИКАЗКИ НАРОДІВ СВІТУ

Французькі прислів'я

- *Із добрим товаришем у дорозі – і пішки, а наче на возі.*
- *Від ласкавих слів утихає гнів.*
- *Де панує сила, там розумові немає місця.*
- *За один день із жолудя дуб не виросте.*
- *Краще погано замиритись, ніж добре судитись.*
- *Краще розумний ворог, ніж безголовий друг.*

Індійські прислів'я

- *В роботі – віця, а за столом – тигр.*
- *Де сила не може, там розум допоможе.*
- *За збитки, що вчинив слон, застрелили осла.*
- *Знання – це добро, що не знає втрати, ні злодію, ні царю його не відібрати.*
- *Послухай пораду, але сам давай раду.*

Прислів'я англійців

- *Добре ім'я і в темряві сяє.*
- *Доля сміливого любить.*
- *Заздрість нікого ще не збагатила.*
- *Гарна та хата, що добрими людьми багата.*
- *Кожен дуб жолудем був.*

Німецькі прислів'я і приказки

- *Хоробрий воїн за келихом пива.*
- *Не вчи рибу плавати, а голуба літати.*
- *Немає гострішого меча, ніж лихий язик.*

Підвіс з індійським візерунком

- *Краще багато знати, ніж багато говорити.*

Прислів'я японців

- *Гмавпа, бува, падає з дерева.*
- *Сокіл шанує свої крила, а людина — ім'я.*
- *Великі діла з малих починаються.*
- *Коли помирає тигр — залишається шкура, коли помирає людина — залишається ім'я.*
- *У дурника все не в лад.*

Китайські приказки і прислів'я

- *Хмари не встоять перед вітром, а роса — перед сонцем.*
- *Добра розсада — і рис буде добрий.*
- *У мудрої людини довгі вуха та короткий язик.*
- *Краплина до краплини — і річка буде.*

Запитання і завдання

1. *Прислів'я — це короткий мудрий вислів, що має повчальний зміст. Про які неписані правила народного життя ми дізнаємося із прислів'їв?*
2. *Між прислів'ями та приказками є відмінність. Прислів'я завжди містить закінчену думку: «Краплина до краплини — і річка буде». У приказці ж «Краплина до краплини» — думка незакінчена (вказує на ощадливість). У прислів'ї завжди є повчальний висновок, а приказка дає яскраву, влучну оцінку події або людині. Порівняй прислів'я і приказки, установи між ними схожість і відмінності.*
3. *Які якості людського характеру і поведінки відображено в прислів'ях і приказках? Які з них в усі віки цінуються понад усе?*
4. *Прислів'я та приказки називають джерелом народної мудрості. Чи вживаєш ти прислів'я і приказки в своєму мовленні? Вивчи прислів'я, які тобі сподобалися.*

Візерунок «Китайський дракон»

Довідник читача. Про виразне читання

Виразне читання — особливий вид мовлення. Художній текст, що виголошується для слухачів, повинен викликати в них певні думки і почуття, зацікавити читанням. Щоб оволодіти мистецтвом виразного читання, потрібні знання і вміння.

Головні вимоги до вимоги до виразного читання — усвідомленість, чіткість і правильність мовлення. Перш ніж приступити до читання художнього тексту, потрібно визна-

читися, які думки ти хочеш донести до слухачів, яке враження від читання намагаєшся викликати в них. Не менш важливо дбати про правильність і чіткість вимови (дикцію).

Головні правила виразного читання:

- *читай чітко, розбірливо, щоб тебе добре могли чути ті, до кого ти звертаєшся;*
- *не вимовляй слів скоромовкою;*
- *не підвищуй голос без потреби;*
- *старайся читати так, щоб зацікавити слухачів.*

Запам'ятай:

Виразність читання залежить від усвідомленості, чіткості і правильності мовлення.

1. *Як ти розумієш вимогу до виразного читання — усвідомленість мовлення?*
2. *Які головні правила виразного читання?*
3. *Добери прислів'я різних народів про працю і підготуй виразне читання їх.*

КАЗКИ НАРОДІВ СВІТУ

Найбільше диво в народній творчості — казка. Її чарівність — у перетворенні реального світу у світ здійснення мрій. Читаючи казки, ми й не помічаємо, як опиняємося під владою вигадки, яким цікавим стає все, про що йдеться в них. Звірі в казках розмовляють, думають, хитрують, ворогують, дружать, допомагають героям. Герої вирушають у далекі подорожі з допомогою неймовірних засобів пересування, де на них чекають небезпечні випробування — боротьба з чудовиськами, переходи через вогняні ріки, спуск у глибокі підземелля чи сходження на круті вершини. У казках завжди розповідається про щось неймовірне, неможливе в реальному житті, та водночас фантастична вигадка містить правду. Казка розповідає нам про найважливіше в житті, вчить нас бути добрими і справедливими, протистояти злу, зневажати хитрунів і підлабузників, ставати на захист слабких. Вона утверджує народні принципи життя: чесність, відданість, сміливість.

Запрошуємо до бесіди

1. *Чи є в тебе улюблені зарубіжні казки? Хто з героїв цих казок тобі найбільше подобається?*
2. *Серед людей є чимало таких, які більше люблять слухати казки, ніж читати їх самотійно. Спробуй пояснити, чому.*
3. *Що ти любиш більше: слухати казки чи розповідати їх? Чому?*
4. *Які зарубіжні казки ти бачив / бачила у кіно або по телевізору? Якби ти був / була кінорежисером, то яку б казку хотів би / хотіла б поставити сам / сама? Поясни свій вибір.*

Пані Метелиця

Німецька народна казка

Жила на світі одна вдова, і мала вона дві доньки. Одна з них, падчірка, була гарна й роботяща, а друга, рідна, гідка й лінива. Та вдова любила куди більше рідну доньку, хоч та була гідка й лінива. Падчірка мусила виконувати всю хатню роботу, була попельюшкою в домі. Бідна дівчина щодня сиділа на шляху біля криниці й пряла доти, поки їй нитка прорізала пальці до крові.

Одного разу вона так порізала ниткою пальці, що кров'ю залило увесь починок. Вона схилилася над криницею, щоб вимити починок, а він вислизнув із рук і впав у криницю.

Гірко заплакала дівчина й побігла до мачухи та розказала про таке нещастя. А мачуха почала її лаяти на всі заставки і нарешті сказала:

— Уміла вкинути починок, то зараз же лизь і дістань його.

Пішла бідна дівчина до криниці, не знаючи, що й робити. І з великого жалю й страху стрибнула в криницю і знепритомніла.

А коли опритомніла, то побачила, що лежить на чудовій луці. Ясно світило сонце, і тисячі розмаїтих квітів цвіли навколо неї.

Вона пішла цією лукою і набрела на піч, у якій було повно хліба. Хліб почав гукати до неї:

— Ох, витягни мене, витягни, бо згорю, я вже давно спікся!

Дівчина підійшла до печі і лопатою повитягала весь хліб. А потім пішла собі далі.

Ось приходить вона до яблуні, а на ній аж рясніє від яблук. Яблуня просить її:

— Ох, обтрус мене! Яблука мої давно вже достигли.

Дівчина струснула яблуню, і яблука градом посипались на землю. Вона трусила доти, поки жодного яблука не лишилося на яблуні. Тоді згорнула яблука на купу і пішла далі.

Нарешті дійшла до невеличкої хатини, з якої у віконце визирала стара баба. В неї стирчали такі великі зуби, що дівчинка хотіла тікати. Але стара гукнула їй услід:

Н. Цейтлін.

Ілюстрація до казки «Пані Метелиця»

— А чого ти боїшся, люба дитино? Залишайся в мене, і якщо добре впорася з хатньою роботою, то й тобі добре буде. Найкраще дбай про постіль, стели якнайстаранніше та добре вибивай подушки, щоб пір'я летіло,— тоді на світі йтиме сніг, бо я ж пані Метелиця.

Як почула дівчина такі ласкаві слова, їй відлягло від серця, вона залишилась у бабусі й негайно стала до роботи. Дівчина у всьому догоджала старій, збивала їй подушки так сильно, що аж пір'я летіло, наче сніжинки, і тому жилося їй у старій дуже добре. Вона ніколи не чула від неї лихого слова і щодня їла смажене й пряжене.

Пробула дівчина певний час у старої та й засумувала, а чого їй бракує, то спочатку й сама не знала. Нарешті здогадалась, що нудьгує за домівкою, і хоча тут було їй у тисячу разів краще, проте її тягло вернутися до рідної хати.

Нарешті вона сказала до старої:

— Взяла мене туга за рідним краєм, і хоч мені у вас дуже добре, проте довше я тут зоставатися не можу, мені треба вернутися до своїх.

Пані Метелиця сказала:

— Мені подобається, що тебе тягне додому. І за те, що ти вірно мені служила, я сама тебе виведу нагору.

Вона взяла її за руку і провела до великої брами. Брама відчинилась, і тільки-но дівчина ступила на поріг, линув золотий дощ, і все золото приставало до неї, аж нарешті вся вона вкрилася золотом.

— Це тобі за те, що ти у всьому старанна була, — сказала стара і віддала їй також і починок, що впав у колодязь.

Тоді брама замкнулась, і дівчина опинилася вгорі, на землі, біля своєї хати.

А щойно вона ввійшла в двір, півень злетів на цямрину і заспівав:

*Кукуріку, кукуріку! —
Наша дівчина іде, —
на ній золота без ліку.*

Ввійшла дівчина до хати, а мачуха й сестра, побачивши на ній золото, зраділи, не знають, де й посадити.

Дівчина розповіла про все, що з нею трапилось, і коли мачуха почула, як падчівка дослужилася до такого великого багатства; то аж загорілася бажанням добути таке щастя й своїй рідній, гидкій та ледачій доньці.

Отож пішла ледарка до криниці, сіла та й пряде, а щоб починок був у крові, вколола собі пальця, всунувши руку в густий терен. А потім кинула починок у колодязь і стрибнула сама туди.

Вона опинилась, як і сестра, на чудовій луці й пішла тією самою стежкою. Дійшовши до печі й почувши, як хліб кричить: «Ох, витягни мене, витягни, бо згорю, я вже давно спікся!» — вона відповіла: «Тільки мені й охоти бруднитися біля тебе!» — і пішла далі.

Незабаром дійшла вона до яблуні й, почувши, як та кричить: «Ох, обтрус мене, обтрус, мої

Н. Цейтлін.

Ілюстрація до казки «Пані Метелиця»

яблука давно вже достигли!» — вона відповіла: «От не мала роботи! Ще якесь яблуко на голову мені впаде!» — і пішла далі.

Прийшовши до хатини пані Метелиці, вона не злякалася її зубів, бо вже чула про них, і відразу найнялася до неї.

Першого дня вона дуже старалася, слухалась пані Метелицю, коли та їй загадувала роботу, бо в неї тільки й думки було, що про золото, яке стара їй подарує, але другого дня почала лінуватися, третього ще більше — навіть уставати вранці не захотіла. Вона й постелі пані Метелиці не постелила як слід, і подушок не позбавала, щоб аж пір'я летіло.

Це скоро набридло старій, і вона сказала дівчині, що її служба скінчилася. Ледащиця дуже зраділа, гадаючи, що тепер на неї лине золотий дощ.

А пані Метелиця привела її до брами, і шойно дівчина ступила на поріг, як на неї перекинувся великий казан смоли.

— Оце тобі твій заробіток, — сказала пані Метелиця і замкнула ворота.

І прийшла ледащиця додому, вся вкрита смолою, а півень, побачивши її, злетів на цямрину і загорлав:

*Кукуріку, кукуріку! —
Наша ледащиця йде, —
що брудна буде довіку!*

І справді, смола так пристала до ледащиці, що не відмилася, скільки вона жила на світі.

Переклад С. Сакидона

Поділіся враженнями від прочитаного

1. Яку українську народну казку нагадала тобі німецька казка «Пані Метелиця»? Чим вони схожі?
2. Які чарівні перетворення в казці «Пані Метелиця» були особливо цікавими для тебе?

Візьми участь в обговоренні казки

1. Чи не здається тобі загадковим уже сам початок казки: чому мати більше любила гидку й ледачу дочку? (Перевір, наскільки уважно ти читав / читала текст.)
2. Чим можна пояснити, що з красивою і працьовитою дочкою в казці відбувається неймовірне: вона падає в колодязь і потрапляє на чудову луку?
3. Як поводить себе дівчина з піччю, яблунею і пані Метелицею?
4. Що подобається тобі у вчинках і поведінці дівчини? Чим схожа вона на героїню української народної казки — дідову дочку?
5. Зверни увагу на будову казки: у ній, як і в українській казці «Дідова дочка і бабина дочка», протиставлено двох сестер. Такий художній прийом часто використовується у казках і називається антитезою. З допомогою антитези показується різне ставлення героїв до життя і його цінностей: до праці, краси, інших людей тощо. Наведи приклади антитези у казці «Пані Метелиця». Як і за що було покарано гидку й ліниву доньку?
6. Порівняй Бабу Ягу з українських і російських казок і стару з німецької казки «Пані Метелиця». Що у них спільного і відмінного в поведінці і ставленні до людей?

Попрацюй самостійно

1. Німецьку народну казку «Пані Метелиця» записали й опрацювали філологи* брати Якоб і Вільгельм Грімм. Які казки братів Грімм ти читав / читала? Розкажи про ту, що найбільше тобі сподобалася.
2. Підготуй переказ казки «Пані Метелиця», передаючи близько до тексту діалоги з неї.
3. Дай розгорнуту відповідь на запитання: які риси людського характеру прославляються в казці «Пані Метелиця»?

Довідник читача. Сюжет казки. Мандрівні сюжети

Слово *сюжет* (*sujet*) в перекладі з французької означає «зміст». Зміст казки, тобто її сюжет, і викликає наш особливий інтерес до казки, в якій діють незвичайні герої, відбуваються дивовижні події й чарівні перетворення.

Сюжети казок приваблюють читача своєю розважальністю, фантастикою, тим, що добро в них завжди перемагає. Нас захоплюють і герої казок, які долають неймовірні перешкоди, наполегливо й терпляче виконують важкі завдання, безстрашні в боротьбі з ворогами.

Справжні поціновувачі казок різних народів, напевне, ловили себе на думці, що в їх змісті багато схожого. І це дійсно так. Адже майже всі казкові сюжети є *мандрівними*, тобто повторюваними в фольклорі різних країн і народів. В узбецьких, татарських, сербських, скандинавських казках є свій «Колобок»; в литовських, шведських, японських – свої «Ріпка», «Курочка ряба», «Царівна-жаба» тощо. Це тому, що в сюжетах казок знайшли відображення схожі життєві та історичні події, моральні цінності і прагнення. Усі люди Землі хочуть миру, добра й любові, щастя і справедливості, прагнуть до кращого життя.

Запам'ятай:

Казковий сюжет – це зміст казки. Сюжет в казках розкриває подолання героями перешкод, виконання ними важких завдань, перемогу добра над злом. Схожі сюжети казок у різних народів світу називаються *мандрівними*.

1. Що таке сюжет? Якими бувають казкові сюжети?
2. Наведи приклади мандрівних сюжетів з прочитаних тобою казок.

Фарбований шакал

Індійська народна казка

У лісовому краю жив шакал на ймення Чандарава. Одного разу від лютого голоду він забився у місто. З усіх сторін збіглися голодні пси і, голосно гавкаючи, кинулися на нього. Нещадно покусаний, рятуючи життя, шакал шмигнув у дім маляра, а там ускочив у велику бочку із синьою фарбою. Звідти він виліз геть синій. Пси, що чекали на нього під дверима дому, навіть не впзнали його, і пофарбований шакал спокійно побіг до рідного лісу.

* Філолог – людина, яка вивчає мову, фольклор і літературу певного народу.

Забачивши дивовижного звіра із синьою, як у самого бога Шіви, шиєю, лісові мешканці — леви, тигри, пантери, вовки та і решта — із жахом кинулися тікати.

Хто знає, чого сподіватися від цього чудовиська, — приказували вони. — Краще сховайтесь од нього подалі.

— Чому ви всі втікаєте? — зупиняв їх Чандарава. — Вам нема чого боятися. Мене сьогодні створив сам Брахман.* «Віднині помазаний мною на царство, — сказав він, — ти будеш володарем над усіма звірами».

— Прав нами, о царю! — визнали його лісові мешканці.

Невідомий автор. Ілюстрація до «Панчатантри» — збірки інліїських казок. Фрагмент. Бл. 1200 р.

Новоспечений «цар» подарував левові посаду головного радника, тигра зробив керуючим палацом, пантері довірив охорону царської скарбниці, а вовка призначив палацовим сторожем. Зі своєю ріднею, шакалами, він навіть не захотів говорити: наказав вигнати геть усіх до одного.

Із того часу всі хижаки приносили здобич шакалові, а вже він — своєю царською владою — розподіляв її між своїми підданими.

Якось, сидячи на раді, він почув десь далеко тужливе виття шакалів. І тут од великої радості з його очей полилися сльози, він скочив і голосно завив у відповідь. Звірі одразу збагнули, хто перед ними.

— Як же обдурив нас цей пройдисвіт?! — у гніві вигукували вони.

— Це ж усього-на-всього жалюгідний шакал! За обман — розірвати негідника!

Шакал намагався було втекти, але його наздогнали й роздерли на дрібні шматки.

Переклад Ольги Бондарук

Поділися враженнями від прочитаного

- *Яке враження справила на тебе індійська народна казка «Фарбований шакал»? Що в ній здалося тобі захопливим, а що — смішним?*

Візьми участь в обговоренні казки

1. *Східні міфи і казки описують шакалів і лисиць як мудрих чарівників. Чи таким виявився шакал у індійській народній казці? Що допомогло йому врятуватися: хитрість чи випадок?*
2. *Як скористався фарбований шакал своїм новим становищем? Які риси його вдачі виявилися при цьому?*
3. *Який злий жарт зіграла з ним доля?*

* Брахман — представник вищого суспільного кола в Індії; тут: Бог-творець.

4. Які з поданих приказок і прислів'їв розкривають сюжет казки «Фарбований шакал»:

- Не в свої сани не сідай;
- Тримай язик за зубами;
- Бреши, та знай міру;
- Не сунь ногу в чужий черевик;
- На кожного хитрого знайдеться ще хитріший?

Попрацюй самостійно

1. Підготуй виразне читання казки «Фарбований шакал».
2. Намалюй ілюстрації до цієї казки.

Для книголюбів

- Прочитай казку Івана Франка «Фарбований Лис» і порівняй її з індійською народною казкою «Фарбований шакал». Встанови спільне і відмінне в них.

Довідник читача. Роль логічного наголосу під час виразного читання

Виразність читання залежить від правильного розподілу в тексті логічних наголосів.

Логічний наголос — це зміна висоти голосу й одночасне його посилення, за допомогою яких у реченні виділяються важливі за змістом слова.

Правильне визначення цих слів під час читання залежить від глибини розуміння читцем виголошуваного тексту. Наприклад, у наведеному реченні з казки «Фарбований шакал» логічні наголоси падають на виділені слова:

*Із **того** часу всі хижаци приносили здобич **шакалові**, а вже **він** — своєю царською владою — розподіляв її між своїми **підданими**.*

Щоб підготувати виразне читання будь-якого тексту або уривка, потрібно спочатку осмислити його, зрозуміти його головну думку. Це допоможе під час читання виголошувати текст так, як ніби він висловлює твої власні думки.

Запам'ятай:

Логічні наголоси слугують виразності мовлення, є показником глибини розуміння виконавцем проголошуваного тексту.

1. Що таке логічний наголос?
2. Яке значення має правильний розподіл логічних наголосів під час виразного читання?
3. Готуючи виразне читання казки «Фарбований шакал», постарайся передати її зміст, використовуючи правильний розподіл логічних наголосів.

Іссумбосі, або Хлопчик-Мізинчик

Японська народна казка

Давно колись жили собі чоловік і жінка, та не було в них дітей. А тому ходили вони щодня у храм молити богів, щоб ті послали їм хоч би малюсінького хлопчика.

І от одного дня знайшовся в них синок завбільшки з мізинчик.

— Ой, яка гарненька дитина! — раділа мати.

— Скоро підросте і нам допомагатиме! — тішився батько.

Батько й мати назвали сина Іссумбосі, тобто Хлопчик-Мізинчик, і берегли його як зіницю ока. Хлоп'я було розумне, та от біда — нітрохи не росло.

Минув час, і от надумав Іссумбосі вибитися в люди, впав навколішки перед батьками і просить:

— Будь ласка, відпустіть мене у столицю.

Спочатку батько й мати не знали, що й відповісти, але згадали, який він у них розумний, і погодилися з його проханням. Хлопчик зробив собі меч із голки, що дала мати, і вранці всі троє подалися на берег річки.

— До побачення! — гукнув Іссумбосі і поплив униз за водою у чайній чашці, веслюючи хасі.*

Є. Антимонова. Ілюстрація до казки «Іссумбосі, або Хлопчик-Мізинчик»

Через кілька днів добрався він до столиці, переповненої людьми, каретами і кіньми.

— Оце так столиця! — промовив хлопчик, прошмигуючи між ногами у людей.

Невдовзі його увагу привернув величезний будинок.

— Дозвольте зайти! Дозвольте зайти! — гукнув Іссумбосі щосили, стоячи на ганку.

За якийсь час двері відчинились, і на порозі з'явився ошатно вдягнений вельможа.

— Дозвольте зайти! — так само голосно повторив Іссумбосі.

— Цікаво, хто це говорить?

Спантеличений вельможа оглянувся навколо.

— Я тут! Я тут!

Іссумбосі вибрався на гета** і затупцяв ногами.

— Ого, який дивовижний чоловічок!

Вельможа посадив Іссумбосі на долоню.

— Мене звати Іссумбосі. Я хотів би стати вашим слугою, — мовив хлопчик.

* Хасі — дерев'яна паличка для їжі.

** Гета — дерев'яне взуття на високих підставках.

— Гаразд, я беру тебе на службу.

Вельможі відразу сподобався цей маленький, але жвавий хлопчик.

Іссумбосі був працюючий і кмітливий, а тому в домі всі його любили. Та найбільше припав він до серця дочці багатого вельможі.

Одного разу Іссумбосі супроводжував її до храму. Дівчина боялася, щоб на хлопця не наступили ногою, і посадила його за пояс свого кімоно.^{*} Коли ж вони поверталися додому, в темній вуличці на них раптом напали два оні — чудовиська в людській подобі з бичачими рогами і тигрячими іклами.

— Стривайте! Я вам покажу!

Іссумбосі вискочив з-за пояса дівчини і замахнувся мечем-голкою.

— Ха-ха-ха! Що це за дрібнота? — зареготав один із напасників і, схопивши Іссумбосі лапою, кинув його собі в пашу.

Хлопчик був маленький, тож міг вільно бігати в животі чудовиська і колоти його мечем.

— Ой, болить! Ой, болить!.. — заволато чудовисько і, виплюнувши хлопчика з пащі, дременуло світ за очі.

Тоді Іссумбосі стрибнув на обличчя другого чудовиська і виколов йому око.

— Ой, рятуйте! Ой, рятуйте! — затуливши обличчя лапами, заволав другий напасник і накивав п'ятами.

Коли Іссумбосі опам'ятався, то побачив перед собою на землі маленький чарівний молоток — скарб чудовиськ.

Дочка вельможі махнула цим молотком і промовила:

— Іссумбосі, стань великим!

І тоді сталося чудо: Іссумбосі почав рости і за мить перетворився на вродливого юнака.

Кажуть, що незабаром після того Іссумбосі оженився з дочкою вельможі, викликав до столиці своїх батьків і всі вони зажили разом у добрі і в щасті.

Переклад Івана Дзюба

Поділіся враженнями від прочитаного

1. Чим зацікавила тебе японська народна казка «Іссумбосі, або Хлопчик-Мізинчик»?
2. З якими прочитаними тобою казками вона схожа?

Візьми участь в обговоренні казки

1. Подумай, чому батьки відпустили омріяного ними хлопчика до столиці?
2. Як у казці говориться про наполегливість Іссумбосі в досягненні своєї мети?
3. За що полюбили хлопчика в домі багатого вельможі?
4. Іссумбосі був зовсім крихітний, проте зумів перемогти чудовиськ і врятувати дочку багатого вельможі. Як йому це вдалося? Які риси характеру хлопчика виявилися у цьому вчинку?
5. Який чарівний предмет допоміг Іссумбосі вирости і перетворитися на вродливого юнака?

* Кімоно — японський національний одяг.

Попрацюй самостійно

- Дай розгорнуту відповідь на запитання: чому японська народна казка «Іссумбосі, або Хлопчик-Мізінчик» належить до чарівних казок?

Для книголюбів

- Прочитай німецьку народну казку «Мізінчик». Чим схожа ця казка з японською? Чим схожі і чим відрізняються один від одного головні герої цих казок?

Довідник читача. Роль логічної паузи під час виразного читання

Пауза (від грец. *pausis* — *припинення*) — перерва у мовленні. Під час читання з допомогою пауз виділяють речення або їх частини.

Логічна пауза, як і наголос, слугує виразності мовлення.

Зазвичай паузи у мовленні відповідають розділовим знакам, але можуть і не збігатися з ними. Вони також не однакові за тривалістю. Найдовша пауза буває після крапки.

Розглянемо це на прикладі, виділивши коротку паузу однією вертикальною рискою, довшу — двома, найдовшу — трьома:

Минув час|, і от надумав Іссумбосі вибитися в люди|, вправ навколішки перед батьками і просить|||:

— *Будь ласка|, відпустіть мене у столицю||.*

Зауваж, що перед крапкою голос завжди знижується, а перед комою — підвищується. Зниження голосу в поєднанні з паузою означає, що думку висловлено досить повно.

Запам'ятай:

Логічні паузи роблять мовлення виразним, не допускають його монотонності, демонструють розуміння читачем виголошуваного тексту.

1. Яку роль виконують паузи під час читання? Якими вони бувають за тривалістю?
2. Підготуй виразне читання уривка з казки «Іссумбосі», визнач заздалегідь місце логічних пауз і наголосів.

Пензлик Маляна

Китайська народна казка

Жив колись бідний хлопець на ім'я Малян. Із самого малечку він мріяв про те, щоб навчитися малювати. Та от біда: не було в нього за що купити пензлика. Якось довелось йому йти повз школу. Зазирнув він у відчинене вікно й побачив, як учитель малює картину. Зайшов хлопець у клас і попросив учителя хоч на деякий час дати йому пензлика.

Учитель здивовано витріщив на нього очі, а потім як гаркне:

— Злидар! Малювати, бачте, йому захотілося. Ану геть звідси! — І вигнав Маляна зі школи.

«Хіба коли бідний, то й малювати не дозволяється?» — обурився хлопець, і йому ще дужче захотілося навчитися малювати. Бувало, збирає хмиз у горах, візьме гілку і давай на піску пташок малювати. А то піде на річку, умочить палець у воду і тут, просто на камені, рибок малює.

З часом Малян навчився добре малювати, а пензлик в нього все не було. А як же він хотів його мати! Приснилося йому якось, що підходить до нього сивобородий дідусь і дарує йому вимріяного пензлика.

— Це чарівний пензлик, — сказав дідусь, — тож будь обережний із ним, бо може статися лихо.

Від радощів хлопець аж прокинувся. Що за диво! У руці він справді тримав пензлик. Схопився Малян із ліжка й одразу заходився малювати птаха. Та шойно закінчив він роботу, як птах змахнув крилами й полетів.

Відтоді Малян цілісні дні просиджував дома й малював бідним селянам усілякий реманент: у кого плуга немає — тому плуга, кому мотика потрібна — тому мотику.

Незабаром чутка про ці Малянові витівки докотилася й до місцевого поміщика. Той звелів своїм служникам схопити хлопця й привести до маєтку, щоб Малян малював лише для нього одного.

Вислухавши зухвалі вимоги поміщика, Малян відповів, що він не буде малювати. І хоч як на нього кричали, хоч чим погрожували, та він не відступав від свого. Розгніваний поміщик наказав відвести хлопця до стайні й замкнути там. Нехай померзне ночами, поголодує, може, тоді слухнянішим стане.

Саме тоді було дуже холодно, а жорстокий поміщик аж три доби не випускав хлопця, сподіваючись, що за цей час він або помре з голоду чи холоду, або погодиться на його умови. Та коли на четвертий день він пішов подивитися на Маляна, то був украй здивований: хлопець сидів біля грубки і їв коржики.

Злющий, мов сто чортів, поміщик загукав до своїх служників і наказав їм

убити хлопця, а його чарівний пензлик принести до поміщицьких покоїв. Служники відчинили двері стайні, а там нікого немає, лише бамбукова драбина стоїть під стіною. Вони зрозуміли, що Малян намалював драбину, виліз на горище і втік.

Так воно й справді було. Вибравшись із поміщицького обійстя, Малян намалював на кам'яному мурі огорожі поміщицької садиби баского білогривого коня, сів на нього верхи й помчав геть. Та через деякий час за спиною почулося тупотіння кінських копит. Це поміщик із служниками кинувся його наздоганяти.

Малян хутко намалював своїм пензликом лук і стріли. Коли переслідувачі наблизилися — просвістіла стріла, і поміщик повалився з коня на землю. А хлопець тим часом пришпорив свого білогривого й зумів утекти. Після цієї неприємності довелося Маляну залишити рідне село й переселитись у далеке місто. Там він жив тим, що продавав людям свої картини. А щоб його не викрили, ніколи не домальовував їх до кінця, тож птахи та звірі на картинах ніколи не оживали.

Одного разу Малян намалював журавля. Лише ока в птаха не було.

Кадр із мультфільму

Та зовсім несподівано для хлопця з кінця пензлика зірвалася краплина туші й упала саме туди, де мало бути око. Журавель раптом змахнув крилами й полетів.

Усе містечко заговорило про цю дивовижну подію. Дійшли чутки й до самого імператорського двору. Імператор наказав своїм вельможам розшукати хлопця й привести до нього.

Малян знав, що імператор гнобить людей, стягає з них непосильні податки, тому, як і всі селяни, ненавидів його. Тож коли імператор наказав малярів намалювати дракона, хлопець намалював йому жабу, а замість фенікса — общипану курку.

Бридка жаба та гола курка почали бігати й стрибати по залах палацу та скрізь паскудити. Імператора охопила злість. Він гукнув своїм охоронцям, щоб ті відібрали в хлопця пензлика, а самого неслуха кинули до в'язниці.

Імператор зрадив, заволодівши чарівним пензликом, і заходився сам малювати. Спочатку намалював купу золота. Проте йому здалося, що цього мало. Намалював ще одну, потім ще й ще... Та раптом усе золото перетворилося на каміння.

Зазнавши невдачі, імператор намалював золоту цеглину. Але цеглина здалася йому маленькою. Припасував він поряд іще одну. Потім ще й ще... Наразі довгий ланцюг золотих цеглин перетворився на величезного удава. Той роззявив величезного криваво-червоного рота й кинувся на імператора. Добре, що варту встигла його захистити.

Довелося імператорові випустити Маляна. Навіть нагороду хлопцеві пообіцяти, якщо той малюватиме лише для нього. Малян згодився, аби тільки пензлика повернули.

«Нехай гори малює... Ні, ні. У горах страшні звірі водяться. Хай краще море», — думав імператор.

Малян провів кілька разів пензликом, і на папері перед очима в самого імператора заграло сине-сине море, а поміж хвилями рибки плавають.

Імператор був задоволений і зажадав ще й корабля на морі мати. За мить на воді гойдався великий корабель. Імператор, його дружина, принци та принцеси й усі царедворці посідали на корабель.

Корабель відплив від берега. Проте імператорові здалося, що корабель пливе надто повільно. Він наказав хлопцеві, щоб той ще й вітер намалював. Малян замажав пензликом: хвилі стали вищими, корабель почав перевалюватися з боку на бік.

— Досить вітру! Досить! — злякано закричав імператор.

А Малян усе махав і махав пензликом. Вітер дужчав, хвилі здіймалися вище. Нарешті море заревло й перекинуло корабель. Імператор та всі його попутники пішли на дно.

Переклад Івана Чирка

Поділіся враженнями від прочитаного

1. *Чи сподобалася тобі китайська народна казка «Пензлик Маляна»?*
2. *Що в ній особливо захопило (здивувало) тебе?*
3. *У чому незвичайність її фантастики?*

Візьми участь в обговоренні

1. *Чому мрія про пензлик була найзаповітнішою для Маляна?*
2. *Коли він отримав омріяний пензлик? Як це сталося?*
3. *Які риси характеру хлопця допоміг розкрити чарівний пензлик? Як пензлик врятував Маляна від злого поміщика?*

4. *Для чого потрібен був пензлик імператору? Перевір, чи уважно ти читав / читала.*
5. *Дракон у Стародавньому Китаї уособлював імператора, а птах фенікс є втіленням безсмертя. Тому не дивно, що імператор у казці наказав Малянові створити зображення дракона і фенікса. Що намалював хлопець натомість? Як поквитався він цим із жорстоким володарем за всіх пригноблених?*
6. *Зверни увагу, що малює імператор, заволодавши пензликом. Чому в його руках чарівний предмет перетворюється в знаряддя зла?*
7. *Чи правильно вчинив Малян, використавши пензлик проти імператора? Свою відповідь обгрунтуй.*

Попрацюй самостійно

- *Намалюй ілюстрації до казки.*

Довідник читача. Народна казка

Ти вже знаєш, що казки – це вигадані розповіді. Звідки ж у них чарівне, дивне, фантастичне?

Давня людина не відділяла себе від навколишнього світу. Сонце і зорі, дерева і квіти, птахи і звірі були для неї живими істотами. Значить, вони могли рухатися й розмовляти, приносити користь чи шкоду. З пізнанням природи чимало явищ ставали зрозумілими, навіть смішними. Створюючи казки, люди відображали в них своє уявлення про добро і зло, любов і дружбу, життя людини в гармонії зі світом.

Казки поділяють на чарівні, побутові і казки про тварин.

Казки про тварин – найдавніші серед казок. Їхнім персонажам – вовку, лисиці, зайцю, ведмедю, півню, віслюку та ін. притаманні людські риси. Звірі в казках розмовляють, розмірковують, хитрують, обманюють, ворогують, дружать. Усе це вигадка, фантастика, яка, проте, містить правду.

Правда казок у тому, що хоч у них і йдеться про тварин, однак відтворено цілком людські ситуації – цим і цікаві казки. Казкарі тому й розповідають про тварин, щоб наочніше передати людський зміст фантастичних історій. Поведінка тварин яскраво розкриває сміливість і боягузтво, розум і дурість, шляхетність і корисливість людей.

Казки про тварин і птахів – своєрідна енциклопедія життя різних народів світу. Тут засуджуються хитруни, брехуни, пройдисвіти, лінивці, злодії, невігласи, дурні, скупердяї, забіяки, грубіяни, лицеміри. Усі людські вади піддано в цих казках ганьбі і сміху.

Чарівні казки відкривають нам світ див. Вони розповідають про пригоди героїв, про важкі завдання, які їм доводиться виконувати, і про перешкоди, які долають вони на шляху до щастя. Умілий казкар уже на початку обіцяє захопливу історію приказкою (в російських народних казках) або зачином: «В одному королівстві жила принцеса, гарна, але вередлива...».

Читачів приваблює і сам сюжет чарівної казки, у якому пригоди героїв, як правило, тричі повторюються, і кожного разу з'являються нові подробиці, які тримають у напрузі, підсилюють інтерес. Тема найбільш розповсюджених казкових сюжетів – долі вигнанців і ображених. За вірність, доброту, безкорисливість ці герої нагороджуються щастям і багатством. У цьому їм допомагають надприродні сили, чарівні предмети, знання і вміння.

У казках діє ціла низка чарівних помічників: кінь, ведмідь, жаба, добра стара, дружина-чарівниця та ін. Вони протидіють ворогам – відьмам, Коцю, Змію, Дракону та ін.

Чарівні казки вчили бути стійкими в життєвих випробуваннях, боротися зі злом, несправедливістю. Створюючи їх, народ мріяв полегшити важку фізичну працю, підкорити сили природи.

Завершуються казки щасливими кінцівками: бенкетом, весіллям, поверненням додому з подарунками тощо.

Побутові казки найчастіше розповідають про бідного, але кмітливого селянина чи солдата, про багатого, але недалекого й жадібного пана.

Запам'ятай:

Народні казки – це усні вигадані повчальні розповіді. Вони вирізняються особливою будовою і поділяються на казки про тварин, чарівні і побутові.

Народні казки почали збирати, записувати і вивчати в 19 столітті. Першу збірку казок надрукували німецькі вчені – брати Якоб і Вільгельм Грімм. Найвідоміший збирач російських народних казок – Олександр Афанас'єв. Найбільша збірка східних казок – «Тисяча й одна ніч». Збір і публікація казок народів Америки й Африки розпочалися в другій половині 20 століття.

1. *Що таке народна казка? Звідки у ній чарівне і фантастичне?*
2. *Хто й чому завжди перемагає в казках?*
3. *Яке значення мали казки для давньої людини?*
4. *Пригадай найперші почуті тобою казки. Чим вони запам'яталися тобі? Що нового ти дізнався / дізналася з них?*
5. *Чи запам'ятав / запам'ятала ти казки, які вперше прочитав / прочитала самостійно? Що допомогло тобі в цьому?*
6. *Які казки – про тварин, чарівні чи побутові – є твоїми улюбленими? Чому?*
7. *Намалюй ілюстрації до своїх улюблених казок. Створи усні коментарі до своїх малюнків і виступи з ними перед однокласниками.*
8. *Підготуйся до конкурсу на кращого оповідача народної казки. Скористайся порадами навчальної статті «Про виразне читання» (с...)*

СИНДБАД-МОРЕПЛАВЕЦЬ

Арабська народна казка

Синдбад став говорити:

– Серед бенкетів і розваг я швидко став забувати про колишні страшні пригоди. А розкішне, сите життя мені почало обридати. Я був молодий, дужий – хотілось якоїсь діяльності. Скінчилося тим, що я знову поклався на долю, зібрав товаришів-торговців, накупив різного краму й сів на корабель у Бальсорі.

Довго ми плавали цілком щасливо, приставали до різних земель і вигідно торгували своїм крамом. Та раз колись серед моря нас застала буря. Кілька днів наш корабель гойдали хвилі й кидали його, як тріску, поки не пригнали до якогось невідомого острова. Ми, звичайно, раділи, що zostались живі, але капітан поспішив нас розчарувати:

– Доленько наша! – крикнув він. – Думали ми втекти від одного лиха, та зустріли ще більше. Знайте, що на цьому острові живуть дикуни, з ніг до голови покриті вовною. Хоч вони й невеликого росту, але їхня сила така, що змагатися з ними не може бути й думки. Бережіться поранити або убити кого-небудь з них, бо тоді ми всі пропали.

На наше горе, слова капітана справилися раніше, ніж ми сподівалися. Не встигли ми опам'ятатись, як на берег висипала тьма-тьмуща поганих-препоганих істот, подібних до людей, але покритих густою рудою вовною. Вони стрибнули в воду, припливли до корабля й стали з усіх боків лізти на палубу швидше, ніж лазять мавпи.

Ці страховища щось кричали, очевидно, говорили до нас, але ми не могли зрозуміти їхньої мови й стояли, тремтячи від жаху. Коли вони стали обрубувати якірного ланцюга й знімати вітрила, ніхто з нас навіть не поворухнувся. Карлики ж, заволодівши кораблем, одвезли нас на другий острів і там висадили на берег, а самі попливли далі назад. З похиленими головами пішли ми по острову, зриваючи по дорозі траву, бо всі були дуже голодні.

Незабаром ми підійшли до величезного будинку з високою брамою з чорного дерева. Ми ввійшли на подвір'я, а відтіль — у якесь велике помешкання, де з одного боку валялися купи людських кісток, а з іншого — довгі палки для підсмажування м'яса. Ми ледве не збожеволіли від жаху: ноги в нас трусилися, і ми, повні відчаю, попадали на підлогу. Так пролежали досить довго, безсилі що-небудь зробити, дати собі яку-небудь раду.

Уже смеркало, як раптом розчинилися двері й у нашу кімнату ввійшов велетень, високий, як пальма, весь чорний, з єдиним оком на лобі, червоним і вогняним, як жар. Із рота в нього стирчали два довгих, гострих передніх зуби, нижня губа одвисла й торкалася грудей. Довгі слонові вуха теліпалися по плечах, а пазурі на величезних руках були загострені й зігнуті, як у яструба.

Угледівши таке страховище,

ми зовсім утратили розум, а воно сиділо перед нами й оглядало нас своїм голодним оком. Потім велетень простяг руку, підняв мене за шкіру і став вертити на всі боки, як м'ясник, що оглядає ягня. Але, очевидно, я здався йому занадто худим, і він кинув мене набік, а сам узявся оглядати так само інших. Нарешті він спинився на капітані, як на самому ситому та гладкому з нас. Злапавши палкою його, як горобця, у свою руку, він проткнув його наскрізь і став пекти над огнем.

Коли страва була спечена, він повечеряв з великою охотою, потім розлігся на підлозі й незабаром заснув. Хропів він, як розлютований грім, і цілу ніч ми не могли стулити очей. Уранці велетень встав і, не звертаючи на нас ніякої уваги, кудись пішов з дому, а ми дали волю своєму відчаю. Здавалося, плачу та голосінню не буде краю.

Нарешті, виплакавши всі сльози, стали радитись, як би нам вийти з цього страшного становища, але ніхто не міг дати путньої поради. Про те, що можна було б спільними силами напасти на велетня й убити його, ніхто навіть не заїкнувся: перелякані, ми не могли навіть про це подумати. Заспокоївшись трохи, ми розсипались по острову, щоб щось поїсти, а ввечері, не знайшовши ніякого притулку, мусили знову повернутися в оселю людодіа.

Незабаром прийшов і сам господар. Він вибрав ще одного з товаришів, повечеряв і знову ліг спати і спав до самого світанку. Уставши, він знову пішов і кинув нас без жодного догляду. Але це мало нас тішило: ми добре знали, що нам нікуди тікати і що нас усіх до одного чеде однакова доля. Горе наше було таке велике, що дехто пропонував кинутись у море, знаходячи, що ця смерть усе-таки приємніша від першої. Але проти цього повстав один із товаришів: він нагадав, що віра забороняє людині накладати на себе руки, і радив вигадати який-небудь інший засіб позбавитися зубів людодіа.

Тут у мене майнула думка, якою я і поділився з товаришами:

— Друзі мої, — сказав я їм, — чи звернули ви увагу на ті великі дерева, що ростуть на березі? Давайте ми з них поробимо плоти, які залишимо поки па березі, а вночі спробуємо втекти від людодіа. У всякому випадку, коли не пощастить дочекатись якого-небудь корабля, краще загинути в морі, ніж у шлунку такого страховища.

Тут я докладно розповів про свій задум, який одногосно був ухвалений. Після цього ми взялися за роботу. Поробивши такі плоти, щоб могли витримувати по три чоловіки, ми вернулися до людодіа і знову були свідками страшної смерті одного зі своїх товаришів.

Але на цей раз ми жорстоко віддячили своєму катові. Тільки він захропів, я та ще десятеро, найсміливіших і найпрудкіших людей між нами, узяли по залізній палиці, розпекли їх на вогні й усі разом уткнули їх в око душогуба. Можете собі уявити, як він заревів від болю. Людодіа став кидатися на всі боки, ловлячи нас розставленими руками, але ми сиділи спокійно в безпечних місцях.

Кадр із мультфільму

Облапавши всі кутки, він наткнувся на двері й вийшов, ревучи та стогнучи. Нам нічого було баритися, і ми кинулися до своїх плотів. Позаяк крики людодіа стихли, то в нас з'явилася надія, що ворог наш умер від ран, але вдосвіта ми раптом угледіли трьох однооких велетнів. Двоє нових страховищ вели третього, сліпого, під руки.

Ми швидше одіпхнули плоти од берега, але людодіа стали кидати на нас величезними шматками скель і незабаром розбили й потопили всіх

нас, крім мене та двох моїх сусідів, що встигли відплисти досить далеко од берега.

Опинившись серед бурхливого моря, ми знову стали забавкою хвиль. Цілу добу ми боролися з ними, прощаючись із життям, але вітер несподівано пригнав нас до якогось острова, де ми знайшли багато поживних і смачних овочів. Підкріпивши свої сили, ми лягли й заснули.

Але ввечері, коли ще не зовсім смеркло, ми раптом почули якесь страшне сичання. Схопившись на ноги, угледіли величезну гадюку, що повзла прямо на нас. Ми хотіли тікати, але гадюка кинулася вперед, схопила одного з моїх товаришів, ударила його кілька разів об землю й проковтнула. Ми скористалися цим і стали тікати. Знову відчай огорнув душу.

— О Боже! — крикнув я. — Учора тільки ми ледве спаслися від людоїда і гнівних хвиль, а сьогодні зустрілися з новим лихом!

Блукаючи по острову, ми побачили одне височезне дерево. Ледве стало смеркати, як полізли на нього. Але це було даремно: гадюка вгледіла нас, обвилась круг дерева і, схопивши мого товариша, ударила його об землю і з'їла. Правда, після вечері вона кудись зникла, але я знав, що мене те ж саме чекає на день пізніше.

Я подумав: Чи не краще було б кинутися в море?.. Але вмирати не хотілось, і я став думати, як би вижити.

Помітивши, що на острові росте багато колючих рослин, я поробив з них в'язанки і високо обгородив ними дерево. Самого себе я теж обв'язав колочками. Як тільки смеркло, гадюка не стала баритись і тихо підлізла до мого дерева, але несподівано уколалась і стрибнула назад. Кілька разів вона знову починала підкрадатись, як кішка, але нарешті впевнилась у даремності своєї праці, лягла, згорнувшись і цілу ніч лежала на варті, а я сидів ні живий ні мертвий на дереві.

Хоча вдосвіта вона зникла, але я був такий змучений, що саме життя мені обридло, і я, як божевільний, кинувся до моря, щоб раз і назавжди припинити свої страждання.

Але доля нарешті зглянулася. У ту хвилину, коли я вже збирався кинутись у воду, на обрії зачорнів корабель. Він наближався до нашого острова й незабаром можна було помітити на ньому людей.

Я зірвав із себе шапку і став нею махати, щоб звернути на себе увагу. Мене помітили, з корабля спустили човна й забрали мене. Чи можете ви уявити, який я був щасливий у ту хвилину?

Коли я розповів про всі ті пригоди, які трапились зі мною, усі були глибоко вражені, і кожний поспішав висловити мені своє співчуття. Насамперед мене нагодували, а потім капітан подарував мені нове вбрання, бо моє було зовсім пошматоване.

— Друже мій! У мене є на кораблі кілька пакунків з крामом, що належали колись одному небіжчику-торговцю. Я хотів би їх продати тут, а гроші передати його нащадкам. Чи не взявся б ти продати їх? Звичайно, за це я тобі подякую.

Я охоче згодився допомогти капітанові. А на палубі між тим таврували крам. Коли дійшла черга до тих пакунків, які доручено було мені попродавати, спитали капітана, яке ім'я на них поставити.

— Пиши: «Синдбад-мореплавець»,— відповів капітан.

Я із здивуванням глянув на нього, і тільки тепер, придивившись до його обличчя, упізнав того самого капітана, який покинув мене на безлюдному острові, коли я легковажно заснув біля струмка. За цей час він дуже постарів, та й мене йому було важко пізнати, тим більше, що всі вже вважали мене за небіжчика.

— Капітане! — сказав я. — Ти говорив, що цей крам Синдбада?

— Так, — відповів він, — Синдбад родом із Багдада, і їхав він на моєму кораблі. Я й досі не можу простити собі за необачність. Одного разу він разом з іншими вийшов з корабля на острів, а коли всі повернулись, я не примітив, що немає Синдбада, і велів пливати далі. Кинулися ми вже через деякий час, але вітер був настільки дужий, що ми ніяк не могли вернутися назад.

— І ви думаєте, що Синдбад давно вже загинув?

— Напевно.

— Ану, лишень, пригляньтесь до мене уважніше! — сказав я. — Чи не розмовляє з вами той самий Синдбад, якого ви вважаєте за небіжчика?! Я заснув на березі струмка, а коли прокинувся, корабель був уже далеко. Капітан глянув на мене, упізнав і радісно закричав:

— Слава тобі, Боже, що ти знімаєш з моєї душі такий гріх! Який я радий, що бачу тебе живим і здоровим! Забери ж свій крам, а ось і гроші за продану його частину.

Я прийняв крам, але дещо подарував капітанові замість подяки. Решту я розпродав і купив сандалового дерева, гвоздики, кориці й інших коштовних речей. Вернувшись у Багдад, я продав їх за великі гроші і став ще багатшим. Звичайно, і цього разу я не забув подякувати Богові й роздати милостиню вбогим.

Переклад Олександра Олеся

Поділися враженнями від прочитаного

1. *Учому незвичність і дивовижність фантастики казки про Синдбада-мореплавця?*
2. *Цю казку перекладено багатьма мовами світу й екранізовано. Якщо ти бачив / бачила фільм, то які уривки про пригоди Синдбада тобі найбільше сподобалися?*

Візьми участь в обговоренні казки

1. *Якою людиною проявив себе Синдбад під час своєї третьої подорожі? Чим виділявся він серед своїх товаришів?*
2. *З ким із відомих казкових героїв можна порівняти Синдбада? Що в них спільного й чим вони відрізняються?*
3. *Розглянь ілюстрацію до казки. Чи збігається твоє уявлення про велетня-людоджера з тим, як зобразив його художник?*

Попрацюй самостійно

1. *Прочитай самостійно про інші подорожі Синдбада. Намалюй ілюстрації до цієї казки.*
2. *Підготуй виразне читання уривків про Синдбада й близький до тексту переказ його пригод.*

Для майбутніх філологів

- *Англійський письменник і мандрівник Тім Северин у 1981 році вирішив поплисти шляхом Синдбада-мореплавця. Дізнайся докладніше, на якому кораблі і за яким маршрутом подорожував Тім Северин.*

Довідник читача. Інтонація

Виразне читання особливо впливає на слухачів, якщо виконавець переймається змістом тексту, тобто глибоко розуміє і відчуває його. Розуміння художнього тексту й відображені в ньому почуття виражаються в інтонації читця.

Інтонація (від лат. *intonare* — голосно вимовляю) — основний виразний засіб усного мовлення. Інтонація включає: логічні наголоси й паузи, підвищення і зниження тону, вираження різних почуттів — радості, щастя, гніву, смутку, горя. Будь-яку інтонацію неможливо викликати за одним тільки бажанням. Вона залежить на-

самперед від того, наскільки глибоко читач зрозумів художній текст і наскільки яскраво уявляє його. Лише за таких умов інтонація буде правильною, а прочитаний текст знайде відгук у слухачів.

Запам'ятай:

Інтонація завжди відображає те, наскільки глибоко читач зрозумів текст, який він виконує для слухачів.

1. *Що таке інтонація?*
2. *Підготуй виразне читання уривка з «Казки про Синдбада-мореплавця», який найбільше схвилював тебе. Передай своє враження за допомогою відповідної інтонації.*

Перевір себе

1. *Що означає слово «фольклор» в перекладі з англійської мови?*
2. *Які твори малої і великої форм відносяться до фольклору?*
3. *Які ти знаєш загадки народів світу? Які якості людського розуму вони розвивають?*
4. *Що таке прислів'я і приказки? Що у них спільного, чим вони розрізняються? Які прислів'я та приказки народів світу ти знаєш?*
5. *Що називається казкою? Які типи казок тобі відомі?*
6. *Як побудовано казку? Які ти знаєш зачини і кінцівки фольклорних казок народів світу?*
7. *Які випробування пережив Синдбад-мореплавець під час своїх подорожей?*
8. *Якими людськими чеснотами у всіх народів світу наділено улюблених казкових героїв? Наведи приклади з вивчених і прочитаних самостійно казок.*
9. *Що означає поняття «мандрівні сюжети»? Назви прочитані тобою казки з мандрівними сюжетами.*
10. *Що таке логічний наголос і логічна пауза? Яке значення має дотримання їх при читанні художнього твору?*
11. *Що таке інтонація? Як визначити правильну інтонацію при підготовці до виразного читання?*
12. *Дай визначення діалогу. Яке значення він має в фольклорних творах?*
13. *Що таке ритм і рима? Чому малі фольклорні форми (колискові пісні, лічилки, скоромовки, загадки, прислів'я) мають ритм і риму?*
14. *Наведи приклади постійних епітетів і гіпербол з вивчених казок.*

ЛІТЕРАТУРНІ КАЗКИ

Казки для дітей та дорослих складали чимало письменників і поетів. Неможливо уявити наше дитинство без казок братів Грім, Шарля Перро, Ганса Крістіана Андерсена, Олександра Пушкіна, Астрід Ліндгрєн та інших письменників.

Казки, у яких є автор, називаються *літературними*. На відміну від народних, літературні казки записуються в момент створення і зберігають ім'я свого автора.

Сюжети для своїх казок письменники беруть з усної творчості свого народу або вигадують самостійно.

Перші літературні казки («Спляча красуня», «Кіт у чоботях» та інші) були написані в XVII столітті на сюжети французьких народних казок Шарлем Перро. Незабаром літературні казки з'явилися і в інших країнах.

Запрошуємо до бесіди

1. *Казки яких зарубіжних письменників ти знаєш і любиш читати?*
2. *Які літературні казки українських письменників і письменників інших народів є у твоєї домашньої бібліотеці?*
3. *Які фільми, вистави, поставлені за літературними казками, ти бачив / бачила? Чим вони тобі запам'яталися?*
4. *Можливо, на одному з новорічних чи шкільних свят ти був / була в костюмі героя літературної казки. Розкажи, що ти знаєш про обраного казкового героя.*

Олександр Сергійович Пушкін

(1799–1837)

В. Тропінін.
Портрет О. Пушкіна. 1827 р.

Всесвітньовідомий російський письменник і поет Олександр Сергійович Пушкін був чудовим казкарем. Його казки про рибака і рибку, про царя Салтана, про золотого півника, про попа та його робітника Балду тощо написані у віршах. Гадаю, що й ти, друже, читав або слухав ці казки.

Пушкін народився в Москві. У його родині добре знали і любили літературу, а його дядько Сергій Львович Пушкін був свого часу відомим письменником. У батьківському домі майбутній поет часто бачив знаменитих літераторів, слухав читання їхніх нових творів. Інтерес маленького Пушкіна до літератури був незвичайним. У шість років він уже добре читав, і цілий день міг проводити в батьківському кабінеті, розглядаючи й читаючи книжки з домашньої бібліотеки. Незабутнє враження на Пушкіна мала усна народна творчість: пісні селян, дівочі хороводи, казки. Особливо він любив слухати казки своєї няні Орини Родіонівни, яка була талановитою оповідачкою й безмежно любила свого вихованця. Згодом поет присвятив їй свої задушевні вірші.

Казки Олександра Пушкіна в усі часи приваблюють читачів різного віку чарівністю й виразністю поетичної мови, утвердженням в них добра, правди, справедливості, людяності й істинної краси.

1. *Поміркуй, які обставини дитинства О. Пушкіна сприяли тому, що він став великим поетом?*
2. *Які казки Пушкіна ти знаєш? Поділися своїми враженнями про них з однокласниками.*

Вступ по поеми «Руслан і Людмила»

Край лукомор'я дуб зелений,
І золотий ланцюг на нім:
І день і ніч там кіт учений
На ланцюгу кружляє тім;

Іде праворуч – спів заводить,
Ліворуч – казку гомонить.
Дива там: лісовик там бродить,
Русалка на гіллі сидить;

На невідомих там доріжках
Сліди нечуваних страхіть;
Там хатка на курячих ніжках
Без вікон, без дверей стоїть;

В примарах там ліси й долини;
Там на світанні хвиля лине
На берег дикий пісковий,
І тридцять витязів чудових
Із хвиль виходять смарагдових,
І з ними їх ватаг морський;

Там королевич мимоходом
Полонить грізного царя;
Там серед хмар перед народом
Через ліси, через моря
Чаклун несе богатиря;

В темниці там царівна тужить,
А бурий вовк їй вірно служить;
З Ягою ступа там бреде,
Вперед сама самою йде;

Там цар Кошей над злотом чахне;
Там руський дух... там Руссю пахне!

І я там був, і мед я пив;
Над морем бачив дуб зелений,
При нім сидів, і кіт учений
Своїх казок мене учив.

Одну згадав я: за хвилину
Повім цю казку старовину...

Переклад М. Терещенка

Запитання і завдання

«Що за диво ці казки! Кожна є поемою!» – писав О. С. Пушкін своєму братові вже прославленим поетом. Його захоплення казками, прислів'ями та піснями простого народу стали одним із джерел творчості поета. Казкову поему «Руслан і Людмила», події якої відбуваються за часів Русі-України, Пушкін написав ще в юнацькі роки.

1. Прочитай вступ до поеми «У лукомор'я дуб зелений ...». Які казкові образи, фрагменти з відомих тобі російських народних казок використано в ньому?
2. Вивчи уривок напам'ять, намалюй до нього ілюстрації.
3. Прочитай поему «Руслан і Людмила».

Казка про Мертву Царівну і сімох богатирів

В путь-дорогу цар зібрався,
Із ріднею попрощався,
І цариця край вікна
Сіла ждять його сумна.

Жде від ранку і до ночі,
В поле дивиться, аж очі
Почали боліти їй
У сподіванці сумній.

Все не видно в полі друга!
Тільки бачить: в'ється хуга,
Сніг лягає на поля,
Вся білісінька земля.

Дев'ять місяців минає,
Смуток очі застилає.
А як свят-вечір настає,
Бог дочку цариці дав.

Рано-вранці гість бажаний,
День і ніч так довго жданий,
Повернувся цар назад
І заходить до палат.

А вона липі позирнула
Та важкесенько зітхнула —
Потьмаривсь од щастя світ
І померла до обід.

Цар журився безутішно.
Та як бути? — й він був грішний.
Рік, неначе сон, промчавсь —
Цар із другою побравсь.

І по правді молодиця,
Що й казати, була цариця:
І висока, і струнка,
І розумна, і метка,
Тільки дуже вередлива,
Гордовита та злослива.

В неї придане було:
Дзеркальце, чудесне скло,
Що таку властивість мало:
Як людина, розмовляло,

З ним одним була вона
І ласкава й не смутна,
З ним привітно розмовляла
І, милуючись, казала:

«Любе дзеркальце, скажи
Та мій сумнів розв'яжи:

Хто на світі наймиліший,
Найгарніший, найбіліший?»

А воно дає відказ:
«Ти, царице, повсякчас
За людей усіх миліша,
І рум'яніша й біліша».

І цариця в ту ж мить
Ну сміятись та радіть! —
І підморгувать очима,
І поводити плечима,
І крутитись перед ним,
Перед дзеркальцем своїм.

Та царівна молодая
Теж тимчасом розцвітає.
Потихеньку підросла
І, мов квітка, розцвіла.
Білолиця, чорнобрива,
І сумирна, й непримхлива.

Старости біля дверей:
Королевич Єлисей
Засилає. Цар дав слово.
Посаг теж давно готовий:
Сім торгових городів
Та сто сорок теремів.

Дівич-вечір наступає,
А цариця за звичаєм
Перед дзеркальцем своїм
Перемовилася з ним:

«Чи не я за всіх миліша,
І рум'яніша й біліша?»
А воно їй каже так:
«Ти прекрасна, знає всяк,
Та царівна ще миліша,
Ще рум'яніша й біліша».

Як цариця відплигне,
Та як ручкою махне,
Та по дзеркальцю як грюкне,
Закаблучком як пристукне:

«Ах ти ж, капоснее скло!
 Брешеш ти мені на зло!
 Як рівнятись їй зі мною?
 Я пиху в ній заспокою!
 Біла, справді-бо, вона,
 Та хіба ж то дивина? —
 Мати нею як ходила,
 Все на сніг лише й зорила!

Та скажи: чи можна ж їй
 Дорівнять красі моїй?

На землі за мене кращу
 Не знайде ніхто нізащо,
 Це й не чувано ніде!»
 А воно своє веде,
 Що царівна ще миліша,
 Ще рум'яніша й біліша!

Що робити? Тут вона,
 З чорних заздросців смутна,
 Кида дзеркальце під лавку,
 Кличе дівчину Чорнявку

Панно «Казка про Мертву Царівну і сімох богатирів», 2014 р. 50 x 50 см, Ескіз

І дає наказа їй,
Цій прислужниці своїй,
Завести царівну в хащі
І, живу, напризволяще
Під сосною кинуть там
На поживу злим вовкам.

Хто вгамує бабу гнівну?
От, покликавши царівну,
З нею дівка в ліс пішла
Й так далеко завела,
Що царівна догадалась
І до смерті налякалась.

Почала благать вона:
«В чім, скажи, моя вина?
Не губи мене, дівчице!
Коли стала б я цариця
Відплатила б чим змогла!»

Не бажаючи їй зла,
Та царівну не зв'язала,
Відпустила і сказала:
«Не журися, будь-що-будь!»
І пішла в зворотну путь.

«Що? – сказала їй цариця, –
Де красуня білолиця?»
«Там, у хащі лісовій, –
Відповіла дівка їй, –
Міцно зв'язані їй лікті,
Попадеться звірю в кігті –
Менш прийдеться їй страждать,
Легше буде помирать».

Всюди чутка залунала,
Що дочка в царя пропала.
Не стуляє цар очей.
Королевич Єлисей,

Помолившись добре Богу,
Виряджається в дорогу
Наречену врятувать
І дружиною назвать.

А царівна молодая
В лісі темному блукає,
Далі й далі в нетрі йшла
І на терем набрела.

Їй назустріч пес загавкав,
І підбіг, і ліг на травку.
Йде царівна до воріт –
Тихо скрізь. За нею вслід,
Лашучися незлосливо,
Пес біжить. Вона сміливо
По приступках піднялась
І за клямку узялась.

Двері тихо відчинились,
І царівна опинилась
У світлиці. Навкруги
Всюди лад. В кутку боги,
Стіл дубовий під богами,
Лави, вкриті килимами.
Бачить дівчина, що тут
Люди праведні живуть,

Знать, не будуть ображати.
Та нікого не видати.
Обійшла царівна дім,
До ладу прибрала в нім,
Засвітила Богу свічку,
Розпалила жарко пічку,
Застелила гарно стіл
І лягла собі на піл.

От і вечір. В тиші сонній
Тут почувся тупіт коней,
Входять сім богатирів,
Сім рум'яних молодців.

Старший мовив: «Що це значить?
Всюди прибрано, неначе
Хтось в дому порядкував
Та господарів чекав.

Хто ж це? Вийди, покажися,
З нами чесно подружися:

Коли літній чоловік,
Дядько будеш нам повік.

Коли жінка, будь нам мати,
Так і станем шанувати.
Коли хлопець молодий,
Будеш брат нам дорогий.

Коли красная дівиця,
Будь улюблена сестриця».
Тут вона до них зійшла,
Їм пошану віддала,

Низько в пояс уклонилась,
Лагідно перепросилась,
Що, мовляв, до них зайшла,
Хоч непрохана була.

Вмить вони з тих слів пізнали,
Що царівну привітали.
Посадили у куток,
Піднесли їй пиріжок,
Чарку повну наливали
І на таці подавали.

Від зеленого вина
Відмовлялася вона,
Пиріжок липі розломила
Та шматочок відкусила
І з дороги відпочить
Відпросилась в тую ж мить.

Одвели вони дівицю
До горішньої світлиці
І пішли відтіль гуртом,
Щоб заснула тихим сном.

День за днем іде, минає,
А царівна молодая
Все живе серед лісів
У семи богатирів.

Вранці, ясною порою
Браття дружною юрбою
Виїжджають погулять,

Сірих крижнів пострілять,
Руку правую потішить,
Сарачина в полі спішить,
Або в кримця на скаку
Зняти голову важку,

Стрїться з ворогом заморським
Чи з черкесом п'ятигорським.
А хазячка — вона,
В терему сама-одна,
Прибере, і наготує,
І нічим не вередує.
Так ідуть за днями дні,
Безтурботні та ясні.

Браття всі сестру названу
Покохали. Якось рано
У світлицю до зорі
Увійшли богатири.

Старший каже їй: «Дівице,
Знаєш, всім ти нам сестриця.
Всіх нас семеро братів,
Молодців-богатирів.

Ми тебе кохаєм дуже,
Як один. Собі ти мужа
Поміж нами обери,
Нас як-небудь помири,
А для інших будь сестрою.
Що ж хитаєш головою?
Чи відмовить хочеш нам?
Чи не по купцеві крам?»

«Ой ви, хлопці молоденькі,
Братики мої рідненькі! —
Каже так царівна їм, —
Як неправду я повім,
Божий гнів спаде на мене!
Що чинить? Я ж наречена!

Всі до серця ви мені,
Всі розумні та ставні,
Кожен кожному з вас рівний,
Та є суджений в царівни!

Наречений любий цей —
Королевич Єлисей».

Браття трохи помовчали,
Головами похитали.
Старший каже: «В добрий час!
Ти ж не гнівайся на нас,
Словом більш не похоплюся
Я про те». — «Я не гнівлюся, —
Тихо мовила вона. —
А відмова — не вина».

Женихи їй уклонились,
Потихеньку віддалились,
Знов у згоді, як раніш,
Стали жити ще дружніш.

А тимчасом зла цариця
На царівну все гнівиться,
Все добріша не стає,
А на дзеркальце своє
Довго сердилась і дулась,
Та нарешті схаменулась,
Розшукала й перед ним
Давнім звичаєм своїм
Красуватись знову стала
Й посміхаючись казала:

«Здрастуй, дзеркальце! Скажи
Та мій сумнів розв'яжи:
Чи не я за всіх миліша,
І рум'яніша й біліша?»

А воно їй каже так:
«Ти прекрасна, знає всяк,
Тільки є, жива й здорова,
Серед темної діброви,
У хоромах захисних
Та, що краща від усіх!»

І цариця налетіла
На Чорнявку: «Як ти сміла
Обдурить мене? і в чім?»
Та призналася в усім.

А розгнівана цариця
Їй рогаткою грозиться
І кладе: або не жить,
Або падчерку згубить.

Раз царівна молодая
Милич братиків чекає
І пряде біля вікна.
Раптом глянула вона:
Пес загавкав, як шалений,
То черниченька злиденна
У подвір'ї під вікном
Відганяє пса кийком.

«Підожди, бабусю рідна! —
Їй з вікна кричить царівна, —
Пригрожу сама я псу
І чогось тобі знесу!»

Їй відказує черниця:
«Ой, дитинонько-дівце!
Клятий пес мене злякав,
Мало лаття не порвав,
Подивись, як він лютує!
Вийди в двір!» Царівна чує,
Хліб з комори узяла,
Та липі з ганочку зійшла —

Пес до неї — гавка, злиться,
Не пускає до черниці.
А стара підійде лиш —
Він злоститься ще страшніш
На черницю. «Просто дивно! —
Посміхнулася царівна, —
Що це так його гнівить?
На ж, лови!» — і хліб летить.

Хліб жебрачка упіймала.
«Дуже дякую, — сказала, —
Бог тебе благослови!
От за це тобі, лови!»

І на ганок соковите,
Наливне та духовите

Гарне яблучко летить.
Пес як скочить, заскавчить...

Та царівна просто в руки
Упіймала. «Від доуки
Яблучко собі вживай!
Бог з тобою, прощавай!»

Так черниця проказала,
Уклонила і пропала.
До царівни тут мерщій
Пес біжить і в очі їй
З жалем дивиться і вие,
Ніби пеське серце ние,
Ніби хоче їй сказати:
«Кинь!» Вона його вмовлять,
Пестить ніжною рукою:
«Що, соколику, з тобою?
Ляж!» В кімнату увійшла,
Знову пряжу узяла;

Під віконцем прости стала,
Ждать братів, а поглядала
Все на яблучко на те,
А воно мов золоте,

Спілим соком вщерть налите,
І рум'яне, й духовите,
Медом сповнене ясним,
Видно зернятка у нім.

Почекать вона хотіла
До обіду, не стерпіла,
В руки яблучко взяла
І до губок піднесла,
Потихесеньку куснула
І шматочок проковтнула...

Раптом, що це? Світе мій!
Ніби сперло груди їй,
Білі руки уронила,
Спіле яблучко впустила,
Блимнув погляд з-під повік,
І на лавку під божник

Тут вона відразу впала
І недвижна, тиха стала...

Тої самої пори
Молодці-богатирі
Поверталися юрбою
З молодецького розбою.

Пес в діброві їх виттям
Зустрічає: «Горе нам! —
Браття мовили. — Печалі
Не минути!» їдуть далі,

Прискакали, входять... «Ах!»
Пес за ними по п'ятах,
Вмить до яблучка... Озлився,
Проковтнув його, звалився
І відразу здох... Воно,
Бач, отруєне було.

До царівни неживої,
Похилившись головою,
Браття з жалем підійшли,
Її з лавки підняли,
Одягли у пишні шати
І хотіли вже ховати —
Передумали. Вона,
Як вісні — така ясна,
Тихомирне так лежала,
Що ледь-ледь не промовляла.

Ждали три дні. Але ні! —
Спить вона у мертвім сні...
І з плачем, в великім жалю,
В домовину із кришталю
Тіло мертвої сестри
Тут кладуть богатирі.

Понесли в порожню гору
І труну в північну пору
До шести міцних стовпів,
До чавунних ланцюгів
Обережно пригвинтили
І навкруг загородили.

Старший брат віддав поклін.
«Люба сестро! — мовив він, —
Споживай спокійно в гробі!
Згасла, жертва чорній злобі,

На землі твоя краса;
Дух твій приймуть небеса.
Ми усі тебе любили,
Ждав тебе жених твій милий,
Та вінець дістався твій
Тільки смерті нависній».

Того ж дня лиха цариця,
Дожидаючись черниці,
Нишком дзеркальце взяла
І питання задала:

«Чи не я за всіх миліша,
І рум'яніша й біліша?»
А воно їй каже так:
«Ти, царице, знає всяк,
На землі за всіх миліша,
І рум'яніша й біліша».

У далекому краю
Наречену свою
Королевич скрізь шукає.
Все немає та немає!
І кого він не пита,
Всюди відповідь не та:

Той сміється просто в очі,
Той відкаже неохоче;
І до сонця під кінець
Вдався добрий молодець:

«Ясне сонечко! Ти ходиш
Цілий рік у небі. Зводиш
Зиму з літом щоразу,
Всіх нас бачиш унизу.
Не відмов мені в привіті!
Чи не стріло десь на світі,
У якому-будь краю,
Наречену мою?»

Ясне сонце відказало:
«Ні, царівни не стрічало
Я ніколи. Та постій,
Може, місяць, родич мій,
Десь її на світі стрітив
Або слід її примітив».

Серце рветься із грудей, —
Ночі жде наш Єлисей.
Тільки місяць показався —
Він услід за ним погнався.

«Місяцю, ти, друже мій,
Ти, ріжечку золотий!
Ти встаєш у темі глибокій,
Білолиций, ясноокий,
І до тебе залюбки
Посміхаються зірки.
Не відмов мені в привіті!
Чи не стрінув десь на світі,
У якому-будь краю,
Наречену мою?»

Відказав тут місяць ясний:
«Не стрічав царівну красну.
На сторожі я стою
Тільки в чергу-бо свою,
Знає, вона без мене, друже,
Десь пробігла!» — «Прикро дуже!» —
Королевич відказав.
Ясний місяць ще додав:

«Постривай, про неї, може,
Вітер знає. Він pomoже.
Ти до нього поспішай.
Не журися, прощавай!»

Єлисей журбу долає,
Вітру буйному гукає:
«Вітре, гордий володар!
Ти ганяєш зграї хмар,
Ти хвилюєш синє море,
Всюди вієш на просторі,
Ти боїшся, вільний птах,
Тільки Бога в небесах.

Не відмов мені в привіті!
 Чи не стрінув десь на світі,
 У якому-будь краю,
 Нареченую мою?»

Каже вітер: «За рікою,
 За струмистою водою,
 Є висока гора,
 В ній глибока нора;
 В тьмі, що сповнена печалі,
 Домовина із кришталю
 Там прип'ята на стовпах,
 На чавунних ланцюгах.
 А навкруг долина рівна...
 В тій труні твоя царівна».

Вітер далі тут помчав.
 Королевич заридав
 І пішов, жених нещасний,
 На свою царівну красну
 Подивитись ще хоч раз.
 Він іде; і підвелась
 Перед ним гора пустинна;
 Навкруги сумна рівнина;

Вхід в горі чорніє тій.
 Він іде туди мерщій.

Перед ним в імлі могильній
 Колихається повільно
 Кришталевая труна...
 В тій труні лежить вона.

Об труну, де спала мила,
 Він ударився щосили,
 Аж розбивсь кришталю. І вмить
 Наречена вже не спить,

Очі тихо розімкнула,
 І з полегшенням зітхнула,
 І спроквола промовля:
 «Як же довго спала я!»

І встає з труни сумної...
 Ах!.. Заплакали обое.
 Він її на руки взяв
 І з нори попрямував.

Під розмову безтурботну
Вирушають в путь зворотну;
Чутка всюди рознеслась,
Що дочка в царя знайшлась!

Вдома в ті часи без діла
Люта мачуха сиділа
Перед дзеркальцем своїм
І вела розмову з ним:

«Чи не я за всіх миліша,
І рум'яніша й біліша?»
А воно їй каже так:
«Ти прекрасна, знає всяк,
Та царівна ще миліша,
Ще рум'яніша й біліша!»

Як взяла царицю злість —
Дзеркальце об землю — трісь!
В двері миттю похопилась
І з царівною зустрілась —
І від люті в той же час
Лиходійка вмерла враз.

Злу царицю поховали
І весілля відгуляли,
І були кінець кінцем
Наречені під вінцем.

Учту справили велику,
Що й не бачено від віку!
Я там був, мед-пиво пив —
Тільки вуса обмочив.

Переклад Наталі Забіли

Поділіся враженнями від прочитаного

1. *Яке враження справила на тебе казка і її герої? Чим вони тобі запам'яталися і яке ставлення викликали до себе?*
2. *Який вплив, на твою думку, має на слухачів і читачів віршована форма казки?*

Візьми участь в обговоренні

1. *Якою ти уявив / уявила царицю-мачуху на початку казки? Прочитай виразно в особах сцену розмови цариці зі своїм дзеркальцем, постарайся передати її настрій і характер.*
2. *Розкажи, якою зображено в казці царівну. Звертайся до потрібних епізодів казки. Епізод (від грец. *episodion* — випадок) — уривок художнього твору про будь-яку подію або героя.*
3. *Порівняй описи цариці-мачухи і царівни. У яких словах автор передає своє ставлення до кожної з них?*
4. *Чому всі, крім мачухи, були добрі до царівни? Чим подобається тобі юна царівна?*
5. *Прочитай виразно в особах розмову королевича Єлисея з сонцем, місяцем і вітром. Передай почуття хвилювання і тривоги, які він відчуває (робота в парах). На чьому боці чарівні сили природи, кому вони допомагають?*
6. *Що подобається тобі в характері і вчинках королевича Єлисея? У своїх відповідях використовуй текст казки.*
7. *Охарактеризуй образи сімох братів-богатирів, що живуть в лісі далеко від людей. Як проявляється їхня шляхетна поведінка у ставленні до царівни?*
8. *До казки подано ілюстрації-розписи майстрів із старовинних російських сіл. Які епізоди з казки проілюстрували художники? Чим подобаються тобі ці ілюстрації?*

9. «Казка про мертву царівну сімох богатирів» розповідає про справжню й уявну красу. Хто з героїв казки по-справжньому красивий? У чому виявляється ця краса?

Попрацюй самостійно

10. Чим казка Пушкіна близька до народної казки? (Відзнач у її тексті постійні епітети, повтори, кінцівку, антитезу. Порівняй чарівні елементи в пушкінській казці і в народних казках.)
11. Намалюй ілюстрації до казки. Вивчи напам'ять уривки, що найбільше сподобалися.

Для книголюбів

- Порівняй казки про сплячу красуню — О. Пушкіна, Ш. Перро й У. Діснея. У чому подібність між ними і в чому відмінності? Яка казка тобі сподобалася найбільше й чому?

Довідник читача. Про вірші і прозу

Чому казка О. Пушкіна читається легко й по-особливому звучить? Тому що вона написана віршами.

Вірш (грецьк. *stichos* — ряд, рядок) — це особлива мова художнього твору, поділена на короткі відрізки з дотриманням ритму і рими.

Для порівняння візьмемо два уривки. Перший — із «Казки про мертву царівну»:

*Злу царицю поховали
І весілля відгуляли,
І були кінець кінцем
Наречені під вінцем.*

*Учту справили велику,
Що й не бачено від віку!
Я там був, мед-пиво пив —
Тільки вуса обмочив.*

Другий уривок — із російської народної казки «Василина Прекрасна»:

Пішла Василина і стала перед очі царські. Як побачив цар Василину Прекрасну, так і закохався в неї до безтями.

— Ні, — каже він, — красуне моя! Не розлучся я з тобою; ти будеш моєю дружиною. Тут взяв цар Василину за білі руки, посадив її біля себе, а там і весіллячко справили. Як бачимо, віршований і прозовий уривки розрізняються ладом мовлення і звучанням.

Проза (від лат. *prosa oratio*) — мовлення, що рухається вільно.

Віршами та прозою написані чудові художні твори — казки, оповідання, поеми, повісті, романи, п'єси тощо.

1. Чим відрізняються вірші від прози?
2. Підготуй виразне читання уривка з «Казки про мертву царівну і сімох богатирів», який найбільше тобі сподобався.

Є на світі країна, про яку ми дізнаємося з дитинства. Це Данія. Маленька північна країна, з трьох сторін оточена морем, вабить нас тому, що в ній жив і творив найбільший у світі казкар — Ганс Крістіан Андерсен. Його казки «Снігова королева», «Русалонька», «Дикі лебеді», «Непохитний олов'яний солдатик», «Соловей», «Дочка болотного царя», «Льон», «Старий будинок», «Ромашка», «Равлик і троянди» та ін. вчать дітей і дорослих добру, красі й любові.

Більшість казок Андерсена сповнені м'яким гумором та сердечною добротою. Навіть найсумніші і найтрагічніші з них мають дивовижну властивість дарувати надію і лікувати душу. Під пером письменника буденна реальність набуває того ж неповторного звучання, що й казка. Андерсен сприймає дійсність як диво Божого творіння, а єдність світу — як єдність творця. Тому героями письменника,

на відміну від інших казкарів, часто є не тільки люди, а й рослини («Ромашка», «Троянда з могили Гомера», «Ялинка», «Пролісок», «Гречка»); птахи, тварини і комахи («Гидке каченя», «Метелик», «Жаба», «Дворовий півень і флюгерний», «Жук-гнієвик», «Зелені крихти»); неживі предмети (іграшки, сніговик, старий будинок).

Щороку 2 квітня, в день народження письменника, в усьому світі святкується Міжнародний день дитячої книжки. З 1956 року Міжнародною радою з дитячої книги присуджується Золота медаль Ганса Крістіана Андерсена — найвища міжнародна нагорода в сучасній літературі. Цією медаллю нагороджуються письменники, а з 1966 року — художники, за внесок в дитячу літературу.

1. *Чим відрізняються казки Г. К. Андерсена від інших прочитаних тобою казок?*
2. *Поміркуй, чому Міжнародний день дитячої книжки святкується в день народження Андерсена.*

ДИКІ ЛЕБЕДІ

Далеко звідси, там, куди відлітають ластівки, коли у нас настає зима, жив король. У нього було одинадцять синів і одна дочка — Еліза. Одинадцять братів-принців ходили до школи з зірками на грудях і з шаблями при боці. Вони писали діамантовими грифелями на золотих дошках і все, що читали, знали напам'ять. Сестричка Еліза сиділа на маленькому дзеркальному стільчику, і в неї була книжка, яка коштувала півкоролівства.

О, цим дітям було дуже добре, тільки недовго тривало це щастя.

Їхній батько, що був королем великої країни, одружився вдруге з однією злою королевою, а вона незлюбила бідних дітей.

Вони помітили це вже з першого дня. У палаці було велике свято, і діти гралися в «гості». Але замість солодких пиріжків і печених яблук, які вони завжди одержували для цієї гри, мачуха дала їм самий пісок у чашці і сказала, що вони можуть уявити собі, ніби це ласощі.

За тиждень вона віддала маленьку сестричку Елізу одним селянам і стільки набрехала королю про принців, що він не схотів і бачити їх.

— Летіть світ за очі і самі піклуйтеся про себе! — сказала люта королева. — Летіть великими птахами без голосу!

Але вона все ж таки не змогла зробити їм так погано, як хотіла, і вони обернулися в одинадцять прекрасних диких лебедів. З дивним криком вилетіли вони з вікон палацу і понеслися над парком і лісом. Це було на світанку. Вони прилетіли до хатинки селянина, де спала сестричка Еліза. Лебеді кружляли над дахом, витягували довгі шиї, біли крилами, але ніхто не почув і не побачив їх.

І вони знялися знову вгору, високо до хмар, і полетіли далеко-далеко. Лебеді летіли понад великим темним лісом, що тягся аж до моря.

Бідна маленька Еліза прокинулась у хатинці селянина і почала гратися зеленим листочком, — інших іграшок вона не мала. Вона проткнула дірочку в листочку і визирала крізь неї на сонце, і їй здавалося, ніби на неї дивляться ясні очі братів. А коли тепле сонячне проміння падало на її щічку, вона думала, що це брати її цілують.

День минав по дню, схожий один на один. Вітер, літаючи в трояндових кушах перед хатинкою, шепотів:

— Хто прекрасніший за вас? Троянди хитали голівками й казали:

— Еліза!

І це була правда.

Коли Елізі минуло п'ятнадцять років, її забрали додому. Побачивши, яка вона прекрасна, королева розгнівалась і зненавиділа її. Вона б з охотою перетворила й Елізу в дикого лебедя, як і її братів, але не наважувалася, бо король хотів побачити свою дочку.

Рано-вранці пішла королева в купальню, збудовану з мармуру, прикрашену розкішними килимами та м'якими додушками. Вона взяла трьох жаб, поцілувала їх і сказала першій:

— Коли Еліза зайде купатися, сядь їй на голову. Хай вона буде така лінива, як ти!

— Сядь їй на чоло! — сказала вона другій. — Хай вона буде така потворна, як ти, тоді батько не пізнає її.

Вільгельм Педерсен. Ілюстрація до казки «Дикі лебеді»

— Примостися до неї на груди! — сказала вона третій. — Хай вона стане лихою і сама терзається від цього.

Мачуха кинула жаб у прозору воду, яка зразу ж стала зеленою, покликала Елізу, роздягла її і наказала їй влізти у воду. Як тільки Еліза увійшла в воду, одна жаба сіла їй на голову, друга на чоло, а третя на груди. Але Еліза цього не помітила; коли ж вона вийшла з басейну, по воді плавали три червоні маки. Якби жаби не були отрутні і якби відьма-королева не поцілувала їх, вони б стали червоними трояндами. Але навіть і тепер, наблизившись до Елізи, вони зробилися квітами. Еліза була надто хороша і невинна, і тому злі чари не мали над нею сили. Побачивши це, королева натерла Елізу горіховим соком, так що вона стала вся темно-коричнева, вимазала її гарне лице гидкою маззю і сплутала чудове волосся.

Тепер було неможливо пізнати прекрасну Елізу.

Навіть батько, глянувши на неї, злякався і сказав, що це не його дочка.

Ніхто, крім дворового пса на цепу та ластівок, не пізнав її, але ж то були бідні створіння, вони не могли нічого сказати.

Заплакала бідна Еліза і згадала про своїх вигнанців-братів.

Зажурена, вийшла вона з палацу і цілий день брела полями та болотами, поки дісталась до великого лісу. Еліза сама не знала, куди йде, але вона так сумувала за своїми братами! Вона була певна, що вони також блукають по світу, і вирішила їх розшукати.

Вона йшла лісом. Незабаром настала ніч. Еліза загубила стежку і лягла на м'який мох, поклавши голову на пеньок.

Панувала глибока тиша, повітря було м'яке, навколо в траві спалахували зеленими вогниками тисячі світлячків. Еліза зачепила рукою гілку, і на неї зоряним дощем опипалися яскраві світлячки.

Цілу ніч їй снилися брати. Вони гралися з нею, як колись у дитинстві, писали діамантовими грифелями на золотих дошках і розглядали розкішну книжку з малюнками, яка коштувала півкоролівства. Але на дошці вони писали не нулики та рисочки, ні, вони писали про свої відважні вчинки, про всі пригоди, які з ними трапилися, про все те, що бачили і пережили. І на малюнках книжки все оживало: пташки співали, люди виходили з книжки і розмовляли з Елізою та з її братами. А коли перегортали сторінку, малюнки ставали на свої місця, щоб не було ніякої плутанини.

Вранці Еліза прокинулась, сонце було вже високо. Вона цього не могла бачити, бо великі дерева простягли і сплели міцно свої віти над нею. Але проміння грало на зелені, як живий золотий серпанок, ніжні пахощі линули звідусіль, пташки співали й сідали їй на плечі. Вона чула дзюрчання води: в лісі було багато великих струмків, струмки стікали в одне озеро з чудовим піщаним дном. Навколо озера росли густі кущі. В одному місці олені зробили собі широкий прохід, і ним Еліза пройшла до води. Вода була такою прозорою, що, коли вітер не гойдав дерев і кущів, можна було подумати, що вони намальовані на дні озера, — так чітко відбивався кожен листочок, і освітлений сонцем, і в затінку.

Побачивши в воді своє обличчя, Еліза злякалася-таке воно було чорне та погане. Та тільки вона вмочила в воду свою маленьку руку і потерла очі, лоб і щоки, — шкіра її, як і раніше, стала білою. Тоді Еліза роздяглася і ввійшла у свіжу воду. Не було кращої за неї на всьому світі!

Після купання вона знову одяглася, заплела свої довгі коси, підійшла до дзюркотливого струмка, напилася з жмені води і побрела в ліс, сама не знаючи куди. Вона думала про своїх братів.

Еліза побачила по дорозі дику яблуню, що зігнулася під вагою плодів. Еліза з'їла кілька яблук, підперла жердинами віти і ввійшла в темну хашу лісу. Там було так тихо, що вона чула свої кроки, шарудіння кожного листочка під ногами. Жодної пташки не видно було тут, жоден сонячний промінь не міг пробитися крізь густе темне гілля. Високі стовбури стояли так близько один до одного, майже суцільною стіною.

О, тут була така самотність, якої раніше вона ніколи не знала. А вночі стало зовсім темно. Жодного маленького світлячка не було більше в траві. Сумна лягла Еліза на траву і заснула.

Вранці вона прокинулася і пішла далі. Тільки встигла ступити кілька кроків, як зустріла бабусю я кошиком ягід, і бабуся дала їй трохи ягідок. Еліза спитала, чи не проїздили тут лісом одинадцять принців.

— Ні,— сказала стара,— але вчора тут недалеко, на річці, я бачила одинадцять лебедів з золотими коронами на головах.

І вона провела Елізу трохи далі, до яру. Внизу виляса І річка, дерева з обох берегів простягали назустріч одне/ одному довгі, вкриті густим листям віти. Деяким деревам/ не щастило сплести своє гілля з гіллям своїх братів на протилежному березі, але вони так витяглися над водою, що їхнє коріння вилазило з землі — і вони також досягали свого.

Еліза попрощалася з старою і пішла вниз по річці, аж до того місця, де річка впадала у відкрите море.

Велике чудове море було перед дівчиною, але жодного паруса, жодного човна не було видно. Як же йти далі? Еліза почала розглядати маленькі камінці, яких було безліч на березі. Вода зробила їх гладенькими та круглими. Скло, залізо, каміння-все, що викидало сюди море, все було відшліфоване водою, а вода ж була ще м'якша, ніж її ніжні руки.

«Хвилі невтомно котяться одна за одною,— подумала Еліза,— і вирівнюють найтвердіші речі. Я теж буду невтомною. Спасибі вам за науку, світлі, вічноплинні хвилі! Серце моє каже, що колись ви віднесете мене до моїх милих братів!»

На водоростях, принесених хвилями на берег, лежало одинадцять білих лебединих пер. Еліза збрала

Вільгельм Педерсен. Ілюстрація до казки «Дикі лебеді»

їх. На них блищали краплини — роса чи сльози? Ніхто цього не знає! Вона була одна на березі, але не почувала самотності, бо море вічно мінливе; за кілька годин воно змінювалося більше, ніж звичайне озеро протягом року.

Находила велика чорна хмара, і море ніби казало: «І я також можу бути похмурим». Тоді дув вітер, і хвилі вкривали море білим шумовинням.

Коли ж припливли рожеві хмарки, засинали вітри — море ставало, як пелюстки троянди. За мить здавалося воно все зеленим, а за другу — білим.

Але хоч яким би спокійним було море — завжди коло берега воно ледь-ледь коливалося, вода злегка підіймалася, як груди дитини, що спить.

Коли сонце вже хилилося до заходу, побачила Еліза — одинадцять диких лебедів з золотими коронами на головах летять до берега. Вони летіли один за одним і здавалися довгою білою стрічкою.

Еліза зійшла на горбок і заховалася за кущем. Лебеді спустилися недалеко від неї і забіли своїми великими білими крилами.

Та як тільки сонце заховалося, раптом упало лебедине пір'я, і на березі опинилися одинадцять прекрасних принців, братів Елізи. Вона голосно скрикнула. Хоч вони дуже змінилися, вона знала, вона почувала, що це її брати, і вона кинулася їм обнімати, називала їх усіх на ймення. Брати не могли отямитися від щастя, коли побачили свою маленьку сестричку. Вони також пізнали її, хоч вона вже виросла і стала такою красунею.

Всі сміялися та плакали і швидко дізналися одне від одного, що зробила з ними зла мачуха.

— Ми, брати, — сказав найстарший, — літаємо дикими лебедями, поки не зайде сонце. Як тільки воно сховається — знову приймаємо людський вигляд. Через це ми мусимо стежити, щоб перед заходом сонця бути вже на твердій землі. Якби ми в цей час літали під хмарами, ми, раптово перетворившись в людей, упали б додолу з страшної висоти. Ми не живемо тут, а по той бік моря, в такій же чудовій країні, як і ця.

Але шлях туди далекий. Ми мусимо перелетіти велике море, і на нашому шляху немає жодного острівця, де б ми могли переночувати. Тільки одна маленька скеля підноситься з моря, така завбільшки, що ми можемо стати на ній, якщо щільно притулимося один до одного. Коли море лютує, бризки хвиль долітають до нас, але ми раді і цій стрімчистій скелі. Там ми можемо переночувати у нашому людському вигляді, інакше ми не могли б відвідати нашої любої батьківщини, бо летіти туди треба два найдовші дні в році. Лише раз на рік ми можемо прилітати в наш рідний край.

Одинадцять днів ми можемо залишатися тут, літати над великим лісом, що оточує наш замок, в якому ми народилися і де живе наш батько, бачити цвинтар, де похована наша мати. Тут навіть дерева і кущі нам рідні; тут, у степах, бігають дикі коні, яких ми бачили в дитинстві, тут співає вугляр старовинні пісні, під які ми танцювали малими. Тут наша батьківщина, сюди тягне нас, тут ми знайшли тебе, нашу маленьку любов сестричку.

Ще два дні ми можемо тут лишатися, а потім знову доведеться летіти за море, у розкішний, та не рідний край. Але як же нам бути з тобою? У нас нема ні корабля, ні човна!

— Як мені звільнити вас від цих чар? — спитала сестра. Вони проговорили цілу ніч і тільки трохи задрімали перед світанком.

Еліза прокинулася від шуму лебединих крил. Брати вже знову стали лебедями, літали великими колами вгорі і, нарешті, зовсім зникли з очей. Але наймолодший

лебідь повернувся. Він поклав голову їй на коліна, а вона гладила його пір'я. Надвечір повернулася решта, і, коли зайшло сонце, вони знову перетворилися в людей.

— Завтра ми летимо звідси і повернемося лише через рік, — сказав старший брат. — Але тебе ми не залишимо тут. Чи вистачить у тебе сміливості летіти з нами? В моїх руках досить сили, щоб перенести тебе через ліс — невже не вистачить сили, щоб перенести тебе через море на всіх наших крилах?

— Візьміть мене з собою! — сказала Еліза.

Цілу ніч вони плели сітку з гнучкої лози та комишу, і вона вийшла велика та міцна. В неї поклали Елізу, і коли зійшло сонце, брати стали дикими лебедями, схопили сіть своїми дзьобами і знялися з своєю любовою сестрою, яка ще спала, високо, аж до хмар. Сонце світило їй в лице, і тому один з лебедів летів прямо над головою, щоб затінити її своїми широкими крилами. Вони були вже далеко від землі, коли Еліза прокинулася. Еліза думала, що вона все ще бачить сон, — так дивно було летіти в повітрі, високо над морем. Коло неї лежала гілочка з чудовими стиглими ягодами і пучечок смачних корінців, — це молодший брат поклав їх коло неї. Еліза з подякою всміхнулася йому. Вона пізнала його, це він летів над нею і своїми крилами захищав від сонця.

Лебеді летіли так високо, що великий корабель здавався їм білою чайкою, яка гойдається на хвилях. Велика, як гора, хмара стала перед ними, і на ній Еліза побачила велетенські тіні — свою власну і одинадцяти братів. Це була надзвичайна картина, якої вона раніше не бачила. Але сонце підвелось вище, хмара залишилась позаду, і дивні тіні зникли.

Цілий день летіли вони швидко, наче стріли, випущені з лука, але все ж таки повільніше, ніж завжди, тому що тепер несли ще й сестру. Надходив вечір, і погода зіпсувалася. З острахом стежила Еліза, як сонце опускається все нижче, а ще ніде не видно маленької скелі, про яку говорили брати, їй здалося, що лебеді стали сильніше махати крилами.

Ах! Це вона винна, що брати летять не так швидко!

Коли зайде сонце, вони знову стануть людьми, впадуть у море і потонуть. А скелі все не було видно. Все більше насувалася чорна хмара. Сильні пориви вітру віщували бурю. Хмари сплелися в одну велику загрозливу свинцеву масу, що котилася по небу. Блискавка мигтіла за блискавкою.

От уже сонце торкнулося своїм краєм моря. Серце Елізи тремтіло. В цю мить лебеді почали опускатися так швидко, що Елізі здалося — вони падають. Але вони підвелися знову вгору. Вже половина сонця сховалася у воді, коли вона, нарешті, побачила внизу маленьку скелю. Ця скеля здавалася не більшою за тюленя, що висунув голову з води.

Сонце швидко згасало. Тепер скеля здавалася зіркою, і ноги Елізи вже торкалися каменів.

В цю мить сонце погасло, як остання іскра догорілого паперу, і Еліза побачила навколо себе братів. Вони стояли, взявшись за руки, щільно притулившись один до одного. Усі ледве помістилися на маленькій скелі.

Море билося об скелю і обливало їх бризками, як дрібним дощем, небо раз у раз освітлювалося блискавкою, безперервно гуркотів грім. Але сестра й брати стояли, міцно притулившись одне до одного, і співали пісні, щоб-не було так страшно.

На світанку повітря стало чистим, спокійним. Тільки зійшло сонце, злетіли лебеді з Елізою вгору. Море ще високо здіймалося, і, коли Еліза дивилася згори на темно-зелені хвилі, вкриті білим шумовинням, здавалося — мільйони лебедів плавають на воді.

Коли сонце піднялося вище, Еліза побачила, як у повітрі пливе країна гір з блискучими сніговими вершинами. Посередині над усім здіймався височезний палац з чудовою колонадою, а навкруги росли пальмові ліси та розкішні квіти завбільшки як млинарські колеса.

Вона спитала, чи не є це та сама країна, куди вони летять. Але лебеді похитали головами. Це був чудовий, завжди мінливий, захмарний замок Фата-Моргана, в який не могла потрапити жодна людина.

Еліза вдивлялася пильно, і раптом зникли гори, ліси і замок, а на їхньому місці з'явилися двадцять зовсім однакових величезних церков з високими дзвіницями і стрільчастими вікнами. Дівчині навіть здалося, що вона чує звуки органа, але то шуміло море. Церкви начебто були зовсім близько, та раптом перетворилися в цілу флотилію, що пливла під ними. Коли ж Еліза вдивилася, то зрозуміла — це був тільки туман з моря. І весь час змінювалися картини перед її очима, поки вона не побачила ту країну, куди вони летіли.

Там височіли сині гори з кедровими лісами, міста і палаци.

Ще не заходило сонце, а Еліза вже сиділа на скелі, перед великою печерою, що поросла виткими рослинами. Здавалося, її завісили всю вишиваними килимами.

— Ну, побачимо, що присниться тобі цієї ночі! — сказав молодший брат і показав Елізі її опочивальню.

— Коли б приснилося мені, як я можу врятувати вас! — сказала Еліза, і ця думка заволоділа нею. Навіть уві сні вона думала про це. І от приснилося їй, що летить вона високо в повітрі до замка Фата-Моргана. Сама фея, чарівна і залита сяйвом, виходить їй назустріч, але в той же час вона дуже подібна до тієї бабусі, що дала їй у лісі ягід і розповіла про лебедів з золотими коронами.

— Твоїх братів можна врятувати, — сказала вона, — але чи вистачить у тебе мужності та терпіння? Звичайна вода ще м'якша за твої ніжні пальці і все ж таки шліфує каміння, але вона не відчуває болю, який відчувають твої руки. У води немає серця, і вона не знає того страху і муки, які ти повинна зазнати. Бачиш кропиву, що я тримаю в руці? Її росте багато навколо печери, де ти спиш. Тільки ця кропива і та, що росте на цвинтарі, пригодиться для тебе, запам'ятай це. Ти нарви її, хоча б твої руки горіли від пухирів, потім добре розімни кропиву ногами і зроби з неї прядиво. З нього ти напрядеш ниток і виплетеш одинадцять панцирів з довгими рукавами. Накинь їх на лебедів, і всі чари зникнуть! Але обміркуй добре — з тієї хвилини, що ти почнеш роботу, і до того часу, поки її скінчиш, навіть коли б це продовжувалося роки, — ти не мусиш сказати жодного слова! Перше слово, що ти вимовиш, проткне смертельним кинджалом серця твоїх братів! Від твого язика залежить їхнє життя. Пам'ятай це! Кажучи ці слова, вона доторкнулася кропивою до руки Елізи. Враз наче вогонь обпik її, і Еліза прокинулася. Був уже світлий день, і вона побачила, що поряд лежить кропива, така сама, як і та, що вона бачила уві сні. Еліза швидко вийшла з печери, щоб одразу почати роботу.

Своїми ніжними руками рвала дівчина жакливу кропиву. Вона була як вогонь, її руки вкрилися великими пухирями, але вона з радістю терпіла біль, бо лише так могла врятувати своїх любих братів. Вона розім'яла кожную стеблинку кропиви босими ногами і приготувала з неї зелену пряжу.

Коли зайшло сонце, прийшли брати і злякалися. Еліза була німа. Вони думали, що це нові чари лютої мачухи. Але, коли вони глянули на її руки, то зрозуміли, що це вона

робить для них. Молодший брат заплакав, і де його сльози падали на руки сестри, там вона не відчувала більше болю, там зникли пекучі пухири.

Цілу ніч працювала Еліза, бо не хотіла відпочивати, поки не врятує любих братів. Другого дня, поки лебеді літали, вона теж працювала, і, хоч була самотня, ніколи час не минав так швидко, як зараз. Один панцир був уже готовий, вона почала другий.

Раптом залунав мисливській ріг. Елізу охопив страх.

Звуки наближалися, вона почула гавкання собак. Перелякана, вбігла Еліза в печеру, зв'язала кропиву, що її збрала і витіпала, і сіла на неї.

В ту ж мить з кушів вистрибнув великий пес, за ним ще кілька. Вони голосно гавкали і стрибали навколо неї. За кілька хвилин перед печерою з'явилися мисливці. Найкрасивіший з них був королем цієї країни. Він зупинився перед Елізою. Ніколи він ще не бачив такої прекрасної дівчини.

— Як ти опинилася тут, чудова дитино? — спитав він, але Еліза похитала головою. Вона не могла говорити, це коштувало б життя її братам.

Вона сховала руки під фартух, щоб король не міг бачити, як вона страждає.

— Ходімо зі мною! — сказав він. — Ти не можеш тут лишатися. Коли ти така ж добра, як і прекрасна, я одягну тебе в шовк та оксамит, покладу золоту корону на твою голову, і ти житимеш у моєму багатому палаці.

І він посадив її до себе на коня. Еліза плакала й ламала руки, але король казав:

— Я бажаю лише твого щастя! Колись ти дякуватимеш мені!

З цими словами він погнав коня по горах. Еліза сиділа попереду, а решта мисливців скакали за ними.

Коли зайшло сонце, показалося чудове королівське місто з палацами, баштами й церквами.

Король повів її в палац, де у високих мармурових залах били фонтани, а на стінах висіли мальовничі картини. Але Еліза не звертала ні на що уваги. Вона плакала й сумувала.

Байдуже дозволила вона служниці одягти на себе королівське вбрання, вплести перлини в волосся і натягти на пожалені кропивою руки тонкі рукавички.

В усій цій красі вона була така чарівна, що всі придворні вклонилися їй. І король назвав її своєю нареченою, хоча архієпископ хитав головою і навіть шепотів, що чудова лісова дівчина, напевне, відьма, — вона засліпила очі й приворожила серце короля.

Та король не слухав його, він наказав принести найдорожчі страви, покликав музикантів грати і найкращих дівчат танцювати. Потім він повів Елізу запашним садом у розкішний зал, але жодної усмішки не викликало все це ні в очах, ні на устах Елізи — в них ніби назавжди застигла туга. Тоді відкрив король маленьку кімнатку, що була поряд з їхньою опочивальнею. Вона вся була вбрана дорогими зеленими килимами і дуже нагадувала печеру, в якій жила Еліза. На підлозі лежав пучок пряжі, що вона напярала з кропиви, а на стіні висів уже готовий панцир. Усе це, як дивину, захопив з собою один з мисливців.

— Тут ти можеш згадувати свій колишній дім, — сказав король, — ось твоя робота, якою ти була там зайнята. Серед усієї розкоші, може, тобі захочеться інколи згадати колишнє.

Коли Еліза побачила це, таке близьке її серцю, усмішка заграла у неї на устах, і рум'янець знову вкрив її щоки. Вона подумала, що все ж таки зможе врятувати своїх братів, поцілувала королю руку, а той притиснув її до свого серця і наказав дзвонити по всіх

церквах в усі дзвони і сповіщати про їхнє весілля. Чудова німа дівчина з лісу мала стати королевою.

Архієпископ знову нашіптував злі слова у вуха королю, але вони не доходили до його серця.

Весілля відбулося, і архієпископ сам повинен був коронувати Елізу. Із злими думками він так міцно насунув їй вузький золотий обруч на чоло, що їй стало боляче. Але ще важчий обруч стискав її серце — сум за братами, її вуста були німі. Одне слово коштувало б життя братам, але в очах Елізи світилася щира любов до доброго, гарного короля, який усе робив, щоб розвеселити її. З кожним днем вона зивкала і ставилася до нього краще й краще. О, якби могла вона довіритися йому і розповісти про свій біль!

Але Еліза мусила бути німою, мовчки робити свою справу. Тому щоночі вона нишком пробиралася в маленьку потаємну кімнатку, схожу на печеру, і плела панцирі один за одним. Та, коли почала сьомий, у неї не вистачило пряжі.

На цвинтарі, знала вона, росте така кропива, яка потрібна їй. Але ж її треба самій нарвати! Як же бути?

«О, хіба можна порівняти біль у моїх пальцях з тим болем, що переносить серце? — думала Еліза. — Я повинна наважитися!»

Серце її завмирало від страху, ніби вона йшла на щось лихе, коли місячної ночі пробиралася вона в сад, а потім йшла довгими алеями та пустинними вулицями на цвинтар. Вона побачила: на широкому могильному камені сиділи відьми. Еліза пройшла повз них, і вони всі злісно подивилися на неї. Проте Еліза нарвала пекучої кропиви і з нею повернулася в палац.

Лише єдина людина це бачила — архієпископ. Він стежив за нею, коли інші спали. Тепер він переконався, що з королевою щось негаразд. Вона напевне відьма, яка зачарувала короля і весь народ.

Архієпископ розповів королю про все, що бачив. Дві великі сльози скотилися з очей короля, він пішов додому з тяжкими сумнівами на серці. Вночі король лише удавав, що спить, але спокійний сон не йшов до нього. Він помітив, як Еліза встала з ліжка і зникла в маленькій кімнатці.

З кожним днем король ставав похмурнішим. Еліза бачила це, але не розуміла чому.

Серце Елізи розривалося від жалю до братів. На королівський оксамит капали її гіркі сльози, і вони робилися блискучими діамантами, а люди бачили її багаті вбрання, заздрили королеві, бажали бути на її місці.

Тимчасом робота наближалась до кінця. Залишався один тільки панцир, але в неї знову не вистачило пряжі і не було жодної кропивинки. Ще раз, це вже, напевне, останнє, вона мусила піти на цвинтар і нарвати кропиву.

Вона з жахом думала про цю самотню мандрівку, про страшних відьом, але її бажання врятувати братів перемагало все.

Еліза пішла. Король з архієпископом стежили за нею. Вони бачили, як вона зникла за ворітьми цвинтаря; підійшовши ближче, вони помітили на могилах тих самих відьом, яких бачила й Еліза. Король у розпачі пішов додому. Тепер він не сумнівався, що серед них була й та, чия голова щодня схилялася на його груди. — Хай народ судить її! — сказав він. І народ присудив: «Спалити Елізу на вогнищі!» З чудових королівських зал Елізу перевезли в темне, вогке підземелля з ґратами, де свистів вітер крізь ґрати. Замість шовкових та оксамитних подушок їй кинули пучок кропиви, а замість ковдри — пекучі

жорсткі панцирі. Але нічого милішого за це не було для неї, і Еліза знову взялася до роботи. Надворі вуличні хлопчачки співали про неї глузливі пісеньки, ніхто, ніхто не втішив її хоч би одним словом!

Надвечір Еліза раптом почула шум лебединих крил: це був її наймолодший брат. Він розшукав свою сестру. Еліза заридала голосно від радості, хоча й знала, що це, напевне, остання ніч у її житті. Але робота закінчувалася, і її брат був тут.

Прийшов архієпископ, щоб побути з нею останні години – так просив його король. Але вона похитала головою і поглядом та знаками попросила його вийти. У цю ніч вона мусила скінчити роботу, інакше все було б даремно, все: біль, сльози і безсонні ночі. Архієпископ пішов розгніваний, але бідна Еліза знала, що вона невинна, і продовжувала свою працю.

Маленькі мишки бігали по підлозі, вони збирали до її ніг розкидані стеблинки кропиви, щоб хоч чим-небудь допомогти, а дрізд сидів на ґратах вікна і співав цілу ніч так бадьоро, як міг, щоб Еліза не втратила своєї мужності.

Ще було темно. За годину до сходу сонця коло воріт палацу з'явилося одинадцять братів Елізи – вони вимагали, щоб їх провели до короля, їм відповіли, що це неможливо, була ще ніч, король спав, і його не можна будити. Вони просили, потім загрожували. Прийшла варта, а за нею і сам король вийшов дізнатися, що трапилося. Але в цю мить зійшло сонце, і брати зникли. Лише одинадцять диких лебедів літали над палацом.

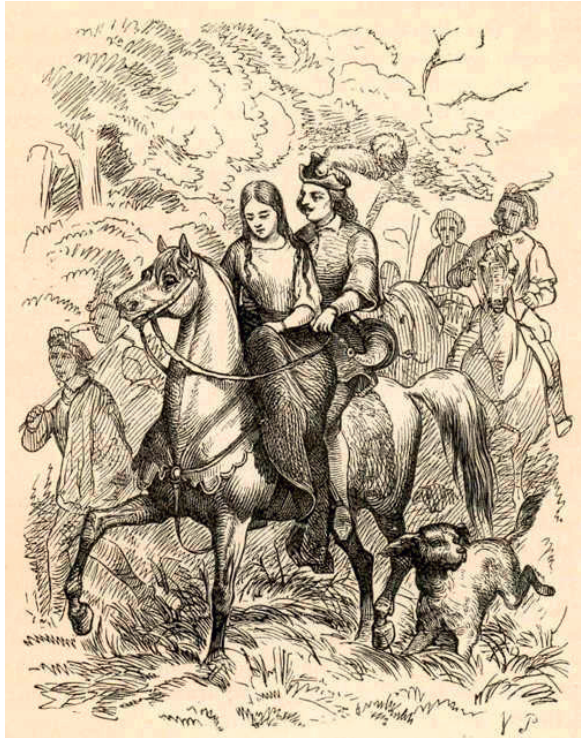
Безліч народу линуло до місця страти. Усім хотілося подивитись, як палитимуть відьму. Стара шкапа тягла ганебну колісницю, на якій сиділа Еліза. На неї накинули плащ

з грубого лантуха, її чудове волосся падало з плечей, щоки були смертельно бліді, губи щось тихо шепотіли, в той час, як пальці не зупиняючись плели зелену пряжу. Навіть по дорозі до своєї смерті вона не хотіла кинути роботу. Десять панцирів лежали готові, одинадцятий вона кінчала. Народ глузував з неї:

– Дивіться, дивіться на відьму, як вона бурмоче! А в руках у неї прокляте плетиво! Розірвати його на шматки!

І натовп обступив її з усіх боків, збираючись вирвати з рук панцир.

Раптом з'явилося одинадцять диких лебедів і сіли навколо неї на колісницю, махаючи дужими крилами. Натовп перелякано кинувся врзтіч.

Вільгельм Педерсен. Ілюстрація до казки «Дикі лебеді»

— Це знак, що вона невинна! Вона невинна! — шепотіло багато людей. Але ніхто не наважувався сказати це голосно.

Ось уже кат хотів було схопити Елізу за руку. Та вона швидким рухом накинула одинадцять панцирів на лебедів. І враз замість лебедів встали перед усіма одинадцять прекрасних принців, тільки у наймолодшого замість однієї руки було лебедине крило: Еліза не встигла закінчити останнього панцира, у нього не вистачало рукава.

— Тепер я можу розмовляти, — вигукнула Еліза. — Я невинна!

І народ, побачивши це все, вклонився їй, а Еліза впала неpritомною на руки братів, зломлена довгим напруженням сил, страхом та стражданням.

— Так, вона невинна, — сказав старший брат і розповів усе, як було. І поки він говорив — чудовий аромат ніби від безлічі троянд наповнив повітря. Це кожне поліно, заготовлене для вогнища, пустило коріння та паростки і перетворилося в великий високий кущ з червоними трояндами. Між ними, вгорі, з'явилася чарівна біла квітка. Вона блищала, як зірка.

Король зірвав цю квітку і приколов до грудей Елізи, і вона опам'яталася з щастям і миром на серці.

І всі дзвони дзвонили, і пташки зібралися великими зграями, і до королівського палацу рушив такий весільний похід, якого ще не бачив ніхто на світі.

Переклад Галини Кирпи

Поділися враженнями від прочитаного

1. *Яке враження справила на тебе казка Г. К. Андерсена «Дикі лебеді»: які почуття викликала, над чим змусила замислитися?*
2. *У чому особливість розповіді в ній?*

Візьми участь в обговоренні казки

1. *Як змінюється життя дітей у родині з появою мачухи?*
2. *Чим відрізняється мачуха з казки «Дикі лебеді» від мачух в інших прочитаних тобою казках? Як вона обійшлася з братами-принцями?*
3. *Які чари придумала мачуха для Елізи? Чому вони не подіяли?*
4. *З якою думкою Еліза залишила замок? Звернувшись до тексту, поспостерігай, як поводить себе дівчина серед природи. Чого вона вчиться у морських хвиль?*
5. *Як Еліза знайшла братів? Чому їхня зустріч була радісною і печальною одночасно?*
6. *Прочитай уголос фрагмент казки, в якому брати розповідають Елізі про своє життя. У чому була підступність прокляття, насланого злою мачухою на братів-принців?*
7. *Чому брати і сестра вирішили більше не розлучатися? Чим ризикували принци-лебеді, взявши з собою Елізу? Подумай, що допомогло усім їм витримати неймовірно важкий переліт.*
8. *З часу, коли Еліза зустрілася з братами, думка про їхній порятунок не залишала її ні на хвилину. Як знайшла дівчина відповідь на своє запитання? Перевір, чи уважно ти читав / читала.*

9. Які нові випробування чекали на Елізу? Чи готова вона була витримати їх? Знайди уривок казки, де про це йдеться. Поміркуй, якою має бути інтонація під час виразного читання його.
10. Зустріч з королем і весілля, про що мріє кожна дівчина, додали Елізі нових страждань. Чому? Як передано її переживання в тексті казки?
11. Який із вчинків короля найбільше свідчить про те, що він щиро покохав Елізу? Чому ти так вважаєш?
12. Унайважчий, найвідповідальніший момент життя Елізи зрікається чоловік, а люди засуджують до страти. Чи є хтось, хто підтримує дівчину?
13. Які чарівні перетворення відбуваються навколо Елізи під кінець казки? Як вони перекликаються з тими, що були на її початку?
14. Поміркуй, що уособлюють троянди в казці.

Попрацюй самостійно

- Підготуй розгорнуту відповідь на запитання: що допомогло Елізі врятувати братів від злих чарів?

Для книголюбів

Казки, в яких головними героїнями є дівчата, називаються жіночими. Які ще жіночі казки ти читав / читала? Назви героїнь їх. У чому їхня схожість з Елізою? Чим Еліза відрізняється від них?

Довідник читача. Автор і герой художнього твору

Чим приваблює нас книга, яку ми беремо до рук вперше? Звичайно ж, своєю назвою, яскравим оформленням. А ось подальший інтерес до неї виявляється не у всіх однаково. Читач-початківець мимоволі подумки задасться питанням: «Цікаво, про що ця книга?» Більш досвідчений – відразу зверне увагу на ім'я автора книги, яке скаже йому багато про що. Адже саме автор силою свого таланту і майстерності створює художній твір, відображаючи в ньому ті сторони життя, які його особливо хвилюють. Свій життєвий досвід, свої знання, почуття і переживання автор передає героям книжки, які завжди викликають найбільший інтерес у читачів.

Цариця-мачуха, царівна, королевич Єлисей з «Казки про мертву царівну і сімох богатирів» О. С. Пушкіна, Еліза і її брати з казки Г. К. Андерсена «Дикі лебеді» – це літературні герої, дійові особи, або персонажі (від лат. *persona* – особа, маска).

Героями художніх творів можуть бути не тільки люди, а й тварини, рослини і навіть предмети. Наприклад, фарбований шакал з індійської народної казки, яблуня і піч з німецької народної казки «Пані Метелиця». Як і люди, вони можуть бути добрими і злими, розумними і дурними, благородними і нікчемними.

Читаючи казки, оповідання, поеми, п'єси, ми щоразу дізнаємося щось цікаве про життя літературних героїв, їхні вчинки, ставлення до інших людей. Ми звертаємо увагу на зовнішність героїв, прислухаємося до їхніх думок, намагаємося зрозуміти їхні переживання і характери. Герої улюблених книжок стають прикладом для наслідування і залишаються в нашій пам'яті на все життя.

Уміння правильно і глибоко розуміти героя художнього твору, виявляти авторське ставлення до нього характеризує справжніх читачів і книголюбів.

Запам'ятай:

Літературний герой – це образ людини чи тварини в художньому творі.

1. *Чим цікавий читачеві герой художнього твору?*
2. *Розкажи про свого улюбленого героя літературної казки (вивченої в класі або прочитаної самостійно).*

ОСКАР УАЙЛЬД

(1854–1900)

1892 року в Лондоні мала відбутися прем'єра вистави «Віяло леді Віндермір». Автором п'єси був уже на той час досить відомий молодий драматург Оскар Уайльд. Він сам підбирав акторів і придумував костюми для спектаклю і, зокрема, наполог на тому, щоб кілька акторів причепили в петлиці піджака зелені гвоздики. На прем'єру вистави також прийшли джентльмени з такими ж зеленими гвоздиками в петличках – це були друзі Уайльда.

Історія із зеленою гвоздиною – одна з багатьох яскравих витівок Оскара Уайльда, всесвітньомого англійського письменника, чиї поетичні та прозові твори вже понад століття захоплюють читачів, а вистави за його п'єсами збирають повні зали. А ще Уайльд писав казки з вигадливими сюжетами й незвичайними героями, здебільшого принцями і принцесами.

Оскар Уайльд народився в 1854 році в Дубліні, столиці Ірландії. Його батько був лікарем, а мати писала вірші. В родині шанували поезію, красу й культурні традиції, а батько навіть зібрав та видав два томи ірландського фольклору. Тож майбутній письменник зростав у творчій атмосфері. Талановитий і допитливий, він багато читав, швидко вивчав мови. Особливо його вабила давньогрецька поезія і культура.

У 1874 році, успішно закінчивши коледж, Уайльд вступив до Оксфордського університету – одного з найкращих у Європі. Три роки в цьому навчальному закладі стали для нього школою мистецтва. Тут він почав займатися письменницькою діяльністю, став справжнім законодавцем моди. Оскар завжди красиво і вишукано одягався: золотого кольору піджак, бриджі, панчохи, каблучка у формі скарабея.

Однак не одним лише зовнішнім виглядом Уайльд привертав до себе увагу публіки. Він славився своєю незалежністю, сміливістю, розумом і дотепністю. Особливо популярними були його влучні висловлювання. Тож коли ж було видано твори Уайльда, світське товариство переконалося, що він не лише оригінальна особистість, а й талановитий письменник. Захоплення зовнішньою красою поєднувалося у його творах із пошуком краси людської душі.

Оскар Уайльд.
Фотоо Н. Сароні (близько 1882 р.)

1. *Яким було дитинство Уайльда? Що вплинуло на його формування як письменника?*
2. *Чим вирізнявся Оскар Уайльд в товаристві своїх сучасників?*

ХЛОПЧИК-ЗІРКА

(скорочено)

Якось двоє бідних Лісорубів поверталися додому, продираючись через великий сосновий ліс. Була зимова ніч, стояв пекучий мороз. Сніг товстою ковдрою укривав землю й гілля дерев, і коли Лісоруби продиралися крізь хащі, навкруги, потріскуючи, ламались перемерзлі галузки, а коли вони підійшли до Гірського Водоспаду, то побачили, що він нерухомо завис, бо його поцілувала Крижана Королева.

Був такий холод, що навіть звірі й пташки не знали, як його перебути.

— Брр! — прогарчав Вовк і застрибав між кущів, підібгавши хвоста. — Жаклива погода! Не розумію, куди тільки уряд дивиться.

— Віть-віть-віть! — прошебетали зелені Коноплянки. — Наша старенька Земля вмерла, і її одягли в білий саван. (...)

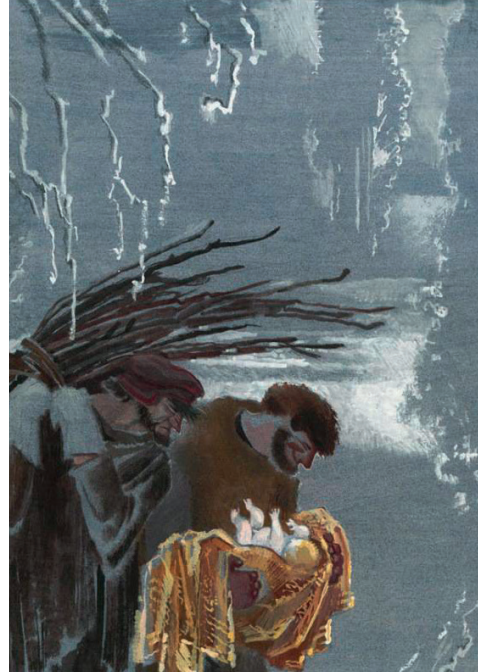
А двоє Лісорубів усе йшли та йшли, сердито похуюючи на задерев'янілі пальці та шурхаючи своїми здоровенними, підбитими залізом чобітьми по зледенілому снігу. Раз вони були провалилися в глибоку заметену яму і вилізли звідти білі, мов мірошники, що стоять біля коша, коли сиплеться борошно; а то були посковзнулися на твердому й гладенькому льоду замерзлого болота, і в'язки хмизу повипадали з їхніх рук і порозсипалися, тож їм довелося знову складати і зв'язувати їх; а ще раз їм здалося, що вони заблукали, і їх охопив великий жах, бо вони знали, яка жорстока Крижана Королева з тими, що засинають у її обіймах. Але вони помолилися Святому Мартінові, під чиймзаступництвом перебувають усі мандрівники, і вернулися по своїх слідах назад, а потім ішли, дуже пильнуючи, і зрештою вийшли на узлісся і звідти побачили внизу долину й вогні рідного села.

Вони дуже зраділи, що небезпека минула, і голосно засміялись, і Земля здалася їм тепер срібною квіткою, а Місяць — квіткою золотою.

Але, посміявшись, вони знову посмутніли, бо згадали свої злидні, і один з них сказав другому:

— І чого це ми так зраділи? Життя гарне тільки для багатих, а не для таких, як ми з тобою. Краще б ми замерзли в лісі або дикі звірі нас порозривали.

— То правда, — відповів його товариш. — Одним дано багато, а іншим майже нічого.

Ніка Гольц.

Ілюстрація до казки «Хлопчик-зірка»

Несправедливість панує у світі: радощі вона дарує небагатьом, зате горе вділяє щедрою рукою.

Але поки вони отак нарікали на свою злиденну долю, трапилося щось дуже дивне: прекрасна, надзвичайно яскрава зірка впала з неба. Вона ковзнула небосхилом поміж іншими зірками, і коли вражені Лісоруби повели за нею очима, їм здалося, ніби вона впала зразу ж за кушами верболозу, за овечим загоном, лише за кільканадцять кроків від них.

— Ого! То неабиякий шмат золота, треба його знайти! — разом вигукнули вони й кинулися до того місця: так захотілося їм золота.

Та один з них біг швидше за товариша, випередив його, продерся крізь верболіз. І що ж він побачив? На білому снігу справді сяяла золотом якась річ. Лісоруб підбіг, нагнувся, взяв ту річ і побачив, що тримає в руках згорнутий плащ із золотої тканини, дивовижно вишитий зірками. І він крикнув товаришеві, що знайшов скарб, який упав з неба, а коли той теж підбіг, вони присіли на снігу й почали розгортати плащ, щоб поділитися золотом. Та ба! У складках плаща вони не знайшли ні золота, ні срібла, ні взагалі будь-якого скарбу, а тільки мале дитинча, яке лежало і спало.

І тоді один Лісоруб сказав другому:

— Оце такий кінець нашим великим сподіванням. Немає нам з тобою щастя, бо хіба принесе щастя бідному дитина? Покиньмо її краще тут і ходімо своєю дорогою: адже ми люди бідні, дітей у нас і своїх досить, і не можемо ми відривати в них кусень хліба від рота, щоб дати чужому.

Але товариш його відповів:

— Ні, то було б лихе діло — залишити дитину, щоб вона замерзла тут на снігу, і хоч вдома, і в горшках порожньо, я все ж візьму ружиною.

кутав його у плащ, щоб не замерзло на лютому холоді, і почвалав з горба в село, а товариш його, ідучи поруч, все дивувався подумки з такої його дурості та м'якосердя.

А коли вони дійшли до села, товариш сказав йому:

— Ти взяв собі дитину, то віддай мені плаща, адже треба поділитися тим, що вдвох знайшли.

Але той відповів:

— Ні, не дам, бо цей плащ ні мій, ні твій, а цієї дитини. — І, побажавши йому доброго здоров'я, підійшов до своєї хати й постукав у двері...

Побачивши, що Лісоруб приніс додому маля, його дружина засмутилася, адже подружжю непросто було прогодувати навіть власних дітей. Однак заспокоївшись, жінка

Ніка Гольц.

Ілюстрація до казки «Хлопчик-зірка»

прийняла хлопчика, як рідного сина. Золотий плащ і бурштинове намисто Дитини-зірки Лісоруб заховав у скриню.

Отож Дитя-зірка росло й виховувалося вкупі з дітьми Лісоруба, їло і пило з ними за одним столом і гралось разом з ними.

І з року в рік хлопчик гарнішав і гарнішав, а жителі села тільки дивувалися його красі, тому що всі вони були смуглолиці й чорняві, а цей мав личко біле й ніжне, мов вирізьблене із слонової кістки, і золоті кучері — як пелюстки нарциса, і губи -як пелюстки червоної троянди, і очі -як фіалки, що дивляться в чисту воду струмка. І він стрункий, немов квітка в полі, де не ступала нога косаря.

Проте ця врода обернулася йому на шкоду, бо виростав він гордий, себелюбний і жорстокий. Дітьми Лісоруба і всіма іншими сільськими дітьми він гордував, бо ж вони, мовляв, низького походження, а він — шляхетного роду, адже походить від Зірки. І він попихав дітьми й називав їх своїми слугами. Він не тільки не мав співчуття до нужденних, сліпих, калік і всіх скривджених долею, а ще й кидав у них камінцями та проганяв на шлях, накрикував, щоб вони йшли просити хліба десь в інше місце, і жоден жебрак, крім хіба найвідчайдушнішого, не наважувався вдруге заходити в те село просити милостиню. Хлопець був ніби заморожений своєю казковою вродою і насміхався й глузував з нещасних та безпомічних. Себе ж любив, і часто влітку, коли стояли тихі сонячні дні, він лежав у священниковому садку біля кринички і посміхався собі з утіхи, милуючись своєю вродою.

Не раз, було, Лісоруб із дружиною дорікали йому, кажучи:

— Ми ж не вчинили з тобою так, як ти чиниш із тими, що zostалися на світі, мов билінка в полі, і ні до кого їм прихилитись. І чому ти такий жорстокий з тими, що потребують співчуття?

Та Хлопчик-зірка не слухав їх, він тільки стояв понуро та посміхався зневажливо, а потім знову біг до своїх ровесників і верховодив ними. А ті в усьому слухались його, бо він був гарний, прудконогий, умів танцювати, співати й грати на сопілці. І хоч би куди вів їх Хлопчик-зірка, вони стрімголов бігли за ним, і хоч би що наказував робити, вони все покірливо робили. І коли він виколоував кротові очі гострим шпичаком з очерету, вони реготали, а коли жбурляв камінцями у прокаженого,* вони реготали теж. Так він верховодив ними в усьому, і вони стали такі ж немилосердні, як і він.

І от якось проходила селом одна бідна жебрачка. Її одіж була саме лахміття, а з бо-сих ніг, зраних об гостре каміння шляху, сочилася кров; жаль було дивитися на ту страдницю. Натомившись, вона сіла під каштаном перепочити.

Та її побачив Хлопчик-зірка і сказав своїм товаришам:

— Гляньте! Он під гарним зеленим каштаном сидить брудна старчиха.** Ходімо проженемо її звідти, бо вона така відразлива, що на неї гидко дивитися.

І він підійшов до жебрачки ближче і став кидати в неї камінцями та насміхатися, і вона з жахом дивилася на нього і не могла відвести погляду. І коли це побачив Лісоруб, що обтісував колоди на току неподалік, то підбіг і став дорікати йому такими словами:

* Прокажений – людина, хвора на проказу – тяжке хронічне захворювання, що вражає шкіру, м'язи, гортань, внутрішні органи та нервову систему.

** Старчиха – жебрачка, злидарка.

— У тебе й справді кам'яне серце, і не маєш ти милосердя, бо що поганого заподіяла тобі ця сердешна жінка, що ти знущаєшся з неї?

А Хлопчик-зірка весь спаленів від гніву, тупнув ногою і сказав:

— А хто ти такий, щоб питати мене, чого я так роблю? Я тобі не син і не повинен коритися тобі.

— То правда, що не син, — відповів Лісоруб, — але ж я тебе пожалів, коли знайшов у лісі.

Коли старчиха почула ці слова, вона тільки скрикнула і зразу зомліла. Тоді Лісоруб підняв її і відніс до своєї хати, а його дружина почала клопотатися коло неї. І коли та жінка опритомніла, вони подали їй їсти й пити і просили її заспокоїтися.

Проте жінка не схотіла ні їсти, ні пити, а тільки спитала Лісоруба:

— Чи правду ти сказав, що знайшов цього хлопця в лісі? І відтоді минуло десять років, чи не так?

І Лісоруб відповів:

— Так, я знайшов його в лісі, і це справді було десять років тому.

— А які речі були при ньому тоді, як ти його знайшов? — вигукнула жінка. — Чи не було в нього часом на шії бурштинового намиста? І чи не був він закутаний у золотий плащ із вигаптуваними по ньому зірками?

— Саме так, — відповів Лісоруб. І він витяг плащ та бурштинове намисто зі скрині, де вони лежали, й показав їх жінці.

І коли вона побачила ці речі, то заплакала з радощів і сказала:

— Це він, мій синочок, якого я загубила в лісі. Благаю вас, покличте його негайно, бо я обійшла весь світ, шукаючи його.

І Лісоруб з дружиною вийшли надвір, і гукнули Хлопчика-зірку, й сказали йому:

— Иди до хати, там на тебе чекає твоя мати.

І Хлопчик-зірка, сповнений великою радістю й подивом, убіг

до хати. Та коли побачив ту, що чекала на нього в хаті, він презирливо зареготав і мовив:

— Ну, а де ж моя мати? Я тут не бачу нікого, крім цієї бридкої старчихи.

— Я — твоя мати, — відповіла йому жінка.

— Ти збожеволіла, як ти можеш казати таке! — гнівно вигукнув Хлопчик-зірка. — Ніякий я тобі не син, бо ти — бридка старчиха в лахмітті. Тож тікай звідси, і щоб я більше не бачив твого бридкого обличчя! (...)

Мати благала не проганяти її, але серце Хлопчика-зірки залишалося

— Ой, синочку мій! — скрикнула жінка. — Невже ти й не поцілуєш мене на прощання? Я ж стільки натерпілася мук, доки відшукала тебе!

— Нізащо, — відповів Хлопчик-зірка, — адже на тебе навіть бридко глянути, і я радніше поцілую гадюку чи жабу-ропуху, ніж тебе.

Тоді жінка встала і поплентала, обливаючись гіркими сльозами, до лісу, а Хлопчик-зірка, побачивши, що вона пішла, зрадів і побіг гратися зі своїми товаришами.

Та тієї ж миті, як ті побачили його, вони стали глузувати з нього, кажучи:

— Та ж ти бридкий, як ропуха, і відразливий, як гадюка! Тікай звідси геть, бо нам гидко гратися разом з такою потворою, як ти. — І вони прогнали його з садка.

Тоді Хлопчик-зірка задумався і промовив сам до себе:

— Що це вони кажуть? Ану піду я до кринички й погляну на себе у воду, і вона скаже мені, що я гарний.

І він пішов до кринички і глянув у воду, але що ж він побачив! Обличчям він став схожий на жабу, а тіло його вкрилось лускою, як у гадюки. І він кинувся обличчям у траву і заривався, а потім сказав собі:

— Це, певне, така мені кара за мій гріх. Адже я відмовився від рідної матері й прогнав її геть, я посоромився її і вчинив жорстоко з нею. Тепер я піду й шукатиму її по всьому світу і не знатиму спочинку доти, доки не знайду її.

І він схопився й побіг до лісу, гукаючи матір, щоб вернулась, але нізвідки не чув відповіді. Цілий день він ходив і гукав по лісу, а коли зайшло сонце, ліг спати на купу листя, і всі пташки та звірі повтікали від нього, бо пам'ятали його жорстокість. І він спав один-однісінький, тільки ропуха збоку лупала на нього очима та гадюка повільно проповзла біля нього.

А вранці він прокинувся, зірвав кілька кислих ягід з дерева, з'їв їх і пішов далі безмежним лісом, умиваючись гіркими сльозами. І кого тільки зустрічав дорогою, всіх запитував, чи не бачили його матері.

Він запитав Крота:

— Ти риєш нори під землею. Скажи мені, чи не бачив ти там моєї матері?

А Кріт йому відповів:

— Ти виколов мені очі. Як же я можу бачити?

Тоді він запитав у Коноплянки:

— Ти літаєш понад самими верхівками найвищих дерев і можеш бачити весь світ.

Скажи, чи не бачила ти моєї матері?

А Коноплянка відповіла йому:

— Як же я можу літати, коли ти заради втіхи попідрізав мені крила?

І малу Білочку, що самотою жила у дуплі ялини, він спитав:

— Скажи, де моя матір?

А Білочка відповіла:

— Ти вбив мою матір. Шукаєш свою, щоб і її вбити?

І Хлопчик-зірка похилив голову, заплакав і став просити пробачення у всіх божих створінь та все йшов і йшов далі лісом, шукаючи тієї старчихи. А на третій день, пройшовши весь ліс, він вибрів на узлісся і спустився в долину.

І коли він проходив селами, діти дражили його й кидали в нього камінцями, а селяни, боячись, щоб від нього не пішла на зерно яка зараза, не пускали його навіть до клуні ночувати, наказуючи наймитам гнати його геть, і не було жодної людини, яка б зглянула на нього. (...)

Отак три роки блукав він по світу і ніде ніколи не зустрів ні любові, ні доброзичливості, ані милосердя; весь світ повівся з ним так само жорстоко, як він чинив у дні своєї гордині. (...)

Якось Хлопчик-зірка підійшов до брами міста біля річки. Вартові жорстоко познушалися з його потворності, а потім продали в рабство злому Чаклуну. Той кинув хлопчика до підземелля, давши йому лише скибку хліба й воду. А наступного ранку скаазав: «У тім лісі, що неподалік від брами цього міста гяурів,* сховано три золоті монети: з білого золота, з жовтого золота і з червоного золота. Сьогодні ти мусиш принести мені монету з білого золота, а коли не принесеш, одержиш сто канчуків по

* Гяур – у мусульман: людина іншої віри.

спині. І поспішай якнайшвидше, а ввечері я чекатиму на тебе біля хвіртки мого саду. Гляди ж, принеси біле золото, а то погано тобі буде, бо ти — мій раб і я заплатив за тебе ціну келиха солодкого вина».

І Хлопчик-зірка вийшов з міста й підійшов до лісу, про який казав йому Чаклун.

А треба сказати, що віддалік цей ліс милував око — здавалося, що в ньому повно співучих пташок та запашних квітів, і Хлопчик-зірка з радістю зайшов у нього. Та мало втіхи зазнав він у тому лісі, бо хоч би де він ступив, скрізь перед ним уставали багоди шипшини з колючими шпичаками, і вогнем обпікала жалка кропива, і будяки кололи його своїми гострими, як кинджали, колючками, і Хлопчик-зірка набрався муки. До того ж він ніде не міг знайти монету з білого золота, про яку говорив йому Чаклун, хоч і шукав її від ранку до полудня і від полудня до заходу сонця. А коли стало заходити сонце, він повернув додому, вмиваючись гіркими слізьми, бо знав, яка на нього чекає кара.

Та коли він уже виходив на узлісся, з хщів до нього долинув крик — здавалося, хтось кличе на допомогу. Забувши про своє горе, він побіг на той крик і побачив мале Зайченя, що потрапило в пастку якогось мисливця.

І Хлопчик-зірка зглянувся на бідне Зайченя і звільнив його, промовивши до нього:

— Сам я всього-на-всього раб, але тобі я подарую волю.

А Зайченя відповіло йому так:

— Ти й справді подарував мені волю, а от чим я тобі за це віддячу?

І Хлопчик-зірка сказав йому:

— Я шукаю монету з білого золота, але ніде не можу її знайти, і коли я не принесу її моему господарю, він мене дуже битиме.

— Иди за мною, — сказало йому Зайченя, — і я заведу тебе туди, куди тобі треба, бо я знаю, де захована ця монета і навіщо.

Тоді Хлопчик-зірка пішов за Зайченям і — о радість! — у дуслі великого дуба побачив монету з білого золота, яку він шукав.

Сповнений безмежної радості, він схопив монету і сказав Зайченяті:

— За послугу, яку я тобі зробив, ти мені віддячив у багато разів більшою, і за мою добрість відплатив ти мені сторицею.

— Ні, — відповіло Зайченя, — як ти вчинив зі мною, так я вчинив з тобою, — і швидко

поскакало геть, а Хлопчик-зірка пішов до міста.

Тепер слід сказати, що біля міської брами сидів прокажений. Його обличчя закривав сірий полотняний каптур, і його очі палили в прорізах, мов жарини, і коли він помітив Хлопчика-зірку, що підходив до брами, він ударив у свою дерев'яну миску і задзвонив у свій дзвінок, гукнувши йому так:

— Дай мені монетку, а то я помру з голоду. Адже мене вигнали з міста і ніхто не змилюється наді мною.

— Який жаль! — вигукнув Хлопчик-зірка. — У мене тільки одна монета в гаманці, і коли я не принесу її моєму господарю, він мене страшно битиме, бо я його раб.

Та прокажений благає його доти, доки Хлопчик-зірка змилювався над ним і віддав йому монету з білого золота.

А коли він прийшов до будинку Чаклуна, той відчинив хвіртку, і впустив його в сад, і запитав його:

— Ти приніс монету з білого золота?

І Хлопчик-зірка відповів:

— Ні, не приніс.

Тоді Чаклун накинувся на нього, і побив, і поставив перед ним порожню дощечку й сказав: «Їж», а потім поставив порожнього кухлика й сказав: «Пий», і знову кинув його в підземелля.

А вранці Чаклун прийшов і сказав:

— Якщо сьогодні ти не принесеш мені монети з жовтого золота, то навіки залишишся моїм рабом і одержиш триста канчуків по спині.

І пішов знову Хлопчик-зірка до лісу і цілісінський день шукав монету з жовтого золота, проте ніде не міг її знайти. (...)

Увечері до нього прибігло Зайчєня і знову допомогло знайти монету. Проте й цю монету хлопчик віддав прокаженому, пожалівши його від щирого серця.

А наступного дня вранці Чаклун прийшов до нього і сказав:

— Якщо ти сьогодні принесеш мені монету з червоного золота, я відпущу тебе на волю, а якщо не принесеш, я тебе вб'ю.

І пішов Хлопчик-зірка до лісу, і цілісінський день шукав монету з червоного золота, проте ніде не міг її знайти. А надвечір він сів на землю й заплакав, і коли він плакав, прибігло до нього Зайчєня.

І Зайчєня сказало йому:

— Монета з червоного золота, яку ти шукаєш, лежить у печері, що позад тебе. Тож не плач, а радій.

— Як же я тобі віддячу за це? — вигукнув Хлопчик-зірка. — Гай-гай! Це ж ти втрєте виручаєш мене.

— Але ти перший зглянувсь на мене, — відповіло йому Зайчєня і швидко побігло собі геть.

А Хлопчик-зірка зайшов у печеру і в найдальшому кутку її побачив монету з червоного золота. Він поклав її у свій гаманець і вирушив хутчій до міста. А прокажений, побачивши його, став посеред дороги і закричав, благаючи його:

— Віддай мені монету з червоного золота, а то я помру!

І Хлопчик-зірка знову пожалів його й віддав йому монету з червоного золота, сказавши:

— Твоя біда гірша, ніж моя.

Але серце його стислося з туги, бо він знав, яка лиха доля на нього чекає.

Та диво дивне! Коли він проходив міську браму, вартові вклонилися йому з великою шанобою і промовили:

— Який гарний наш володар!

А натовп городян ішов за ним слідом і гукав:

— Та нема за нього вродливішого в усьому світі!
Заплакав тоді Хлопчик-зірка і сказав сам до себе:

— Це вони насміхаються з мене.

Але навколо нього зібралось так багато люду, що він заблукав і прийшов на широку площу, де стояв королівський палац.

І ворота палацу відчинилися, і назустріч Хлопчикові-зірці поспішили священнослужителі та найбільші вельможі міста і сказали, вклонившись йому низько:

— Ти наш володар, на якого ми давно чекаємо, і син нашого короля.

А Хлопчик-зірка їм відповів:

— Я не королівський син, а син бідної жебрачки. І як ви можете казати, що я вродливий, коли я знаю, що на мене гидко глянути?

Тоді той, чий обладунок був прикрашений золотими квітами і на чийому шоломі замість гребеня був крилатий лев, підняв перед ним свого щита і крикнув:

— Чому мій повелитель не вірить, що він гарний?

І Хлопчик-зірка глянув у щит. І що ж він побачив? Його обличчя знову було гарне, як колись, і вся його колишня врода знов повернулася до нього, тільки в очах він побачив щось нове, чого раніше ніколи в них не бачив. А священнослужителі та найбільші вельможі впали перед ним на коліна й сказали:

— Було давнє пророцтво, що цього дня прийде до нас той, хто має владарювати над нами. Тож хай володар наш візьме цю корону і цей скіпетр* і стане нашим королем, справедливим і милосердним.

Але Хлопчик-зірка відповів їм:

— Я не гідний бути вашим королем, бо я зрікся матері, що породила мене, і я доти не матиму спокою, доки не знайду її і не випрошу в неї пробачення. Тож відпустіть мене, бо я мушу далі йти по світу і не можу тут більше затримуватися, хоч ви й пропонуєте мені корону та скіпетр.

І по цих словах він відвернувся і глянув на вулицю, що вела до міської брами, і — леле! Серед людей, що товпились довкола сторожі, він побачив жебрачку, яка була його матір'ю, а поруч стояв той самий прокажений, що сидів перед міською брамою.

Крик радощів зірвався з його вуст, і він побіг до жебрачки

і, впавши перед нею навколішки, обцілував рани на її ногах і омив їх своїми слізьми.

Він низько схилив голову, аж до пилуки, і, ридуючи так, що, здавалося, його серце ось-ось розірветься з болю, промовив такі слова:

— Мати моя! Я зрікся тебе в дні своєї гордині. Не відштовхни мене в годину мого смирення! Я ненавидів тебе. Даруй же мені любов. Я був відцурався тебе. Прийми ж своє дитя... (...)

І жебрачка поклала руку йому на голову й промовила:

— Устань!

І прокажений поклав руку йому на голову й теж сказав:

— Устань!

І він піднявся, глянув і — о диво з див! Перед ним були Король і Королева.

І Королева сказала йому:

— Ось твій батько, якого ти пожалів у біді.

* Скіпетр — особливої форми палиця, прикрашена коштовними каменями й різьбленням, знак влади.

А Король сказав:

— Ось твоя мати, чії ноги ти омив своїми слізьми.

І вони обняли й поцілували його, і повели його в палац та вбрали в дорогі шати, і наділи йому корону на голову та дали в руки йому скіпетр, і став він правити містом, що стояло над річкою. І він був милосердний і справедливий до всіх. Він прогнав геть лихого Чаклуна, а Лісорубові та його дружині послав багато дорогих подарунків, а дітей його зробив вельможами. Нікому не дозволяв він поводитися жорстоко з птахами й звірами і вчив усіх любові, добра та милосердя. Голодним він роздавав хліб, а голим — одіж, і в його державі панували мир і достатки.

Та правив він недовго. Надто багато зазнав він горя і надто тяжкі пройшов випробування, тож через три роки він помер. А після нього прийшов лихий володар.

Переклад Ілька Корунця

Поділися враженнями від прочитаного

1. Чим сподобалася тобі казка «Хлопчик-зірка»? Які чарівні перетворення у ній відомі тобі з інших казок?
2. Чи назвав /назвала б ти головного героя казки Хлопчиком-зіркою? Чому?
3. Які події і вчинки героїв казки ти хотів би /хотіла б обговорити на уроці?

Візьми участь в обговоренні

1. Який настрої створює опис зимової ночі в лісі? Як він налаштовує читача на очікування дива?
2. Прочитай виразно діалог лісорубів. Чому скарб, який упав з неба не втішив їх? Вислови власне ставлення щодо суджень і вчинків кожного з них.
3. Як повелася з Дитям-зіркою дружина лісоруба? Чи справедливою щодо неї були слова чоловіка про кам'яне серце?
4. Чим відрізнявся хлопчик-знайда від інших дітей? Звернувшись до тексту казки, знайди пояснення його поведінки. А як ти розцінюєш його вчинки?
5. Чи доводилося тобі зустрічати таких хлопчиків-зірок у реальному житті? Чому вони верховодять над своїми однолітками? Як протистояти їхній зухвалій поведінці? Обговори ці питання зі своїми друзями.
6. Як сталося, що вродливий хлопчик перетворився на потвору? Який найголовніший закон життя він порушив? Прочитай виразно за ролями його діалог з матір'ю.
7. Коли хлопчик усвідомив увесь жах свого вчинку? Як він розцінює його, яке рішення приймає, щоб виправити?
8. Щоб засвоїти уроки життя, герой казки повинен пройти важкі випробування. Яким випробуванням піддається Хлопчик-зірка?
9. Які неписані життєві правила утверджує автор казки, розповідаючи про Зайчеченя — чарівного помічника хлопчика?
10. Поміркуй, чи легко було хлопчику творити добро? Чим жертвував він, віддаючи кожного разу прокаженому заповітну золоту монету?
11. Що допомогло хлопчику повернути його колишню красу? Яке перетворення — зовнішнє чи внутрішнє — відбулося з ним раніше?

12. Коли, на твою думку, головний герой казки О. Уайльда стає справжньою зіркою?
13. Пригадай сюжет «Казки про мертву царівну і сімох богатирів» О. Пушкіна. З ким із героїв цієї казки можна порівняти Хлопчика-зірку?

Попрацюй самостійно

- Дай усні відповіді на запитання:
1. Яку людину можна вважати по-справжньому красивою (за казкою О. Уайльда «Хлопчик-зірка»)?
 2. Які елементи чарівної казки використав О. Уайльд в літературній казці «Хлопчик-зірка»?

Для книголюбів

- За змістом двох-трьох самостійно прочитаних казок О. Уайльда підготуй виступ на тему: які головні життєві цінності утверджуються в казках О. Уайльда?

Перевір себе

1. Де і в якій сім'ї народився Олександр Пушкін?
2. Назви героїв «Казки про мертву царівну і сімох богатирів». Прочитай напам'ять уривок з казки.
3. Дай розгорнуту відповідь на запитання: чим мені подобається (або чим мені не подобається) героїня (герой) «Казки про мертву царівну і сімох богатирів» О. Пушкіна?
4. У якій країні народився Г. К. Андерсен?
5. Коротко передай зміст казки «Дикі лебеді», назви її героїв.
6. Що схожого у сюжетах «Казки про мертву царівну і сімох богатирів» Пушкіна і казки «Дикі лебеді» Андерсена? Чи є в цих казках схожі герої?
7. Які загальнолюдські цінності утверджуються в цих казках Пушкіна і Андерсена?
8. Що спільного в «Казці про мертву царівну ...» О. Пушкіна і казці «Хлопчик-зірка» О. Уайльда?
9. Які літературні казки О. Пушкіна, Г. К. Андерсена, О. Уайльда та інших авторів ти прочитав самостійно? Розкажи про одну з них.
10. Назви відмінні риси літературної казки.

ТЕМА ПРИРОДИ В ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Природа рідного краю завжди була улюбленою темою поетів і письменників різних часів і народів. Вона надихала їх на створення чудових віршів і поем, була невід'ємним елементом прозових творів — оповідань, повістей і романів, допомагаючи в розкритті почуттів і переживань літературних героїв.

У цьому розділі ви ознайомитесь з віршами про природу зарубіжних поетів ХІХ століття — англійця Джона Кітса, німців Йоганна Вольфганга Гете і Генріха Гейне та оповіданням «Лобо» канадського письменника-природознавця Ернеста Сетона-Томпсона, головний герой якого — вовк, сміливість і винахідливість якого не лише захоплює читачів, а й змушує змінити своє ставлення до всього живого на землі.

Запрошуємо до бесіди

1. *Які вірші українських чи зарубіжних поетів про природу ти знаєш напам'ять? Прочитай їх у класі.*
2. *Назви свої улюблені казки чи оповідання зарубіжних письменників про тварин. Коротко передай сюжет найцікавішого твору.*
3. *Які художні фільми чи мультфільми про тварин ти бачив / бачила? За якими літературними творами їх поставлено?*

ДЖОН КІТС

Про коника та цвіркуна

Поезія землі не вмере ніколи,
Опівдні, як мовчать серед гілок
Птахи в гаю, невтомний голосок
Обнизує покоси й частоколи.

Це коник, він поймає гори й доли,
На стернях довгий ведучи танок,
А стомиться — стихає на часок
У затінку стебла або стодоли.

Поезія землі не оніміє:
Коли зима в мовчання крижане
Поля заковує, цвіркун у хаті
Заводить пісню, що в теплі міцніє,
Нагадуючи всім, хто задрімне,
Спів коника в траві на сіножаті.

Переклад Василя Мисика

ЙОГАНН ВОЛЬФГАНГ ГЕТЕ

Нічна пісня мандрівника

На всі вершини
Ліг супокій.
Вітрець не лине
В імлі нічній.

Замовк пташиний грай.
Не чути шуму бору.
Ти теж спочинеш скоро —
Лиш зачекай.

Переклад Миколи Бажана

ГЕНРІХ ГЕЙНЕ

Задзвени із глибини...

Задзвени із глибини
Тихої печалі,
Мила пісенька весни, —
Линь все далі й далі!

Линь, дзвени, знайди той дім,
В квітах сад зелений,
І троянду перед ним
Привітай від мене.

Переклад Леоніда Первомайського

Запитання і завдання

1. Прочитай вірш Джона Кітса «Про коника та цвіркуна». Які картини ти уявив / уявила?
2. Чому спів коника і цвіркуна автор називає «поезією землі»? Поділися своїми роздумами про це з однокласниками.
3. Який настрій виник у тебе під час читання вірша Йоганна Вольфганга Гете «Нічна пісня мандрівника»? Чим він викликаний?
4. Чи доводилося тобі спостерігати подібні картини природи? Спробуй описати їх усно.
5. Чим відрізняється вірш Генріха Гейне «Задзвени із глибини...» від попередніх віршів? Як поетові вдається створити особливий настрій цього вірша?
6. Щойно прочитані тобою вірші називаються лірикою. Слово «лірика» походить від грецького *lyra* і позначає музичний інструмент, під аккомпанемент якого виконувалися вірші і пісні. В ліричному творі завжди передаються враження, переживання, думки самого автора. Чим майстерніше він це робить, тим сильніше хвилює нас вірш, тим більший відгук викликає він у читачів і слухачів. Які враження справили на тебе прочитані ліричні твори?
7. Підготуй виразне читання віршів і вивчи їх напам'ять.

Довідник читача. Епітет

Чи задумувався ти, в чому причина незвичайного впливу ліричних віршів на читачів? Знайди у прочитаних віршах слова й образи, які створюють неповторні враження від картин природи: *невтомний голосок коника* (у вірші Дж. Кітса), *тиха печаль, мила пісенька весни* (у вірші Г. Гейне). А тепер опусти в цих словосполученнях прикметники або заміни їх іншими. Що вийшло? Погодись, що образи «поезії землі» (в першому вірші) і весняної пісеньки (у другому вірші) руйнуються. Ось, виявляється, наскільки важлива роль прикметників у переносному значенні (*невтомний голосок, тиха печаль, мила пісенька*). Такі прикметники називаються художніми означеннями або *епітетами*.

Епітети допомагають поетові створювати яскраві, виразні образи описуваних предметів і явищ. Якщо звичайні означення вказують на явні ознаки (наприклад, зелена трава, пташиний спів), то художні означення (епітети) розкривають здатність поета сприймати навколишній світ по-своєму, бачити в звичайних речах те, чого не помічають інші. Щоб висловити це, він знаходить найнесподіваніші слова. Тому, читаючи, наприклад,

вірш Гейне «Задзвени із глибини...», ми ніби наяву відчуваємо довгоочікувану весну, поділяємо радісний настрій поета.

Запам'ятай:

Епітет — це художнє означення. Він допомагає читачеві яскравіше уявити описувані предмети і явища, передає думки і почуття самого автора. Епітети збагачують мову художніх творів.

1. Що таке епітет? Яка його роль у художньому творі?
2. Визнач роль епітетів у віршах Дж. Кітса і Г. Гейне.

Довідник читача. Метафора

Чи помітив ти, як гарно сказано про спів коника у вірші Джона Кітса:

*...невтомний голосок
Обнизує покоси й частоколи.*

*Це коник, він поймає гори й доли,
На стернях довгий ведучи танок?..*

Зверни увагу, які дієслова використав поет: голосок не просто звучить, а «обнизує покоси й частоколи», «пймає» (обіймає) гори й доли, коник не стрибає, а веде танок. Звуки і картини природи автор відтворює для нас з допомогою дієслів у переносному значенні. Такий художній прийом називається *метафорою*.

У поетичному тексті метафори часто оживляють явища природи, як, наприклад, у вірші Гете «Нічна пісня мандрівника»: *На всі вершини / Ліг супокій*. Чимало метафор ми вживаємо в усному мовленні: *йде дощ, сховалось сонце, пливуть хмаринки* тощо.

Запам'ятай:

Метафора — це вживання дієслів у переносному значенні. Метафори допомагають створювати яскраві поетичні образи.

1. Що таке метафора?
2. Знайди метафори у наведених віршах Дж. Кітса, Й. В. Гете і Г. Гейне і прокоментуй їх значення.

Ернест Сетон-Томпсон – канадський письменник – народився 14 серпня 1860 року в Саут-Шилдс (графство Дарем, Англія). Коли хлопчикові було 6 років, його сім'я переїхала до Канади. Батько займався фермерством, а хлопчик часто грався з братами в лісі. Тварини, птахи, індіанці і полювання – ось що з дитинства приваблювало майбутнього письменника.

Ернест був дуже здібним і наполегливим хлопчиком. У шість років він прочитав перший рядок в газеті і почав вирізати з дерева птахів і звірів. Побачивши в магазині книжку «Птахи Канади», він вирішив купити її. Книжка коштувала один долар. Щоб зібрати ці гроші, Ернест продав своїх кроликів, переніс дрова сусідам, зібрав комах для колекції однієї англійки і цілий місяць змагався з братом у рубанні дров, заробляючи потрібні центи.

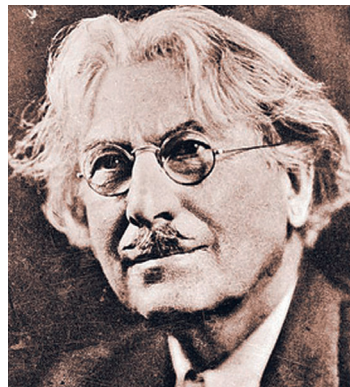
У 1879 році Ернест закінчив Торонтський коледж мистецтв. Перший літературний твір Сетона-Томпсона «Життя лугового тетерева» було опубліковано в 1883 році. Особливу популярність автору принесли книги «Дикі тварини, як я їх знаю» (1898) і «Життя тих, на кого полюють» (1901), а також 8 – томну працю «Життя диких звірів» (1925-1927).

Сетон-Томпсон був не тільки цікавим письменником, а й художником. До 1896 року він вивчав образотворче мистецтво в Лондоні, Парижі, Нью-Йорку, після того як в 19 років закінчив коледж мистецтв в Торонто. Ілюстрації до своїх оповідань і повістей Сетон малював сам. Його малюнки на полях книг передають не тільки зовнішній вигляд звіра чи птаха, а й їх характер, настрій і ставлення до них автора, сповнене любові і м'якого гумору.

Томпсон вів насичене життя, він кочував по прерії, ніколи не міг довго жити у великих містах – його неминуче тягнуло до канадських і американських мисливців, фермерів, індіанців, а головне – до тварин. У Канаді він отримав посаду «державного натураліста», що дало йому можливість з головою віддатися вивченню тварин. Сетоном-Томпсоном написано низку наукових праць із зоології. За ці роботи його удостоєно вищої нагороди, що присуджується в США за наукові праці, – золотої медалі «Еліот».

Намагаючись зупинити безглузде і безцільне винищення диких тварин, Сетон – Томпсон організував в Канаді «Лігу лісознавства», метою якої було вивчення молоддю рідної природи й охорона тварин. Він створював справжні біографії тварин, ставив їх поруч з людьми в своїх творах, люди і тварини були у Сетона-Томпсона партнерами, друзями. Письменник був переконаний, що кожна тварина – дорогоцінний спадок, який люди не мають права знищувати і мучити. Все життя він пристрасно розгадував таємниці і загадки в житті птахів і звірів, і так само пристрасно розповідав про них людям.

1. *Що вплинуло на формування Сетона-Томпсона як майбутнього письменника-природознавця?*
2. *Які якості характеру допомагали Ернесту в досягненні своєї мети? Скільки професій він мав?*
3. *Чим близька тобі позиція Сетона-Томпсона у ставленні до тварин?*

ЛОБО – ВОЛОДАР КУРУМПО

(скорочено)

I

Курумпо – велика скотарська округа на півночі Нью-Мексико. Це край соковитих пасовищ, де вигулюють незліченні стада, край високих гір, грімкотливих потоків, що впадають у річку Курумпо, від якої і походить назва місцевості. Могутнім володарем, чия свавільна влада простяглася на весь край, був тут старий сірий вовк.

Старий Лобо, або Володар Лобо, як його називали мексиканці, був ватажком зграї сірих вовків, що спустошували долину Курумпо впродовж багатьох років. Усі місцеві скотарі та пастухи добре знали цього хижака. Кожні відвідини Лобо і його вірної зграї наганяли смертельний жах на тварин і викликали напад безсилої люти у їхніх господарів. Старий Лобо – справжній велетень – був надзвичайно дужим і хитрим звіром. Його нічне виття враз розпізнавали всі тутешні люди. Звичайний вовк годинами вив обіч пастушого табору, і ніхто на те не зважав, а коли луна доносила з ущелини могутнє виття старого ватажка, пастухів огортав неспокій: вони готувалися дізнатися вранці про нові безчинства сірої ватаги.

Зграя Лобо була невеликою. Я не міг зрозуміти чому. Звичаєм навколо такого виняткового в усьому звіра завжди збирається чималий гурт. Може, він сам не хотів збільшувати ватаги, а може, всіх відлякувала його аж надто лиха вдача. Без сумніву одне: протягом останніх років його панування в нього було лише п'ятеро підлеглих, кожен із яких зажив слави своїми величезними розмірами.

Особливо виділявся помічник Лобо, справжній гігант, але й він поступався перед ватажком силою і завзяттям.

Кожен член ватаги мав свою характерну рису. Одного красивого білого вовка мексиканці звали Бланкою.* Гадали, Бланка – самиця, подруга Лобо. Інший вовк, рудої масті, відзначався нечуваною спритністю. Ходили чутки, буцім він легко наздоганяв прудкого антилопу.

Життя вовків тісно перепліталось із життям скотарів, тим-то не дивно, що вони прагнули будь-що і якнайшвид-

Лобо. Художник Вадим Горбатов

* Бланка – у перекладі з іспанської: біла.

ше спекатися зграї. Кожен скотар ладен був віддати чимало молодих бичків за скальп бодай одного вовка з ватаги Лобо.

Тим часом сіроманці насолоджувалися полюванням, зневажаючи всі виверти мисливців. Вони ніби глузували з них, нехтуючи отруєною приманкою, і збирали й далі, принаймні останні п'ять років, данину зі скотарів Курумпо в розмірі однієї корови щодня. Таким чином, здобич зграї становила, за грубими підрахунками, щонайменше дві тисячі добірних голів.

Застаріле поняття, що вовк завжди голодний і пожирає все поспіль, у даному разі не відповідало дійсності, бо ці свавільники були дорідні, вгодовані, ситі та ще й вередливі до харчу. Вони ніколи не торкалися тварини, що здохла сама або сконала в пошесть, гребуючи навіть тією, що її забив скотар. Свій вибір зупиняли на гладкій телиці, яку щойно самі зарізали, ласували лише найніжнішою частиною. Старою коровою чи бугаєм просто гидували. Відомо також, що вони не любили баранини, однак часто, розважаючись, загризали овець. Якось уночі, у листопаді 1893 року, Бланка і рудий вовк, охочі до таких забав, вигубили двісті п'ятдесят овець, навіть не скуштувавши їхнього м'яса.

За голову Лобо було призначено велику нагороду. Навмисно для нього розкидали кругом отруєне м'ясо, але він ніколи не схибив: завжди непомірно розпізнавав приманку.

Лобо боявся лише вогнепальної зброї. Він знав, що всі тутешні чоловіки носять із собою рушницю, тим-то ніколи не нападав на людину й всіляко уникав зустрічі з нею. Непорушним законом для зграї був порятунок втечею, хоч би на якій відстані майнула людська постать. Звичка Лобо дозволяти вовкам жерти лише здобич, яку самі вполювали, не раз ставала їм у великій пригоді, а гострий нюх ватажка завжди визначав людський запах і давав їм можливість уникнути неминучої загибелі.

Якось один ковбой почув могутній клич старого Лобо. Покрадьки він наблизився до улоговини й побачив, що згряя оточила невелику череду корів.

Лобо сидів на пагорбі, а Бланка й решта вовків намагалися відбити від стада телицю, вибрану на обід. Але худоба згуртувалася в коло і виставила до ворога суцільний ліс рогів. Однак оборона не була щільною: кілька передніх корів, настрахані наскаками грізного суперника, рвалися всередину. Саме через цей злам в обороні вовкам вдалося поранити облюбвану телицю.

Терпець Лобо урвався, з горла вихопилося глухе виття, він стрімголов помчав на череду. Очманіла від переляку череда сахнулася і розпалася навпіл. Лобо з розгону увірвався в розколину. Корови кинулися врозтіч, наче відламки розірваної вибухом бомби. Обрана жертва й собі рвонула бігти, але кількома стрибками Лобо наздогнав її, люто вп'явся в горло і, вгрузаючи в землю лапами, різко спинився. Від могутнього ривка телиця повалилася, задерши ратиці догори. Лобо теж перекинувся на спину, але миттю скочив на ноги. Згряя в лічені хвилини прикінчила нещасну телицю.

Старий ватажок не брав участі в розправі. Він повалив жертву і всім своїм виглядом, здавалося, говорив: «Чому ніхто з вас не зробив так само, а лише марно гаяв час?».

Ковбой з голосним гиканням помчав на вовків, і ті кинулися навтьоки. Ковбой тут-таки посипав зарізану тушу стрихніном* у трьох місцях і подався геть, упевнений, що згряя повернеться за здобиччю.

* Стрихнін – сильна отрута.

Наступного ранку, коли він прийшов поглянути на сподівані трупи, з'ясувалося, що вовки і справді ласували телицею, але перед тим старанно відокремили й викинули геть усі отруєні частини.

Страх перед ватагою Лобо дедалі зростав. Щороку винагорода за його голову підвищувалася, аж поки сягнула нечуваної суми — тисячі доларів. За людську голову, голову небезпечного злочинця, призначалася набагато менша ціна. (...)

Найкращі мисливці намагалися впіймати Лобо. Вони вдавалися до всіляких хитрощів, але вовк щоразу виявлявся розумнішим і оминав їхні пастки.

II

Я не надто йняв віри розповідям ковбоїв, аж поки восени 1893 року випала нагода стрітися із сірим пронозою* і вивчити його краще, ніж інші.

За кілька років до цих подій, коли іще був живий Бінго,** я частенько полював на вовків. Відтоді змінив заняття на інше, що прикувало мене до письмового столу і стільця. Мені доконче потрібен був рухливий спосіб життя, тим-то, коли мій давній друг — фермер із Курумпо — запросив приїхати до нього і спробувати покласти край розбійницьким нападам сірої зграї, я погодився без вагань, радіючи можливості по-знайомитися з її ватажком.

Аби ліпше вивчити місцевість, я багато їздив верхи. Часом мій проводир показував на кістяк тієї чи іншої тварини, що на нім поприсихало сухе шкураття, й говорив: «Це його робота».

Я зрозумів: шкода й думки вполювати Лобо в горах верхи на коні. Лишалось єдине — капкани й отрута. Та нам бракувало достатньої кількості капканів, тим-то я вдався до отрути. Не описуватиму з усіма подробицями десятки хитромудрощів, на які я пускався, щоб обвести «вовка-перевертня». Годі було знайти таку суміш стрихніну, миш'яку, синильної кислоти, якої б я не випробував як отруту для Лобо. Годі було знайти такий сорт м'яса, якого б не підкинув цьому лиходію для приманки. Минали дні, а мої зусилля йшли нанівець. Старий пройдисвіт був хитріший. (...)

Нарешті прибули довгождані капкани. Я та ще двоє мисливців тиждень, не шкодуючи сил, поралися з ними, аби їх поставити. Робили все, що, на наш погляд, могло сприяти успіхові.

Наступного дня, коли я поїхав оглянути капкани, тут-таки натрапив на сліди Лобо, що в'юнилися від одного пристрою до іншого. Сліди розповіли історію його нічних походеньок.

Він шастав у темряві і, хоч капкани були ретельно замасковані, відразу викрив перший з них. Лобо наказав зграї зупинитися, а сам заходився розгрібати землю навколо, доки розкопав і капкан, і ланцюг, і колоду. Лобо перебігав від капкана до капкана і з кожним робив те саме. Невдовзі я помітив: старий проноза спинявся і збочував щоразу, помічаючи на дорозі якийсь підозрілий предмет.

Тоді в мене визрів новий план. Я розставив капкани у формі літери «Н». Замаскував їх уздовж обох боків стежки, а один поставив, мов поперечку для літери, посередині. Спливали дні. Я визнав, що вкотре мене спіткала невдача.

* Проноза — спритний, хитрий.

** Б і нго — герой оповідання Сетона-Томпсона «Бінго. Історія мого собаки».

Лобо вільно біг стежною і вже був між двома паралельними рядами капканів, як завважив «поперечку». Старий пройда зупинився саме вчасно.

Як він здогадався — не знаю. Певно, якийсь добрий звіриний янгол літав над ним і охороняв від небезпеки, що чекала на нього. Лобо не збочив ні на дюйм* уліво чи вправо, обережно, повільно позадкував, ставлячи кожну лапу в свій попередній слід, доки опинився в безпечному місці. Перегодом обійшов капкани з іншого боку і задніми ногами заходився загібати землю, так що камінняччя і грудки летіли навкруг, аж поки механічні пружини спрацювали й заклацнулися.

Точнісінько так само він робив і в інших випадках. Попри всі мої хитромудрі виверти, Лобо ні разу не схибив, неухильно обминав небезпеку, розв'язуючи всі мої головоломки, й досі чинив би він свої спустошливі набіги, якби глибока прихильність до подруги не занастила його, поповнивши іменем сіроманця довгий список героїв, що були нездоланні наодинці й загинули через необережність друга, якому сліпо довіряли.

III

Я не раз помічав, що у зграї Лобо не все гаразд. Скажімо, чому попереду слідів ватажка видно відбитки меншого вовка? Я не міг збагнути причини, та ось один ковбой мені сказав:

— Бачив їх сьогодні. Стрій порушує і відривається від зграї Бланка.

Отже, Бланка — справді самиця. Жоден вовк-самець не дозволить собі йти попереду ватажка, інакше накладе життям. Це наштовхнуло мене на новий план.

Вовки мали за звичку підходити до кожної туші, що траплялася їм на шляху, навіть не маючи наміру їсти. Я сподівався, що ця їхня звичка стане мені в пригоді, хоча здогадувався, що Лобо розкусить мою хитрість з м'ясом і заборонить зграї наблизитися до нього, але я покладав великі надії на голову, яка мала цілком безневинний вигляд.

Наступного ранку я вирушив обстежити капкани. Яка радість! Земля навколо них була густо поцяткована свіжими вовчими слідами, а місце, де лежала голова з капканом, було порожне.

Побіжний огляд слідів переконав, що Лобо справді не дозволив зграї наблизитися до м'яса, але один, менший вовк, легковажно підійшов понюхати голову, що лежала осторонь, і потрапив у сталеві лабети.

Ми подалися слідами і за милю** побачили цього горопашного вовка — Бланку. Зауваживши людей, вовчиця наддала бігу, але голова телиці, що важила понад п'ятдесят фунтів,*** добряче їй заважала. Однак Бланка сильно випередила мого помічника, який ішов пішки. Ми перехопили її поблизу скелястого узгір'я: голова телиці міцно застрягла рогами між камінням.

Ніколи раніше не доводилося мені бачити такої красивої вовчиці. М'яка густа шерсть Бланки була срібно-сірого відтінку.

* Дюйм — міра довжини, що дорівнює приблизно два з половиною сантиметри.

** Миля — тут: міра довжини, що дорівнює 1609 м.

*** Фунт — тут: міра ваги, що дорівнює приблизно 454 г.

Вона обернулася, готуючись стати до бою, і завила. Її голос був сповнений розпачу. Луна відкотила його далеко в гори. Неподалік з ущелини басовитим виттям озвався вірний Лобо. То був останній поклик Бланки: ми підступали ближче, біла вовчиця мала берегти сили, щоб боронитися.

Невдовзі сталася неминуча трагедія, від згадки про яку мені стає моторошно. Кожен з нас накинув на шию приреченій тварині ласо і погнав коня в протилежний бік. Мотузки зашморгнулися, кров хлюпнула з горла Бланки, очі оскляніли, кінцівки витягнулися і знерухоміли. Ми поскакали додому, волочачи мертву вовчицю, і раділи, що завдали зграї Лобо першого смертельного удару.

Дорогою ми чули тужливе завивання. Старий ватажок блукав мов неприкаяний, сподіваючись знайти Бланку. Він-бо не хотів її кидати, але нічим не міг зарадити біді, порятувати; страх перед вогнепальною зброєю глибоко сидів у ньому.

Цілий день ми чули виття: у безнадійних пошуках вовчиці минав час. Я сказав одному з ковбоїв:

— Тепер я певен, що Бланка була його подругою.

Надвечір Лобо став ніби наближатися до нашої ущелини: його виття чимраз ближчало. Як разуче воно змінилося. Войовничий клич воїна-звитяжця, хижу лють і нескореність заступили відчай, горе і глибокий сум.

Лише проти ночі він, певно, знайшов місце, де сконала Бланка: протяжливий стогін вихопився з грудей Лобо. Від його скорботи хололо в серці. Я ніколи б не повірив, що відчуватиму таке гостре почуття жалю до нього. Суворі, стримані ковбої не уявляли, щоб вовк так гірко побивався. Лобо зрозумів, що сталося: земля на тому місці була скривавлена.

Він побіг слідами наших коней аж до ранчо* мого друга. Що гнало його — жадоба помсти чи сподівання знайти там Бланку — не знаю. Принаймні частково відплатити за кривду йому вдалося. За п'ятдесят ярдів** від воріт ранчо він напав на нашого сторожового собаку й роздер сердегу на шматки. Очевидно, Лобо приходив сам, на ранок я не помітив більше нічиїх слідів. Він знавсіміло гасав навколо ранчо, втративши страх. Я чекав на це і понаставляв по всьому пасовиську багато нових капканів. Перегодом переконався, що він таки попався в один, але завдяки своїй могутній силі вирвався зі сталевих лещат.

Я був переконаний, що Лобо ганятиме довкіл, доки відшукає труп Бланки, тож усі зусилля спрямував на те, щоб покінчити з ним, перш ніж він угамується і назавжди покине місце. Я зрозумів, що припустився великої помилки, коли вбив білу вовчицю і не скористався нею як живою приманкою, тоді б мені вдалося заскочити Лобо тієї-таки ночі.

Я зібрав усі капкани — сто тридцять міцних сталевих вовчих пасток — і поставив їх по чотири вздовж усіх стежок, які вели в ущелину. Кожен капкан окремо кріпився до колоди, а кожна колода в свою чергу окремо прикидалася землею. Маскуючи їх, я ретельно знімав дерен, клав його на полотно, щоб по закінченні роботи знову покласти на місце, аби старий вовк не помітив бодай найменшого сліду людини.

* Ранчо — тваринницька ферма.

** Ярд — міра довжини, що дорівнює приблизно 91 см.

Коли капкани були надійно сховані, я протяг між ними труп бідолашної Бланки. Потім відтяв вовчиці одну лапу і наслідив нею над кожним капканом. Я вдавався до всіляких хитрощів і вживав усіх пересторог, аби забезпечити успіх.

Пізно ввечері я повернувся додому. Вночі мені чувся голос Лобо, але я не був того певен. Назавтра згуслі вечірні сутінки не дали мені об'їхати всієї північної частини ущелини і довідатися щось про старого ватажка. За вечерею один з ковбоїв сказав:

— Уранці худоба в Північній ущелині чогось страшенно ревла. Може, в капкан упіймалася якась звірина?

Лише пополудні наступного дня мені пощастило дістатися до вказаного місця. Ще далеко я побачив велику сіру тінь, що при моїй появі підвелася із землі, марно намагаючись метнутися кудись убік. Переді мною виріс сам Лобо, могутній володар Курумпо, міцно стиснутий сталевими лештатами.

Безталанний герой! Він ні на мить не припиняв пошуків своєї подруги, натрапив на її слід, сліпо, не роздумуючи, кинувся вперед і потрапив у пастку.

Чотири капкани намертво стиснули в своїх сталевих обіймах чотири лапи звіра, а густа мережа слідів на землі свідчила про те, що худоба збиралася навколо переможеного кривдника, щоб поглузувати з нього, але близько підійти не наважувалася.

Два дні й дві ночі пролежав він прикутий і геть знесилився. Та коли я підійшов до нього майже впритул, звір підвівся, шерсть на ньому наїжилася. Востаннє я почув його могутній, оглушливий голос. Він завив, скликаючи своїх підданців. Але ніхто не озвався, не прибіг на поміч. І тоді він зібрав останні сили й кинувся на мене. Марно. Кожен капкан важив щонайменше триста фунтів. Лобо був безсилий проти них.

Він скреготав могутніми іклами, кусаючи ненависні ланцюги, а коли я спробував торкнутися до нього рушницею, схопив її зубами і залишив на ній глибокі прим'ятини. Очі звіра потемніли від люті й ненависті, щелепи грізно клацали, але мене й коня, що тремтів від страху, годі було дістати. Лобо сильно виснажився від голоду й втрати крові і невдовзі знесилено впав на землю.

Щось схоже на жалість ворухнулося у мене в грудях, коли я збирався вчинити з ним те, що він звично робив зі своїми жертвами.

— Старий невгамовний свавільнику! Герою незліченних спустошливих набігів! — сказав я, звертаючись до нього. — За хвилину ти станеш купою мертвечини. Так буде справедливо!

Ласо майнуло в нього над головою.

Але ватажка не так легко було обдурити. Перш ніж петля зашморгнулася в нього на шиї, він на льоту схопив її зубами, легко перекусив і кинув під себе.

Звісно, я мав напихати рушницю, але мені шкода було псувати його чудову шкуру. Тож я погнав коня до табору й повернувся з ковбоєм і новим ласо. Ми кинули вовку цурпалок, який він міцно схопив зубами, і перш ніж Лобо встиг випустити його, наші ласо просвистіли в повітрі і впали йому на шию. Промінь життя поволі згасав в очах могутнього володаря Курумпо.

Я гукнув до свого помічника:

— Стривай! Захопимо його живцем і відвеземо до табору.

Лобо так знемігся, що ми легко просунули йому в пащу товсту палицю, пообснували щелепи міцним мотузаччям і прив'язали до палиці. Палиця тримала мотузку, мотузка - палицю. Так ми убезпечили себе від грізного звіра. Лобо вгамувався і байдуже

позирав на нас, наче хотів сказати: «Ваше зверху. Ви здолали мене. Тож робіть зі мною, що хочете!..».

Відтоді він перестав нас помічати.

Ми надійно зв'язали йому ноги. Лобо не загарчав, не завив, навіть не підвів голови. Хекаючи, ми ледве завдали вовка коневі на спину. Лобо дихав рівно й спокійно, мов уві сні. Очі знову стали ясними й чистими. Але на нас вони не дивились. Погляд його линув у далечінь, обіймав колишні володіння, де щасливилося йому та його грізній зграї.

Ми їхали поволі і незабаром дісталися до ранчо. Накинули на Лобо ошийник, ставевими ланцюгами прип'яли його до стовпа на пасовиську й розв'язали йому ноги. (...)

Я поставив перед ним воду і м'ясо, але він навіть не повернув голови. Лежав нерухомо, жовтаві очі пильно дивилися на вхід в ущелину, у прерії, широкі й безкраї. Він не здригнувся й тоді, коли я доторкнувся до нього. Сонце сідало за обрій, а Лобо невідривно дивився вдалину. Я сподівався, що вночі старий ватажок скликатиме свою зграю, навіть приготувався до цього. Але він уже кликав її в скрутну мить, і ніхто не прибіг на допомогу. Більше він кликати не хотів.

Кажуть, лев, який позбувся сили, орел, що втратив волю, і голуб, котрого розлучили з подругою, гинуть від розбитого серця. Тож чи можна було сподіватися, що серце цього нескореного свавільця стерпить потрійний удар? Він втратив і силу, і волю, і подругу.

Коли зарожевів світанок, Лобо лежав так само спокійно, немовби спочивав. Але старий ватаг уже був мертвий.

Я зняв ланцюг з його могутньої шиї. Один з ковбоїв допоміг мені відтягти труп у повітку, де лежала й Бланка. Ми поклали Лобо поруч із нею, і ковбой сказав:

— Нарешті ти знайшов її. Тепер ви знову разом.

Переклад Лариси Боженко

Поділися враженнями від прочитаного

1. *Чим захопило тебе оповідання «Лобо» відомого канадського письменника Ернеста Сетона-Томпсона?*
2. *Що в описах ватажка вовчої зграї Лобо видалося для тебе найбільш цікавим?*
3. *Якою людиною постає перед нами автор цього оповідання?*

Візьми участь в обговоренні

1. *Як описує оповідач надзвичайну силу і спритність Лобо? На що звертає особливу увагу читачів? Знайди ці описи в тексті і зачитай.*
2. *Чому три спроби техаського ковбоя не увінчалися успіхом в полюванні на Лобо і його зграю, незважаючи на ретельну підготовку і добре спорядження Теннерея?*
3. *Як поводить себе Лобо в ситуації з майстерно приготовленими для нього приманками з небезпечною отрутою?*
4. *«Гігантським ватажком», «велетнем серед інших вовків», «старим королем вовків», «старим героєм» називає письменник в своєму оповіданні ватажка вовків. Як підтверджує ці оцінки Лобо, оберігаючи свою зграю від численних вміло замаскованих капканів?*
5. *Якими людськими якостями наділяє автор ватажка вовчої зграї, який зрозумів, що його Бланки немає в живих? Як передає його стан? Прочитай виразно ці описи. Які почуття викликає в тебе в цей момент Лобо?*
6. *Чому Лобо не зміг врятуватися? Що він не зміг подолати? Як автор передає своє захоплення вчинком Лобо, що кинувся слідами Бланки?*
7. *Як описано в оповіданні смерть Лобо? Які почуття викликає цей епізод у тебе?*
8. *До чого закликає нас Сетон-Томпсон, описавши історію старого Лобо – ватажка зграї сірих вовків?*

Попрацюй самостійно

1. *Усно підготуй близький до тексту переказ вподобаного епізоду оповідання і придумай заголовок до нього.*
2. *Напиши твір: «Чим сподобався мені ватажок сірих вовків Лобо».*

Для книголюбів

- *За змістом одного-двох самостійно прочитаних творів з книги Е. Сетона-Томпсона «Оповідання про тварин» підготуй виступ на тему: «Найголовніші думки Сетона-Томпсона про життя тварин в його оповіданнях».*

Довідник читача. Оповідання

Оповідання – одне з улюблених читань дорослих і дітей. Невеликі за обсягом прозові твори привертають нашу увагу яскравістю і неповторністю зображення явищ життя, героїв і подій. В оповіданні події завжди тісно пов'язані між собою. Саме цим і пояснюється особливий інтерес читачів до змісту оповідань.

Так, читаючи «Лобо» Сетона-Томпсона, ми з напругою стежимо за історією життя ватажка зграї сірих вовків? На початку оповідання ми дізнаємося, як дикі зграї вовків

нападали на місцеву худобу жителів прерій і знищували її. Інтерес читачів зростає, коли в оповіданні вся увага зосереджується на описі надзвичайно сильного і розумного ватажка зграї Лобо, якого мисливці ніякими найхитрішими засобами не могли знищити. З ще більшим інтересом стежимо ми за тим, як під час полювання на вовків гине улюблена вовчиця Лобо – Бланка. Старий вожак, нехтуючи небезпекою, кидається услід за своєю подругою і потрапляє в капкан. Втративши свою силу, свободу і улюблену Бланку, він відмовляється від їжі і помирає.

Таким чином, послідовно пов'язані між собою події складають основу оповідання, або його сюжет.

Запам'ятай:

Оповідання — це невеликий за обсягом прозовий твір, що зображує явища життя. Події, що описуються в оповіданні, завжди тісно пов'язані між собою.

1. Який твір називається оповіданням?
2. Коротко перекажи зміст (сюжет) оповідання Е. Сетона-Томпсона «Лобо».

Перевір себе

1. Прочитай напам'ять вірш Дж. Кітса «Про коника і цвіркуна». Поясни, як ти розумієш значення вислову поезія землі.
2. Виразно прочитай вірш Й. В. Гете «Нічна пісня мандрівника». Знайди і прокоментуй метафори в ньому.
3. Прочитай напам'ять вірш Г. Гейне «Задзвени із глибини...». Який настрій цього вірша? З допомогою яких поетичних прийомів передає його автор?
4. Чим захопило тебе оповідання Е. Сетона-Томпсона «Лобо»?
5. Як змальовано в ньому ватажка вовчої зграї? Чому автор наділяє його людськими якостями?
6. Яке ставлення до живої природи пропагує канадський письменник-аніمالіст*? Чи поділяєш ти його думку?

* Аніمالіст (лат. animal – звір, тварина) – письменник або художник, що зображує тварин.

ТЕМА ДИТИНСТВА У ТВОРАХ ЗАРУБІЖНИХ ПИСЬМЕННИКІВ

Спогади про дитинство, рідних і близьких людей, найперших друзів, улюблені місця й дитячі ігри, найзаповітніші мрії живуть у серці кожної людини. Тема дитинства — одна з найцікавіших для письменників, як українських, так і зарубіжних; саме їй присвячено найбільше теплих сторінок і художніх творів, які з інтересом і насолодою читають усе нові покоління людей.

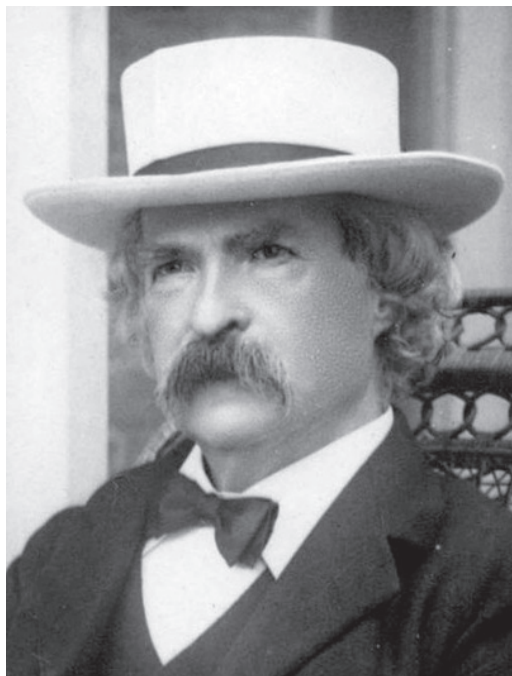
У цьому розділі ти прочитаєш знамениті «Пригоди Тома Соєра» американського письменника Марка Твена, ближче познайомишся з дивовижними героями книжки англійського письменника Льюїса Керролла «Аліса в Країні Див», дізнаєшся про Полліанну — незвичайну дівчинку з роману Елеонор Портер, поринеш разом із Чарлі, героєм казки-повісті сучасного англійського письменника Роальда Дала, у світ його мрій і казкових пригод.

Запрошуємо до бесіди

1. *Які твори українських і зарубіжних письменників про дитинство ти читав / читала?*
2. *Чи знаєш ти твори, згадані у статті? Розкажи про ті з них, які ти читав / читала чи бачив / бачила на екрані.*
3. *Чи є серед сучасних літературних творів твоя улюблена книжка? Поділися своїми враженнями про неї з однокласниками.*

МАРК ТВЕН

(1835-1910)

Понад сто років тому Сполучені Штати Америки переживали бурхливий час, сповнений надій і розчарувань. Тільки недавно закінчилася громадянська війна між Північчю і Півднем, Штати перестали бути рабовласницькою державою. Ці роки називали «золотим століттям» Америки, так як вважалося, що тепер кожен може стати президентом країни або мільйонером. На заході було багато незаселених, ще не досліджених земель, і кожен міг придбати там ділянку і стати фермером. У надрах землі заховані корисні копалини, золото — їх тільки треба знайти і розбагатити. «Робіть гроші — це веде до прогресу і процвітання всієї країни, всіх громадян. Гроші вирішують усе!» — любили говорити конгресмени.

У цей час, в 1876 році, і з'являється знаменита повість «Пригоди Тома Соєра»,

створена дотепним і спостережливим Семюелем Клеменсом, відомим більше під ім'ям Марка Твена. Він описав провінційне містечко з гучною назвою Сент – Пітерсбург, розташоване на великій річці Америки – Міссісіпі. У цьому сонному і курному містечку, де будинки навіть не мають номерів, живуть невгамовні хлопчиська, які обожають ігри, купання, пригоди і ненавидять зубріння в задушливій школі. За ватажка в них – вигадник і пустун Том Соєр, образ якого письменник змалював із себе і багатьох друзів свого дитинства. Адже в подібному містечку під назвою Ганнібал виріс і Сем Клеменс – майбутній письменник Марк Твен, тут він знайшов своїх героїв – Гекльберрі Фінна (Тома Бленкеншіпа), Беккі Течер (Лауру Хокінс), Джо Гарпера (Джона Бріггса) та багатьох інших.

Щорічно з 1 по 5 липня в американському містечку Ганнібал (штат Міссурі) проводяться Національні дні Тома Соєра. Цей герой став символом щасливої, винахідливої, підприємливої й тому практично всемогутньої людини, бажання стати якою тече в крові кожного американця. Не випадково Дні Тома Соєра збігаються з головним святом США – Днем незалежності.

Марк Твен любив повторювати, що «Пригоди Тома Соєра» книжка для дорослих, хоча головний герой в ній – хлопчик. Раз це так важливо для письменника, давайте спробуємо побачити героя очима тих дорослих, які діють в повісті.

1. *Поміркуй, чому Марк Твен зробив друзів дитинства героями свого роману?*
2. *До програми «Днів Тома Соєра» зазвичай входить великий вуличний парад, карнавал, блошиний ринок, шоу талантів, виставка виробів, феєрверк тощо. А головне – проводяться змагання, і головне серед них взято із «Пригод Тома Соєра». Як ти вважаєш, яке саме?*

ПРИГОДИ ТОМА СОЙЕРА

Розділ I

- Томе! Ані звуку.
- Томе! Ані звуку.
- Де ж це він, шибеник, подівся, хотіла б я знати... Томе, озвися! Ані звуку.

Стара жінка зсунула вниз окуляри й, дивлячись поверх них, роззирнулася по кімнаті; потім підняла окуляри на чоло й поглянула з-під них. Шукаючи таку дрібницю, як хлопець, вона майже ніколи не дивилася *крізь* скельця: то були парадні окуляри, втіха її душі, і призначалися вони для «вигляду», а не для діла, — так само вона могла б дивитися й *крізь* дві конфорки з кухонної плити. Якусь мить стара стояла видимо спантеличена, а тоді промовила — не надто сердито, проте досить голосно, щоб її почули меблі в кімнаті:

- Ну стривай, попадешся ти мені в руки!..

Стара не докінчила, бо саме стояла нахилившись і тицяла щіткою під ліжком, отож мусила раз у раз зводити дух. Та з-під ліжка вона виштурхала тільки kota.

- Зроду не бачила такого поганця!

Вона пішла до відчинених дверей, стала на порозі й повела оком по грядках помідорів, зарослих дурманом, — то був її «город». Тома не видно ніде. Тоді вона підвищила голос, — так щоб було чути далі, — й гукнула:

- Гей, *То-о-ме!*

Раптом позад неї щось шурхнуло, і вона обернулася — саме вчасно, щоб схопити за полу куртки невеликого хлопчиська й не дати йому втекти.

- А, ось ти де! Я ж таки мала б подумати про цю комору. Ти що там робив?

- Нічого.

— Нічого? А ти поглянь на свої руки. І на свій рот. Це що таке?

- Не знаю, тітонько.

— Зате я знаю. Це варення — ось що це таке. Сто разів тобі казала: не чіпай варення, бо шкуру злуплю! Ану дай мені оту лозину!.. І лозина зависла в повітрі. Здавалося, порятунку немає.

- Ой тітонько! Мерщій оберніться!

Стара рвучко обернулася і про всяк випадок сторожко підбрала спідницю. А хлопчисько миттю дременував геть, видряпався на високий дощаний паркан і зник з очей.

Тітка Поллі з хвилину стояла розгублена, потім тихенько засміялася:

- Ну й розбишака ж, хай йому аби-що! Невже я так-таки нічого не навчуся? Це ж уже вкотре він отак мене дурить.

Ілюстрація Г. Фітінгофа

Мабуть, і справді старі дурні найдурніші. Недарма кажуть: старого собаку нових штук не навчиш. Та боже ж ти мій, у цього хлопчиська і витівки щоразу інші, отож не знаєш, чого й сподіватися. І він наче знає, скільки можна мучити мене, доки мені урветься терпець. Знає і те, що досить йому хоч на мить збити мене з пантелику або насмішити, як мені вже несила й руку звести, щоб добряче його відшмагати. Ой, не виконую я свого обов'язку щодо хлопця, бачить бог! Хто попускає дитині, той псує її, говорить святе письмо. Грішниця я і знаю, що доведеться мені прийняти кару й за себе, й за нього. В ньому наче біс сидить, то помилуй мене боже він же, сердешна дитина, син моєї покійної сестри, і мені просто не стає духу лупцювати його. Щоразу як даю йому втекти, мене гризе сумління, а як по-б'ю його — аж серце кров'ю обкипає. Правду каже святе письмо: короткий вік людський і сповнений скорботи, — так-бо воно й є... Ось він сьогодні не піде до школи, то я повинна покарати його за це: доведеться йому завтра працювати. Хоч це й жорстоко — змушувати його працювати в суботу, коли всі інші хлопці гулятимуть, але ж праця — то для нього справжня мука, і я повинна бодай так виконувати свій обов'язок, а то геть занпащу хлопця.

Том справді не пішов до школи й дуже приємно згаяв час. Додому він повернувся, тільки-тільки щоб до вечері встигнути допомогти чорношкірому хлопчині Джімові напилати на завтра дров і нащипати скіпок — чи принаймні встигнути розповісти йому про свої походеньки, поки Джім сам зробив зо дві третини всієї тієї роботи. А от Сід, Томів молодший (чи, власне, зведений) брат, на той час уже закінчив своє діло (він збирав скіпки): то був слухняний хлопчик, який не любив пустощів і нікому не завдавав клопоту.

Поки Том вечеряв, при кожній зручній нагоді тягаючи з цукорниці грудочки цукру, тітка Поллі діймала його підступними, повними прихованих пасток запитаннями, сподіваючись загнати хлопця на слизьке й вивідати в нього правду. Як і багато хто з простодушних людей, вона тішила себе марнославною думкою, ніби має неабиякий хист до таємної дипломатії, і вважала свої наївні хитрощі за чудеса винахідливості й підступності.

— Томе, — спитала вона, — сьогодні в школі було душно?

— Так, тітонько.

— Страшенно душно, правда ж?

— Так, тітонько.

— І тобі, Томе, не захотілося піти скупатись?

Зачувши недобре, Том ураз нашорошив вуха. Він пильно глянув у тітчину обличчя, але нічого особливого не добачив і тому відповів:

— Та ні, тітонько, не дуже.

Стара простягла руку, помацала Томову сорочку й сказала:

— Ну що ж, тобі, я бачу, й тепер не дуже жарко. — А сама тайкома тішилася тим, як спритно й непомітно зуміла перевірити, чи суха в хлопця сорочка.

Але Том уже збагнув, звідки вітер дме, і випередив її наступний хід.

— Дехто з нас поливав собі на голову з помпи. У мене й досі волосся вогке, ось бачите?

Тітка Поллі з досадою подумала, що не скористалася з цього очевидного доказу й дала обвести себе круг пальця. Тоді в неї сяйнула нова думка.

— Але ж, Томе, щоб полити собі на голову з помпи, не треба було розпорювати комір сорочки там, де я зашила, правда? Ану розстебни куртку!

З обличчя в Тома збігла тінь тривоги. Він розстебнув куртку. Комір сорочки був міцно зашитий.

— Що ти скажеш! Ну гаразд, нехай. Я ж таки була певна, що ти не пішов до школи й купався в річці. Та я не гніваюсь на тебе, Томе. Хоч віри тобі, як то кажуть, уже й немає, але часом ти буваєш кращий, ніж здаєшся. Принаймні сьогодні.

Вона й засмутилася тим, що проникливість зрадила її, і водночас була рада, що Том бодай цього разу повівся як годиться.

Аж раптом обізвався Сід:

— Чогось мені здається, ніби ви зашили йому комір білою ниткою, а тут чорна.

— Та певне ж білою!.. Томе!..

Том не став чекати, що буде далі. Уже в дверях він обернувся й гукнув:

— Ну, Сідді, це тобі так не минеться!

У безпечному місці Том роздивився на дві великі голки, застромлені зі споду у вилогу його куртки й обмотані нитками: одна білою, друга — чорною. І пробурмотів сам до себе:

— Вона б зроду не помітила, коли б не Сід...-Чорт її знає! То вона зашиває білою ниткою, то чорною. Щось би вже одне, а то де там устежити. Але Сіда я таки відлупцюю. Буде йому наука.

Том аж ніяк не був Зразковим Хлопчиком у містечку. Та він дуже добре знав такого і страшенно не любив його.

Минуло хвилини зо дві, а може, й менше — і він забув про всі свої злигодні. І не тому, що вони були не такі прикрі й гіркі, як злигодні дорослих людей, — просто їх на якийсь час витіснило нове непереборне захоплення, точнісінько так, як і доросла людина забуває своє горе, збуджена якимсь новим, цікавим для неї ділом. Таким цікавим ділом став для Тома новий спосіб свистіти, шойно перейнятий від одного негра, — і хлопцеві не терпілося повправлятися у ньому на волі. То був особливий, подібний до пташиного, свист, таке собі заливчате щебетання, яке виходить, коли часто-часто доторкати кінчиком язика до піднебіння, — читач, певно, пригадає, як це робиться, якщо він сам був колись хлопчиком. Не пошкодувавши зусиль, Том скоро опанував цю премудрість і тепер простував вулицею з солодкою музикою на устах і великою вдячністю

у душі. Він почував себе, наче астроном, що відкрив нову планету, але радість його, поза всяким сумнівом, була ще більша, глибша й ширіша, ніж в астронома.

Літні надвечір'я тягнуться довго, і надворі ще не споночіло. Раптом Том урвав свою трель. Перед ним був незнайомиць — хлопчина, трохи більший за нього самого. У глухому провінційному містечку Сент-Пітерсберзі будь-яка нова людина, незалежно від статі й віку, являла собою справжню дивовижу. А цей хлопець був ще й добре вдягнений — аж надто добре, як на будень. Про-

сто-таки неймовірно добре. На ньому був гарний новісінький капелюх, застебнута на всі гудзики, нова й чиста синя сукняна куртка і такі самі нові й чисті штани. До того ж він мав на ногах черевики, а була ще тільки п'ятниця! І навіть краватку на шії — якусь барвисту стрічку. Одне слово, справляв враження міського жевжика, а Тома від таких аж з душі вернуло. Чим далі він розглядав це виряджене диво, тим вище задирав перед ним носа і тим жалюгіднішим здавався йому власний одяг.

Жоден з хлопців не озивався. Коли зрушав з місця один, зараз же зрушав і другий — але тільки вбік, по колу. Вони весь час трималися лицем до лица, дивлячись просто в очі один одному. Нарешті Том сказав:

- Вибити тобі бубну?
- Ану спробуй, побачимо.
- Кажу — виб'ю, то й виб'ю.
- Руки короткі.
- А от і виб'ю.
- Не виб'єш.
- Виб'ю!
- Ні, не виб'єш.
- Виб'ю!
- Ні!

Запала ніякова мовчанка. Потім Том спитав:

- Тебе як звати?
- А тобі що до того?
- Ось я тобі *покажу*, що мені до того.
- Чого ж не показуєш?
- Багато говоритимеш, то й покажу.
- І говоритиму, і говоритиму, і *говоритиму!* Ну, то що?
- Думаєш, ти велика цяця, еге ж? Та якби я захотів, то помолотив би тебе однією рукою, а другу хай би мені прив'язали за спиною.
- То чого ж не помолотиш? Тільки базікаєш.
- А таки помолочу, як не вгамуєшся.
- Ха-ха, бачили ми таких!
- Слухай, чепуруне! Гадаєш, ти важна птиця, еге ж? Ач якого капелюха напнув!
- Не подобається — то збий його з мене. Збий — і побачиш, що тобі буде.
- Брешеш!
- Сам ти брешеш.
- Ти паскудний брехун і боягуз.
- Ану котися ти, знаєш куди...
- Ще раз пошли мене — і я розвалю тобі голову каменякою.
- Ой-ой-ой, так і розвалиш!
- Кажу тобі, розвалю!
- То чого ж не розвалюєш? Чого тільки *кажеш*, а нічого не робиш? Боїшся!
- Я не боюся.
- Боїшся.
- Ні!
- Боїшся!..

Знов запала мовчанка. Обидва знов затупцяли боком, поїдаючи один одного очима. Нарешті зійшлися плече до плеча.

- Забирайся геть звідси! – сказав Том.
- Сам забирайся!
- І не подумаю.
- І я не подумаю.

Бони стояли, кожен спираючись на скісно виставлену вперед ногу, і з ненавистю в очах щосили штовхали один одного. Але ні той, ні той не міг переважити. Нарешті, захекані й розпашілі, обидва обережно послабили натиск, і Том сказав:

– Ти боягуз і слинько! Ось я скажу своєму старшому братові – то він тебе самим мізинцем віддухопелить. А я йому скажу, начувайся!

– Чхав я на твого старшого брата! У мене теж є брат, ще більший за твого, такий, що за одним махом перекине його аж за отой паркан.

(Обидва брати були, звісно, вигадані).

- Брешеш!
- Хоч ти що кажи, а це правда.

Великим пальцем ноги Том провів у пилюці ризику і промовив:

– Спробуй тільки ступити за цю ризику, то я так тобі дам, що рачки поповзеш. Хто б ти не був, а слізьми вмиєшся.

Чужак притьмом переступив ризику й сказав:

- Ну, дай мені, ти ж обіцяв.
- Ти мене краще не чіпай, бо пошкодуєш.
- Ти ж казав, що даси мені, то чого ж не даєш?
- Хай мене чорти візьмуть, як не дам за два центи!

Хлопець дістав з кишені два великі мідяки й, глузливо посміхаючись, простяг їх Томові. Той ударив його по руці, і монети полетіли на землю. А за мить і обидва хлопці покотилися по пилюці, зчепившись, мов два коти. Вони тягали й смикали один одного за чуприни та за одіж, щипали й дряпали один одному носи – і вкривали себе порохом і славою. Невдовзі картина набула чіткіших обрисів, і крізь хмари бою стало видно, що Том сидить верхи на незнайомому хлопцеві й молотить його кулаками.

– Здавайся! – зажадав він.

Хлопець лиш дужче запручався, силкуючись звільнитися. Він плакав від образи й безсилої люті.

– Здавайся! – І Том знову замолотив кулаками. Нарешті чужак видушив із себе: «Здаюся», – і Том пустив його зі словами:

– Оце тобі буде наука. Іншим разом краще дивися, з ким заводишся.

Хлопець подався геть, обтрушуючи з себе пилюку, хлипаючи й шморгаючи носом. Час від часу він озирався й, крутячи головою, погрожував поквитатися з Томом, «хай тільки його ще десь здибає». Том відповів на це зневажливим сміхом, а тоді, сповнений радісного піднесення, рушив додому, та тільки-но він повернувся спиною до чужинця, як той схопив каменюку й пожурих йому між лопатки, а сам кинувся тікати, вистрибуючи, мов антилопа. Том гнався за негідником до самого дому й так довідався, де той живе. Деякий час він стовбичив біля хвіртки, викликаючи ворога надвір, але хлопчисько тільки робив з-за вікна гримаси і виклику не прийняв. Потім з'явилася його матуся,

обізвала Тома грубим, лихим, зіпсутим хлопчиськом і звеліла йому забиратися геть. І він пішов геть, але сказав, що той поганець йому «ще попадеться».

Додому Том повернувся дуже пізно і, обережно залазячи крізь вікно, наразився на засідку: на нього чатувала сама тітка, і, коли вона побачила, на що схожий його одяг, її рішучість обернути хлопцеві суботній відпочинок на під невільну працю стала тверда, як криця.

Розділ II

Настав суботній ранок, і все навколо засяяло літніми барвами й свіжістю, забуяло життям. У кожному серці бриніла музика, а коли серце було молоде, пісня лилася з уст. Кожне обличчя променилося радістю, і кожен перехожий ступав пружно й молодо.

Пишно цвіла біла акація і сповнювала повітря своїми пахощами. Кардіфська гора, що підносилася на околиці містечка, була вкрита рясною зеленню і здаля видавалася справжньою землею обітованою, де панували краса, мир і спокій.

Том з'явився на узбіччі вулиці з відром вапна та довгою малярською щіткою в руках. Він зміряв оком паркан, і вся його радість умить розвіялась, а душу сповнила глибока туга. Тридцять ярдів дошаного паркана заввишки дев'ять футів! Увесь світ здався йому нікчемним і безглузким, а саме життя — важеним тягарем. Зітхнувши, він умочив щітку у відро й провів нею по верхній дошці паркана, тоді зробив те саме ще й ще раз і, порівнявши жалюгідну білу смужку з безмежним небіленим обширом, скрушно сів на огорожку коло дерева.

Із хвіртки, наспівуючи «Дівчата з Буффало», підстрибцем вибіг Джім з бляшаним відром у руці. Ходити по воду до міської помпи звичайно здавалося Томові марудним ділом, але тепер він подумав, що це не так уже й погано. Згадав, що коло помпи завжди велелюдно: білі й чорні хлопці та дівчата, дожидаючи своєї черги, відпочивали там, мінялись іграшками, сварилися, билися, пустували. Згадав і те, що хоча до помпи було всього якихось півтора кроків, Джім ніколи не повертався з водою раніш як за годину, та й то доводилося мало не щоразу когось по нього посилати.

— Слухай, Джіме, — сказав Том, — давай я принесу води, а ти тут трохи побілиш.

Джим похитав головою і відповів:

— Не можу, паничу Томе. Стара пані звеліла мені мерщій іти по воду й не спинятися ніде дорогою. Вони сказали: мабуть, панич Том покличуть мене білити паркан, то щоб я йшов собі й робив своє діло, а про паркан вони самі подбають.

— Та не слухай ти її, Джіме. Вона багато чого каже. Дай-но мені відро — я миттю зганяю. Вона й не знатиме нічого.

— Ой ні, паничу Томе, боюся. Стара пані голову мені одірвуть. Бачить бог, одірвуть.

— *Вона?* Та вона ніколи нікого не скривдить, хіба що наперстком по голові стукне — а хто ж цього боїться? Говорить вона справді всякі страхіття, але ж від тих балачок ніякої шкоди, якщо тільки вона сама не плаче... А я дам тобі кульку, Джіме. Білу, мармурову!

Джім завагався.

— Білу мармурову кульку, Джіме! Це ж просто чудо.

— Ой, то чудова кулька, паничу Томе, побий мене бог! Але я так страшенно боюся старої пані...

— А ще, коли хочеш, я покажу тобі свою болячку на носі.

Джім був усього лише людина і перед такою спокусою встояти не міг. Він поставив відро, взяв білу мармурову кульку й з величезною цікавістю схилився над великим пальцем Томової ноги, з якого той помалу розмотував пов'язку. Але вже наступної миті Джім щодуху мчав вулицею, побрязкуючи відром і шулячись від болю нижче спини, Том завзято білів паркан, а тітка Поллі залишила бойовище з пантофлею в руці й тріумфом у очах.

Але завзяття Томового вистачило ненадовго. Він почав думати про те, як весело мав провести суботній день, і його опосів ще більший смуток. Скоро інші хлопці, вільні як птахи, рушать до всяких принадних місць, і як же вони збиткуватимуться з Тома, коли побачать, що він мусить працювати, — сама ця думка пекла його вогнем. Він видобув на світ свої скарби й почав роздивлятися їх: поламані дрібнички, кульки, інший мотлох, — усе воно, може, й пішло б в обмін на чужу працю, але навряд чи його вистачило б, щоб купити бодай півгодини цілковитої волі. Отож, облишивши будь-яку надію підкупити товаришів, він сховав до кишені ті вбогі цяцьки, і в цю ж таки темну хвилину зневіри на нього раптом зійшло натхнення. Атож, не що інше, як чудове запаморочливе натхнення.

Том узяв щітку й заходився спокійно працювати далі. Незабаром у кінці вулиці показався Бен Роджерс — той самий хлопець, чиїх насмішок він боявся над усе. Бен посувався вперед таким собі веселеньким підтюпцем-ви-стрибцем, і це свідчило, що душа його сповнена радості й добрих сподівань. Він їв яблуко і час від часу видавав протяглий мелодійний гудок, а за ним басовите «дін-дон-дон, дін-дон-дон» — то він зображував із себе пароплав.

Наближаючись, Бен сповільнив швидкість, вийшов на середину вулиці і, нахилившись на правий борт, повернув до узбіччя — неквапливо, старанно й з належною солідністю, бо вдавав «Велику Міссурі», що мала осадку в дев'ять футів. Він був водночас і пароплав, і капітан, і сигнальний дзвін, отож мусив уявляти, ніби стоїть сам на собі, на капітанському містку, сам дає команди й сам їх виконує.

— Спиняй машину! Дін-дін-дін! — Пароплав майже втратив швидкість і, ледь посуваючись, наближався до берега. — Здай назад! Дін-дін-дін! — Обидві його руки нерухомо витяглись по боках. — Ще трохи назад з правого борту! Дін-дін-дін! Чу чу-чу! — Його права рука тим часом виписувала широкі оберти, вдаючи сорокафутове колесо. — Ще трохи назад з лівого борту! — Почала обертатися ліва рука. — Стоп, правий борт! Дін-дін-дін! Стоп, лівий борт! Помалу вперед з правого борту! Стоп! Ще трохи з лівого борту! Дін-дін-дін! Чу-чу-чу!.. Віддати носовий швартов! Ворушись!.. Віддати задній! Гей там, не барися! Намотуй, намотуй! А тепер пускай!.. Машину спинено, сер! Дін-дін-дін!

Шш-ш! Шш-ш! Шш-ш!.. (Це машиніст випускав пару). Том білив собі й не звертав на пароплав анінайменшої уваги. Бен пильно подивився на нього й мовив:

— А-а! То це тебе тут пришвартували, он як?

Відповіді не було. Том оглянув свій останній мазок очима митця, тоді ще раз легенько провів щіткою по паркану і знов подивився, як вийшло. Бен підійшов і став поруч нього. Томові так захотілось яблука, що аж слина покотилася, та він не облишав свого діла.

— То що, друже, мусимо працювати? — спитав Бен. Том рвучко обернувся і сказав:

— А, це ти, Бене! Я тебе й не помітив.

— Слухай, я оце йду купатися. Я, розумієш? А ти не хочеш? Та ні, ти, мабуть, краще попрацюєш, еге ж? Ну звісно, що попрацюєш.

Том якусь хвилю замислено дивився на товариша, тоді спитав:

— Що ти називаєш працею?

— А оце що — хіба не праця?

Том знову взявся білити й недбало відказав:

— Ну що ж, може, праця, а може, й ні. Я знаю тільки, що Томові Соєру вона до вподоби.

— Ха, можна подумати, що тобі й справді *подобається* білити!

— Чи подобається? А чом би й ні? Хіба нам кожного дня випадає білити паркани?

Тепер усе постало в новому світлі. Бен навіть забув про своє яблуко. А Том ретельно водив щіткою туди й сюди, відступав на мить і дивився, як виходить, тоді щось підправляв то там, то там і знов дивився. Бен стежив за кожним його рухом з дедалі більшою цікавістю і захопленням. Раптом він сказав:

— Слухай, Томе, дай і мені трохи побілити.

Том поміркував і спершу начебто ладен був погодитись, але потім передумав.

— Та ні, Бене, мабуть, нічого не вийде. Розумієш, тітка Поллі дуже прискіпується до цього паркана — він же, бач, виходить на вулицю. От якби це був задній паркан, я б не мав нічого проти, та й вона теж. А щодо цього паркана вона страх яка прискіплива: його треба так ретельно побілити, щоб ніде ані-ні. Певне, так зуміє хіба що один хлопець на тисячу, а може, й на дві тисячі.

— Та невже? Ой Томе, ну дай мені спробувати... хоч трішечки. Якби це ти мене про-сив, я б дав.

Та я б з охотою, слово честі, але ж тітка Поллі... ун і Джим хотів білити, а вона не дозволила, і Сід хотів...

— Ну що ж... Та ні, Бене, краще не треба. Я боюся.

— Я віддам тобі *все*, що лишилося.

Том випустив щітку з рук видимо знехотя, але з таємною радістю в душі. І поки колишній пароплав «Велика Міссурі» упрівав, працюючи під пекучим сонцем, відставний маляр сидів у затінку на якійсь діжці, погойдував ногами й, наминаючи його яблуко, замишляв підступи проти нових жертв. А таких не бракувало: хлопці раз у раз пробігали вулицею, спинялись покепкувати — і лишалися білити паркан. Коли Бен зовсім видихався, Том продав наступну чергу Біллі Фішерові за «майже нового» паперового змія, а коли стомився й той, право білити придбав Джонні Міллер — за дохлого пацюка на мотузці, щоб крутити ним над головою, — і так далі, і так далі година за годиною. На середину дня Том із жалюгідного злидня, яким був уранці, перетворився на справжнього багатія, що потопав у розкошах. Крім згаданих уже коштовностей, він

мав дванадцять кульок, поламаний пищик, скельце від синьої пляшки, щоб дивитися крізь нього, порожню котушку, ключ, який нічого не відмикав, грудку крейди, скляну затичку від карафки, олов'яного солдатика, двійко пуголовків, шість пістонів, однооке кошеня, мідну дверну клямку, собачий нашійник — не було тільки собаки, — колодочку від ножики, чотири помаранчеві шкуринки та стару поламану раму від квартирки. До того ж він чудово провів час, тішачись безділлям і чималим товариством, а паркан стояв побілений аж у три шари! Якби не скінчилося вапно, Том обібрав би всіх хлопців у містечку.

Тепер він подумки сказав собі, що, зрештою, життя на цьому світі не таке вже й погане. Сам того не знаючи, він відкрив загальний закон, що керує всіма людськими вчинками: і кожен хлопець, і кожна доросла людина завжди прагнуть і домагатимуться тільки того, чого важко досягти. Коли б Том був великим і мудрим філософом, як от автор цієї книжки, він зрозумів би, що Праця — це все те, що ми *зобов'язані* робити, а Гра — все, чого ми робити не зобов'язані. І це допомогло б йому усвідомити, чому робити штучні квіти чи марудитися ще над якоюсь нудотою — це праця, а збивати кеглі чи сходити на Монблан — усього лише розвага. В Англії деякі заможні пани полюбляють улітку самі правити запряженою четвериком поштовою каретою, проїжджаючи так щодня по двадцять — тридцять миль, — і тільки тому, що це коштує їм чималих грошей; та якби їм запропонували за це платню, розвага стала б працею, і вони відмовилися б від неї.

Хлопець поміркував ще трохи про ту істотну зміну, яка відбулася в його становищі, а тоді подався з доповіддю штаб-квартири.

Розділ III

Том з'явився перед тіткою Поллі, що сиділа біля відчиненого вікна в затишній кімнаті у глибині будинку, яка правила водночас за спальню, вітальню, їдальню і кабінет. Лагідне літнє повітря, миротворна тиша, пахощі квітів та заколисливе гудіння бджіл справили на неї належний вплив, і вона куняла над своїм плетінням, бо не мала іншого товариства, крім кота, але й він спав у неї на колінах. Окуляри вона задля безпеки підняла аж на чоло, і вони лежали на її сивих косах. Тітка не мала сумніву, що Том давно кудись утік, і здивувалася з того, як безбоязно він став перед її очі.

- Тітонько, а тепер можна піти погуляти? — спитав він.
- Як, уже? Скільки ж ти зробив? — Усе зробив, тітонько.
- Томе, не кажи мені неправди, я терпіти цього не можу.
- Я кажу правду, тітонько. Все зроблено.

Тітка Поллі не дуже вірила таким заявам. Отож пішла подивитися на власні очі й була б рада, якби Томові слова виявилися правдою бодай на двадцять відсотків. Та коли вона побачила, що весь паркан побілено — і не просто побілено, а якнайретельніше, в два чи три шари, та ще й проведено попід ним рівну білу смугу, — їй мало мову не одібрало з подиву. Нарешті вона сказала:

— Хто б міг подумати!... Що ж, Томе, треба визнати: ти *вмієш* працювати, коли захочеш. — Але одразу ж трохи розбавила похвалу: — От тільки мушу сказати, що *хочеш* ти цього надто рідко. Гаразд, іди гуляй, та не забудь, коли маєш вернутися додому, а то дістанеш у мене!

Тітку так вразила небачена Томова працьовитість, що вона повела хлопця до комори, вибрала там найкраще яблуко й дала йому разом з напутнім словом про те, що вина-

города, здобута без гріха, ціною добродесних зусиль, завжди дорожча й любіша серцю. А поки вона закінчувала своє напучення дуже доречним висловом із святого письма, Том ухитрився поцупити пряника.

Він весело вибіг з дому й побачив Сіда, що саме піднімався надвірними сходами до кімнати на другому поверсі. Напохваті було повно добрячих грудок землі, і вони вмить замигтіли в повітрі й шаленим градом посипалися на Сіда. Перш ніж тітка Поллі отямилася з подиву й поспішила на допомогу, шість чи сім грудок устигли влучити у ворога, а Том уже зник за парканом. Була там, певна річ, і хвіртка, але Том здебільшого не мав часу добігти до неї. Тепер на душі в нього полегшало: він поквитався із Сідом, який накликав на нього халепу, вказавши тітці Поллі на його комір, зашитий чорною ниткою.

Том обійшов задвірками і повернув у брудний завулок, що огинав тітчин корівник. Та ось він уже поминув те небезпечне місце, щасливо уникши полону й кари, і поспіхом рушив до міського майдану, де, згідно з попередньою Умовою, вже зібралися до бою два хлоп'ячі війська. Одним з них командував Том, другим – його задушевний приятель Джо Гарпер. Ці Великі полководці не принижувалися до того, щоб битись особисто, – таке личило хіба що всякій дрібноті, – ні, вони сиділи поряд на пригірку й керували воєнними діями, передаючи накази через своїх ад'ютантів.

Після тривалої запеклої битви Томове військо здобуло славу перемогу. Тоді полічили вбитих, обмінялися полоненими, погодили привід до нового воєнного конфлікту й призначили день наступної битви. Обидва війська вишикувалися у похідну колону й помарширували з поля бою, а Том рушив додому одинцем.

Проходячи повз будинок, де мешкав Джеф Тетчер, він побачив у садку незнайому дівчинку – чарівне голубооке створіння з двома довгими золотистими кісками, в білому платтячку та вишитих панталончиках. І шойно увінчаний славою звитяжець здався без жодного пострілу. Така собі Емі Лоренс ураз вивітрилася з його серця, не лишивши по собі й згадки. А він же думав, що кохає її до нестями, ну просто-таки обожноє! Та виявилося, що то було більш як скороминуще захоплення. Кілька місяців домагався він її прихильності, і тиждень тому вона зрештою сказала, що любить його; всього сім коротких днів був він героєм-переможцем, найщасливішим хлопцем у світі – і ось за одну мить Емі зникла з його серця, мов випадкова гостя, що прийшла й пішла собі.

Тепер він нишком побожно пас очима цього нового ангела, аж поки впевнився, що й дівчинка помітила його. А тоді, вдаючи, ніби й знати не знає, що вона там, почав «виставлятися» й виробляти всілякі безглузді хлоп'ячі штуки, щоб зачарувати її. Деякий час він отак по-дурному викаблучувався, але раптом, посеред карколомного акробатичного трюку, позирнув убік і побачив, що дівчинка вже не дивиться на нього, а простує до будинку. Том підступив до самого паркана й

засмучено сперся об нього, сподіваючись, що вона затримається ще трохи. Дівчинка на мить спинилася на ганку, а тоді рушила до дверей. Ось вона вже ступила на поріг, і Том тяжко зітхнув. Та враз обличчя його засяяло: перш ніж зачинити за собою двері, дівчинка кинула через паркан квітку.

Том оббіг навколо квітки, а тоді спинився, за крок від неї і, приставивши руку до очей, почав видивлятися в кінець вулиці, так ніби побачив там щось дуже цікаве. Потім підняв з землі соломинку, примостив собі на ніс і, відхилившись назад, спробував балансувати нею. Вигинаючись то в той, то в той бік, він підступав усе ближче до квітки, аж поки накрив її босоюноюю і захопив гнучкими пальцями, а тоді поскакав геть на одній нозі й зник за рогом. Але тільки на хвилину, потрібну для того, щоб сховати квітку під куртку, ближче до серця, — чи, може, до шлунка, бо Том був не вельми обізнаний в анатомії та й не доскіпувався до таких деталей.

Потім він повернувся до паркана й крутився там аж до смерку, «виставляючись» так само, як і перед тим. І хоча дівчинка більш не з'являлася, він тішив себе надією, що вона може стояти десь за вікном і бачити ті вияви його уваги. Нарешті він знехотя поплентав додому, і голова його аж туманіла від солодких мрій.

За вечерею Том був такий збуджений, що тітка Поллі лише мовчки дивувалась: яка це муха вкусила дитину? Він дістав доброї прочуханки за те, що кидався грудками на Сіда; та це на нього начебто анітрохи не вплинуло. Після того він спробував потягти грудку цукру під самим тітчиним носом і дістав за це по руках. Але тільки й сказав:

— Тігонько, а коли Сід тягає цукор, ви його не б'єте.

— Бо Сід ніколи не допікає людині так, як ти. А ще, якби я не стежила за тобою, ти перетягав би весь цукор.

Невдовзі вона вийшла до кухні, і Сід, радий, що йому все сходить з рук, миттю схопив цукорницю — та ще й з такою зловтіхою, що Томові несила було терпіти. Але цукорниця вислизнула в Сіда з руки, впала й розбилася. Том був у захваті. В такому захваті, що

навіть здержав язика й промовчав. Ні, він не промовить ні слова, навіть коли повернеться тітка; він сидітиме тихцем, аж поки вона спитає, хто скоїв шкоду, — а тоді він уже *скаже*, і ото буде розкіш подивитися, як дістане по заслугі цей мазунчик!.. Тома аж розпирило від утіхи, і він насилу стримався, коли тітка повернулася з кухні й стала над розбитою цукорницею, вергаючи очима блискавиці поверх окулярів. «Ну, зараз почнеться!» — подумав Том. А в наступну мить сам простягся на підлозі! Караюча рука звелася над ним знову, і він заволав:

— Спиніться, за віщо ж ви мене? Її ж розбив Сід! Тітка Поллі вражено

завмерла, і Том чекав, що його пожаліють і втішать. Та, коли до тітки вернулася мова, вона тільки й сказала:

— Ет! Напевне, тобі недарма перепало. Не може бути, щоб ти не утнув чогось, поки мене не було в кімнаті.

Потім вона відчула докори сумління, і їй захотілося сказати хлопцеві щось добре й лагідне, проте вона вирішила, що це буде сприйнято як визнання її вини, а вимоги дисципліни такого не припускали. Отож вона не сказала нічого й узялася до своїх справ, але серце в неї шеміло. Том супився в кутку, сповнений гіркої образи. Він знав, що в душі тітка Поллі стоїть перед ним на колінах, і похмуро втішався цією думкою. Нехай карається, а він і взнаки нічого не дасть, так наче все воно його не обходить. Знав він і те, що тітка раз у раз кидає на нього затуманений слізьми сумовитий погляд, але не хотів нічого помічати. Він уявив собі, ніби лежить і конає, а тітка, схилившись над ним, благає хоч слова прощення, та він одвертається до стіни й помирає, так і не сказавши того слова. Ну, то що почуватиме вона тоді?.. Потім малював в уяві, як його приносять додому з річки неживого, — кучері його мокрі, зболіле серце перестало битися. О, як вона припаде до його мертвого тіла, і з очей її потечуть рясні сльози, і уста її благатимуть бога, щоб він повернув їй її хлопчика, якого вона ніколи, ніколи більше не буде кривдити! Та він лежатиме там, холодний, блідий і байдужий до всього, — бідолашний малий страдник, чиї муки нарешті скінчилися...

Том так розвередив собі душу цими зворушливими видіннями, що раз у раз ковтав сльози й мало не давився ними; сльози застинали йому очі, а коли він моргав, переливалися через повіки, текли по щоках і капали з кінчика носа. І так було йому втішно плекати свої біди, що він просто не міг допустити до себе якихось земних радощів чи грубих веселощів, — надто свята була його скорбота; отож, коли незабаром до кімнати, пританцьовуючи, вбігла його двоюрідна сестра Мері, аж сяючи з радості, що нарешті повернулася додому після нескінченного — цілий тиждень! — гостювання поза містом, він підвівся і, оповитий чорною хмарою смутку, вийшов у другі двері, тим часом як у перші разом з дівчиною вливалися сонячне проміння й веселі співи.

Він подався блукати віддалік від тих місць, де звичайно збиралися хлопці, і шукав безлюдних закутків, які більше пасували до його настрою. Зрештою його привабив при-чалений до берега довгий пліт, і хлопець уместився на дальшому його кінці, споглядаючи похмурий обшир річки й бажаючи лиш одного: потонути одразу, нічого не відчувши й не зазнавши всіх тих страхіть, що звичайно супроводжують смерть. Потім він згадав про свою квітку, витяг її на світ, прим'яту й зів'ялу, і це викликало в нього новий приплив блаженної скорботи. Він подумав а чи пожаліла б його *вона*, коли б знала? Чи заплакала б, чи захотіла б обняти його і втішити? Чи, може, байдужно одвернулася б, як і весь цей нікчемний світ? Ці думки завдавали йому такої солодкої муки, що він почав перебирати їх знов і повертати й так і так, аж поки геть заялозив. А тоді зітхнув, підвівся й зник у темряві.

Десь о пів на десяту чи о десятій він пішов безлюдною вулицею, де мешкала Кохана Незнайомка. Біля її дому він на хвилину спинився: ніде ні звуку, ні поруху, тільки тьмяний відсвіт свічки падав на завісу у вікні нагорі. То чи не там його божество? Том переліз через паркан, тихенько перейшов квітник і став під самим вікном. Задержав голову, він довго і зворушено дивився вгору. А потім ліг на землю, простягся горілиць і згорнув руки на грудях, тримаючи в них бідолашну зів'ялу квітку. Отак він і помер,

сам-один у холодному, бездушному світі: ні притулку, де б прихилити голову, ні дружньої руки, що втерла б краплі передсмертного поту з його чола, ні любого обличчя, що жалісливо схилилося б над ним в останню годину. І отакого побачить його *вона*, визирнувши з вікна веселим ранком, і – о, чи зронить вона хоч сльозинку на його мертво, холодне тіло, чи зітхне хоч раз за квітучим молодим життям, що його так безжально й так дочасно занапали?..

Раптом вікно розчинилось, священну тишу опоганив пронизливий голос служниці, і на простерте тіло мученика линув справжній водоспад!

Мало не захлинувшись, наш герой фиркнув і підхопився на ноги. Щось просвистіло в повітрі, підкріплене приглушеною лайкою, брязнула вибита шибка, а тоді невеличка, ледь помітна постать перемахнула через паркан і зникла в темряві.

Коли невдовзі після того Том, уже роздягшись до сну, роздивлявся при світлі лойового недогарка свою мокру до рубця одіж, прокинувся Сід; може, він і мав непевний намір висловити деякі «міркування з приводу», але, побачивши з виразу Томових очей, що це небезпечно, визнав за краще промовчати.

Том ліг у ліжку, не завдавши собі клопоту помолитися, і Сід подумки відзначив це недбальство.

Розділ IV

Сонце зійшло над оповитою спокоєм землею і осяяло своїм промінням мирне містечко, немов благословляючи його. Після сніданку тітонька Поллі зібрала всіх на сімейну відправу. Почали з молитви, побудованої на міцному підмурку з біблійних цитат, що їх сама тітка стулила до купи невеликими домішками рідкого вапна, що складалося з її власних тлумачень; а вже з тієї вершини, наче з гори Сінай, вона виголосила сувору главу закону Мойсейового.*

Після того Том, як то кажуть, оперезався мечем і взявся «товкти» вірші з Біблії. Сід вивчив свій урок ще кілька днів тому. І тепер Том напружував увесь свій хист, щоб запам'ятати п'ять віршів, які він сам вибрав з Проповіді на горі, – коротших він ніде не міг знайти.

Минуло півгодини, але уявлення про свій урок Том здобув дуже невиразне, бо розум його блукав по цілому безмежжю людської думки, а руки тим часом були зайняті сторонніми справами, що раз у раз відвертали його увагу. Мері взяла в нього книжку, щоб перевірити, як він вивчив урок, і Том почав навпомацки пробиратися крізь туман:

– Блаженні... е-е...

– Вбогі...

– Еге ж, вбогі... Блаженні вбогі... е-е...

– Духом...

– Духом... Блаженні вбогі духом, бо їх... їх...

– *їхне*...

– Бо *їхне*... Блаженні вбогі духом, бо їхне царство небесне... Блаженні... засмучені, бо вони... вони...

– Будуть...

* За біблійною легендою, під час виходу ізраїльських племен з Єгипту Бог явився пророкові Мойсею на вершині гори Сінай і проголосив йому новий закон – десять заповідей.

- Будуть... е-е...
- Уті...
- Бо вони будуть... е-е... уті...
- Утіш...
- Бо вони будуть утіш... Ой, ну не знаю я, що вони будуть!
- Утішені.

— А, утішені!.. Бо вони будуть утішені... засмучені... Блаженні засмучені... ні, утішені, бо вони будуть... засму... е-е... *Що* вони будуть? Чому ти не підкажеш мені, Мері? Як тобі не соромно знущатися з мене?

— Ой Томе, який же ти, бідолаха, нетямкий! Я й не думала з тебе знущатися. Зовсім ні. А тобі треба піти й учити все спочатку. Не журися, Томе, якось вивчиш, а коли вивчиш, я подарую тобі одну дуже гарну річ. Ну, будь слухняним хлопчиком!

— Гарзд! А що то за річ, Мері? Скажи мені.

— Не бійся, Томе. Ти ж знаєш: як я сказала — щось гарне, то воно таки справді гарне.

— Еге ж, ти в нас така, Мері. Ну, гарзд, спробую наддати ще...

Він «наддав ще» і, спонукуваний подвійною силою — цікавістю й бажанням дістати винагороду, — взявся до діла з таким запалом, що перевершив усі сподівання. Мері подарувала йому за це новісінький складаний ніжик фірми «Барлоу», що коштував дванадцять з половиною центів, і Томовому захвату не було меж. Щоправда, той ніжик нічого не різав, зате був справжній, *непідробний* «Барлоу», і в цьому й полягала його особлива цінність; а от звідки хлопчачи західних штатів узяли, що такі ножі хтось стане підробляти й випускати ще гірші, — це було і, певне, назавжди залишиться незбагненою таємницею. Усе ж таки Том сяк-так поколував своїм ножиком буфет і вже націлився був на комод, коли його покликали збиратися до недільної школи.

Мері дала йому бляшану миску з водою і мило. Він пішов надвір, поставив миску на лавочку, тоді вмочив мило у воду й поклав поряд, закасав рукави, тихенько вилив воду на землю, а потім пішов до кухні й заходився ревню витирати обличчя рушником, що висів за дверима. Та Мері забрала в нього рушник і сказала:

— Як тобі не соромно, Томе! Хіба ж можна бути таким! Від води тобі ніякої шкоди не станеться.

Том трохи знітився. В миску знов налили води, і цього разу він постояв над нею з хвилину, набираючись духу, тоді з шумом утяг у себе повітря і взявся вмиватись. Коли він трохи згодом знову ввійшов до кухні, заплющивши очі й навпомацки шукаючи рушника, з обличчя його стікала вода й мильна піна, незаперечно свідчачи, що він таки вмився. Та коли він показався з-під рушника, виявилось, що й тепер не все гарзд: чисті були тільки щоки та підборіддя — щось ніби маска, — а вище й нижче темнів незрошений ґрунт, що тягся назад навколо шиї.

Тоді Мері взялася до нього сама, і вже з її рук він вийшов повноцінною людиною, що не різнилася кольором шкіри від своїх білих братів. Його мокра чуприна була ретельно пригладжена щіткою, і короткі кучерики лежали рівно й гарно. (Том нишком уперто й старанно розгладжував свої кучері, намагаючись приліпити їх упритул до голови: він вважав, що кучеряве волосся властиве лише жінкам, і ті кучері отруювали йому все життя.) Потім Мері дістала з шафи костюм, що його Том уже два роки надягав тільки в неділю, — той костюм називали просто «другим», і з нього можна судити про багатство Томового гардеробу. Коли хлопець одягся, Мері «опорядила» його: застебнула аж до

підборіддя гудзики на чистій куртці, розправила на плечах широкий комір, почистила Тома щіткою і, нарешті, увінчала його крапчастим солом'яним капелюхом. Тепер він мав надзвичайно пристойний і нещасний вигляд. Та й почував себе страшенно нещасним: застебнутий на всі гудзики чистий одяг сковував рухи, і це страшенно його дратувало. Він сподівався, що Мері забуде про черевики, та марно — вона, як і годиться, старанно змастила їх жиром і принесла йому Томові урвався терпець, і він огризнувся: мовляв, його завжди примушують робити те, чого йому не хочеться. Але Мері почала умовляти:

— Ну прошу тебе, Томе, будь слухняний...

І він з бурчанням узув черевики. Мері хуленько зібралася[38] й собі, і всі троє рушили до недільної школи, яку Том ненавидів усім серцем, а Сід і Мері любили.

Уроки в недільній школі тривали від дев'ятої до пів на одинадцять ранку, а потім починалася відправа. Двоє з них трьох незмінно лишалися послухати проповідь з доброї волі; третій також завжди лишався — але з інших, поважніших причин.

На твердих церковних лавах з високими спинками могло вміститися чоловік із триста. Сама церква була невелика, нічим не примітна, із схожою на вузьку дощану скриню дзвіницею. При вході Том трохи відстав від Сіда та Мері й заговорив до приятеля, також убраного по-святковому:

— Слухай-но, Біллі, в тебе є жовтий квиток?

— Є.

— Що ти за нього хочеш?

— А що ти даси?

— Шматок локриці й рибальський гачок.

— Ану покажи.

Том показав. Огляд задовольнив власника квитка, і обмін відбувся. Потім Том виміняв за дві кульки три червоні квитки й ще за якийсь дріб'язок — два сині. Із чверть години він перестрівав отак хлопців, що йшли до школи, і скуповував у них квитки різного кольору. Тоді разом з юрбою чистеньких і гомінливих хлопчиків та дівчаток зайшов до церкви, сів на своє місце й одразу ж завівся сваритись із найближчим хлопцем. Сварку припинив учитель — статечний літній чоловік; та тільки-но він повернувся спиною, Том смикнув за волосся учня, що сидів попереду, а коли той обернувся, він уже пильно дивився в книжку; потім штрикнув шпилькою іншого хлопця, щоб почути, як той зойкне, й дістав ще одну нагінку від учителя. Та й увесь Томів клас підібрався один до одного — бешкетний, галасливий і невгамовний. Виходячи відповідати урок, жоден не знав його до ладу й сподівався тільки на підказку. Але так чи так усі добувалися до кінця й отримували у винагороду невеличкі сині квитки з цитатами із святого письма: кожен такий квиток був платою за два вивчені біблійні вірші. Десять синіх квитків дорівнювали одному червоному, і їх можна було відповідно обміняти; десять червоних — одному жовтому, а вже за десять жовтих директор школи видавав учневі Біблію в дешевенькій оправі (за тих давніх добрих часів коштувала вона всього сорок центів). Чи в багатьох із моїх читачів вистачило б снаги й завзяття, щоб завчити напам'ять дві тисячі віршів, навіть якби їм пообіцяли за те Біблію з малюнками Доре?^{*} А от Мері здобула в такий спосіб уже дві Біблії — на це в неї пішло два роки сумлінної праці, — а один хлопець із німецької родини надбав аж чотири чи п'ять. Якось він прочитав напам'ять — і то

^{*} Доре Гюстав (1833-1883) – видатний французький художник-графік, автор ілюстрацій до Біблії.

ні разу не збившись – три тисячі віршів. Але таке напруження розумових здібностей виявилось надмірним, і відтоді він став наче несповна розуму, – то було неабияке нещастя для школи, бо раніше за урочистих нагод, при почесних гостях директор завжди виставляв того хлопчину «молоти язиком» (за словами Тома). А загалом тільки старшим учням вистачало терпіння зберігати свої квитки й місяцями нидіти над книжкою, щоб одержати Біблію, і тому вручення цієї нагороди було рідкісною і визначною подією. Учень, якому випало це щастя, ставав того дня такою поважною персоною, що й у серцях інших спалахували честолюбні прагнення, хоч їх вистачало тижнів на два, не більш. Що ж до Тома, то навряд чи його духовне нутро прагнуло самої тієї нагороди, але пов'язаних з нею слави та почестей він, безперечно, давно вже жадав усім своїм єством.

У належний час за кафедрою став директор школи і, заклавши вказівним пальцем потрібну сторінку молитовника, зажадав уваги. Коли директор недільної школи воголошує перед учнями свою звичайну невелику промову, молитовник у руці потрібен йому так само, як ноти співакові, що виходить на сцену співати соло; хоч навіщо вони потрібні, лишається незбагненною загадкою, бо жоден із цих страдників ніколи не заглядає ні в молитовник, ні в ноти.

Директор був миршавий чоловічок років тридцяти п'яти, з рудуватою цапиною борідкою і коротко підстриженим рудуватим волоссям, у твердому стоячому комірці, верхній край якого мало не впирався йому під вуха, а гострі різки стриміли спереду біля самих кутиків рота, – то був наче паркан, що змушував його дивитися тільки просто себе, а коли треба було поглянути вбік, він мусив повертатися всім тілом; підборіддя директорове лежало на краватці, що була завширшки й завдовжки з велику банкноту і мала торочки на кінцях; а носакі його черевиків згідно з модою тих часів хвацько загиналися вгору, мов полози санок, – такого шику тодішні модники досягали ціною неабияких зусиль, годинами сидючи проти стіни й упершись у неї ногами. Містер Уолтерс був дуже поважний на вигляд і дуже щирий та добродушний душею; він так побожно шанував святі речі й місця і так суворо відмежовував їх від усього світського, що, сам того не усвідомлюючи, промовляв у недільній школі з такими модуляціями в голосі, з якими ніколи не говорив у будні. Свою промову він почав такими словами: – А тепер, діти, я хочу, щоб усі ви сіли рівненько й тихенько і якусь часинку уважно послушали мене. От-от, саме так. Отак і мають поводитися слухняні хлопчики й дівчатка. Але, я бачу, одна дівчинка дивиться у вікно. Здається мені, вона думає, що я десь там: може, сиджу на гілці й розмовляю з пташками. (Схвальне хихотіння.) А сказати я вам хочу, як приємно бачити, що стільки чистеньких веселих дитячих личок зібралось в цьому святому місці навчатись добра...

І так далі, й таке інше. Немає потреби наводити тут решту цієї промови. Вся вона побудована за незмінним зразком, а отже, добре нам знайома.

Остання третина промови була трохи затьмарена бійками та іншими негідними розвагами, до яких знову вдалися декотрі капосні хлопчачки, а також вовтузінням і перешіптуванням, що дедалі поширювалося й сягнуло навіть підніжжя таких самотніх і непохитних скель, як Сід і Мері. Та коли голос містера Уолтерса завмер, нараз ушух і весь той гомін, і кінець директорової промови зустріли вдячною мовчанкою.

Власне, причиною того шепотіння почасти стала досить незвичайна подія: поява гостей – адвоката Тетчера в супроводі якогось хирлявого дідка, а за ними – вродливого ставного чоловіка середніх літ з гарною сріблястою чуприною та поважною дами, напевне, його дружини. Дама вела за руку дівчинку. Томові вже давно не сиділося на

місці: він був збуджений і невдоволений, до того ж його гризло сумління, і він уникав зустрічатись очима з Емі Лоренс, бо не міг витримати її закоханих поглядів. Та коли він побачив малу незнайомку, душа його враз запалала від захвату и блаженства. І вже наступної миті він виставлявся як тільки міг: штурхав хлопців, смикав їх за волосся, робив гримаси, — одне слово, із шкури пнувся, щоб зачарувати дівчинку й заслужити її схвалення. Його радісне піднесення затьмарювала лише одна темна пляма: спогад про те як його принизили під вікном оселі цього ангела, — однак й вона скоро зникла, змита, як малюнок на піску, хвилями щастя, що захлюпнули його душу.

Гостей посадили на почесні місця, і, закінчивши свою промову, містер Уолтерс відрекомендував їх школярам. Виявилося, що той чоловік середніх літ — не хто інший, як сам окружний суддя, чи не найвидатніша персона, що її будь-коли бачили ці дітлахи; отож їм кортіло довідатися, з чого він зліплений, і, з одного боку, хотілося б, щоб він загарчав, а з другого — було лячно. Суддя приїхав з Константинополя, аж за дванадцять миль звідти, а отже, доволі помандрував по світу, і оці-от його очі бачили й будинок окружного суду, що, за чутками, мав цинкову покрівлю. Про побожний трепет, який навіювали ці думки, свідчила й урочиста мовчанка, й десятки пар захоплених очей. Ще б пак, то ж був знаменитий суддя Тетчер, брат адвоката з їхнього містечка. І Джеф Тетчер, адвокатський синок, одразу ж поліз уперед, щоб показати, всім на заздирств, як близько він знайомий з великою людиною. Коли б він міг почути перешіптування товаришів, воно б прозвучало для нього солодкою музикою.

— Ти диви, Джіме, іде туди! Поглянь, подає йому руку... вітається з ним! Ах ти ж чорт!.. А скажи, ти б хотів бути Джефом?..

Містер Уолтерс виставлявся по-своєму: всіляко виявляв свою ретельність, сипав наказами, міркуваннями, зауваженнями, стромляв носа куди треба й куди не треба. Бібліотекар теж виставлявся, гасаючи туди-сюди з оберемками книжок і зчиняючи непотрібну метушню, яку дуже любить отаке комашине начальство. Молоді вчительки виставлялися, лагідно нахилиючись над учнями, яких зовсім недавно скубли за вуха, сварячись пальчиком на малих шибеників і гладячи по голівці слухняних діточок. Молоді вчителі виставлялися, суворо вичитуючи учням за дрібні провини, з найменших приводів показуючи свою владу й пильно стежачи за дисципліною. І майже всім учителям, незалежно од віку й статі, раптом стало конче потрібно щось у книжковій шафі поруч з кафедрою, і вони по двічі, а то й по тричі з удаваною досадою поверталися туди. Дівчатка також виставлялися як могли, а хлопці виставлялися з таким завзяттям, що довкола тільки й чути було ляскіт кульок із жованого паперу та глухі звуки стусанів. А над усім тим підносився в своєму кріслі великий суддя Тетчер, обдаровуючи цілу школу величною суддівською усмішкою і неначе гріючись у промінні власної величі, він-бо теж «виставлявся».

Одного лише бракувало містерові Уолтерсу для цілковитого щастя: нагоди вручити заохочувальну Біблію і явити перед високим гостем чудо-учня. Декілька школярів мали жовті квитки, але ніхто не набрав потрібного числа — директор уже розпитав про це краших із краших. Багато дав би він, щоб повернути до школи того німчика при здоровому розумі!

Аж раптом тоді, коли він уже втратив будь-яку надію, наперед вийшов Том Соєр з дев'ятьма жовтими, дев'ятьма червоними та десятьма синіми квитками й зажадав, щоб йому дали Біблію. То був наче грім з ясного неба. Містер Уолтерс і думки не припускав, що цей учень зможе заявити права на таку нагороду в найближчі десять років.

Але й ухилитися не випадало: до сплати було пред'явлено законні чеки, і їх належало оплатити. Тома вивели на підвищення, де сиділи суддя та інші обранці, і про велику подію оголосили з кафедри. То була найбільш приголомшлива новина за останнє десятиліття, і вона справила таке величезне враження, що новий герой одразу піднісся до рівня судді, і тепер уся школа їла очима два чуда замість одного. Хлопців точили заздрощі, але найдужче каралися ті, хто надто пізно зрозумів, що вони самі допомогли цьому несправедливому злетові, промінявши свої квитки на ті багатства, які Том надбав, дозволяючи іншим білити замість нього паркан. Вони люто зневажали себе за те, що попалися на гачок цьому хитрому дурисвітові, цьому підступному змієві-спокуснику.

Вручаючи Томові нагороду, директор виказав усю красномовність, на яку міг здобути за таких обставин; але його словам бракувало справжнього запалу: бідолаха нутром чув, що тут щось не те і до правди краще не докопуватись; було просто неймовірно, щоб цей хлопчисько накопичив дві тисячі снопів біблійної мудрості, коли всім відомо, що його хисту заледве вистачить на дванадцять.

Емі Лоренс і пишалася, й раділа, й старалася, щоб Том міг побачити це на її обличчі, але він не дивився на неї. Вона здивувалася, потім трохи занепокоїлась; потім у неї виникла невиразна підозра — й одразу ж зникла, та невдовзі з'явилася знову; дівчинка стала придивлятись, і один скрадливий погляд підказав їй розгадку — і тоді серце її розбилося, від ревнощів та гніву на очі навернулися сльози, і вона зненавиділа весь світ. А найдужче — Тома (так їй здавалося).

Тома відрекомендували судді, але хлопець не міг ні ворухнути язиком, ні звести дух, а серце його дрібно тіпалося почасти з побожного трепету перед величчю цього чоловіка, та головне — тому що він був її батьком. Якби там було темно, Том залюбки впав би перед ним на коліна. Суддя погладив хлопця по голові, назвав розумником і спитав, як його звуть. Том затнувся, хапнув ротом повітря й нарешті мовив:

— Том.

— Та ні, мабуть, не Том, а...

— Томас.

— Отож-бо. Я так і подумав, що твоє ім'я трохи довше. Дуже добре. Але ж ти маєш іще й прізвище, то, може, скажеш і його?

— Скажи панові судді своє прізвище, Томасе, — втрутився містер Уолтерс, — шануйся, не забувай казати «сер».

— Томас Сойєр... сер.

— Отак! Зовсім добре. Молодець. Гарний хлопчик. Дві тисячі віршів — це таки багато, дуже й дуже багато. Та ти ніколи не пошкодуєш, що доклав стільки праці, аби вивчити їх, бо знання — це найдорожче, що є на світі, воно робить людину великою і доброю. Колись ти й сам, Томасе, станеш великою і доброю людиною, і тоді ти озирнешся назад і скажеш: «Усе це я завдячую тому, що в дитинстві мав щастя навчатися в недільній школі, усе це я завдячую моїм любим учителям, які відкрили мені дорогу до знання, моему доброму директорові, що заохочував мене, наглядав за мною і подарував мені Біблію, чудову, розкішну Біблію, яка лишитьесь зі мною на все життя! І все це завдяки тому, що мене так добре виховували!» Ось що ти скажеш, Томасе, і ці дві тисячі віршів будуть для тебе дорожчі від усякого багатства, Томасе, атож, дорожчі від усякого багатства. А тепер чи не розповів би ти мені й оцій дамі щось із того, що ти вивчив? Я певен, що розповіси,

бо ми пишаємося хлопчиками, які так люблять шкільну науку. Ти ж, звісно, знаєш, як звали всіх дванадцятьох апостолів? То, може, назвеш імена перших двох?

Том стояв з дурнуватим виглядом і шарпав себе за гудзик. Тоді нараз почервонів і похнюпив очі. Серце містера Уолтера покотилося в п'яти. Він подумав: хлопчисько не годен відповісти на найпростіше запитання, і надало ж судді питати його! Та все ж він відчув, що повинен втрутитись, і озвався знову:

— Відповідай панові судді, Томасе, не бійся. Том і далі німував.

— Ось мені ти скажеш, я знаю, — звернулася до нього дама. — Перших двох апостолів звали...

— Давид і Голіаф*.

Опустімо завісу милосердя над кінцем цієї сцени.

Переклад Інни Базилянської

Поділися враженнями від прочитаного

1. Чим сподобався тобі роман «Пригоди Тома Соєра»?
2. Які епізоди його запам'яталися тобі найбільше й чому?
3. Чим приваблює тебе Том Соєр?

Візьми участь в обговоренні

1. опиши, яким ти уявляєш Сент — Пітерсбург. Чи є в ньому якісь визначні місця?
2. Як живуть сент-пітерсбуржці? Що вони найбільше цінують, чим захоплюються? До чого прагнуть?
3. Чи любить Том своє містечко? Що в ньому для хлопця є найпривабливішим?
4. Одні люблять Тома, як тітка Поллі, інші захоплюються його кмітливістю і заповзятливістю, треті заздрять його удачі, четверті ненавидять за витівки і пустощі. Як ти вважаєш, чому в дорослих таке різне ставлення до Тома Соєра?
5. Що можна сказати про рівень розвитку і освіченості мешканців Сент — Пітерсбурга?
6. Розкажи, як городяни виховують своїх дітей, кого ставлять їм в приклад, а з ким не дозволяють дружити і чому. Чи справедливі їхні заборони?
7. Чи подобається тобі Сід? Чому?
8. Томові дорікають тим, що він не любить ходити до церкви. А з якою метою ходять туди самі городяни?
9. Тома лають за те, що він не любить вчитися. Але чому опис іспиту і учнівських відповідей викликає сміх у читача?
10. Як учителі виховують в дітях слухняність і дисципліну?
11. Виразно прочитай в особах розмову хлопчиків (розділ «Пошуки скарбу» від слів: «Послухай, Геку, якщо ми вириємо скарб, що ти зробиш зі своєю половиною?» до слів: «А тепер досить валятися — давай копати!»). Чи вдалося дорослим вкласти в Тома свою програму майбутнього?

* За біблійною легендою, вівчар Давид, майбутній цар Ізраїлю, переміг у двобойі велетня Голіафа. Першими з дванадцяти апостолів — учнів Христа — Євангеліє називає братів Петра і Андрія.

12. Чи тільки дорослі впливають на формування характеру Тома? Поміркуй, що допомогло Тому Соєру зберегти допитливість, безпосередність, щирість?
13. У що грається Том Соєр? Звідки він бере ці ігри?
14. Які книжки прочитав Том? Які з цих творів читав / читала ти?
15. Поміркуй, чому Том Соєр ніяк не міг вивчити вірші з Біблії, а чимало книжок (зокрема, про Робіна Гуда, Дон Кіхота) знав мало не напам'ять?
16. Яких героїв Том любить найбільше? Що йому подобається в них?
17. Як проявляється характер Тома в іграх? Чому саме він частіше за інших є лідером в них?
18. Згадай випадки, коли життя вмішувалось у гру, змушуючи вже не уявляти себе героєм, а діяти. Як розкривається характер Тома в ситуації із вбивством на кладовищі? Чому він не зміг зберегти таємницю?
19. Як повівся Том, заблукавши з Беккі в лабіринті печери? Які риси його характеру проявляються в цій ситуації?
20. Чи хотів би / хотіла б ти мати такого друга, як Том Соєр? Які його якості особливо приваблює для тебе?
21. Чи подобається Том автору книжки? Чому ти так вважаєш? Як він розповідає про свого героя?

Попрацюй самостійно

- *Марк Твен вважав «Пригоди Тома Соєра» книжкою для дорослих. Як ти гадаєш, що він хотів сказати дорослим, розповідаючи про хлопчика з маленького містечка?*

Довідник читача. Портрет літературного героя

Знайомство читача з героєм художнього твору часто починається з опису його зовнішності – обличчя, одягу, міміки, жестів тощо. Так автор створює портрет героя. Ось яким, наприклад, постав перед нами незнайомець-хлопчина з роману Марка Твена «Пригоди Тома Соєра»:

«У глухому провінційному містечку Сент-Пітерсберзі будь-яка нова людина, незалежно від статі й віку, являла собою справжню дивовижу. А цей хлопець був ще й добре вдягнений – аж надто добре, як на будень. Просто-таки неймовірно добре. На ньому був гарний новісінький капелюх, застебнута на всі гудзики, нова й чиста синя сукняна куртка і такі самі нові й чисті штани. До того ж він мав на ногах черевики, а була ще тільки п'ятниця! І навіть краватку на шиї – якусь барвисту стрічку. Одне слово, справляв враження міського жевжика, а Тома від таких аж з душі вернуло. Чим далі він розглядав це виряджене диво, тим вище задирав перед ним носа і тим жалюгіднішим здавався йому власний одяг». Неважко передбачити найближчі дії задираки Тома – «вибити бубну» цьому зухвальцю.

Портрет у творі не завжди дається цілісно; він може доповнюватися автором з метою показати характер, викликати певне враження від героя і наше ставлення до нього. Так, далі читаємо: «Бони стояли, кожен спираючись на скісно виставлену вперед ногу, і з ненавистю в очах щосили штовхали один одного. Але ні той, ні той не міг переважити». Як бачимо, хлопчаки варті один одного, і бійка між ними неминуча.

Запам'ятай:

Портрет – це опис зовнішності літературного героя. За допомогою портрета автор передає настрої і особливості характеру героя. У портреті героя виявляється авторське ставлення до нього.

1. *З якою метою дається портрет героя в художньому творі?*
2. *Знайди в тексті роману Марка Твена «Пригоди Тома Соєра» портрети інших героїв і прокоментуй їх.*

ЕЛЕАНОР ХОДЖМАН ПОРТЕР

(1868-1920)

Елеанор Портер народилася 19 грудня 1868 року у місті Літлтон, у родині перших переселенців до Америки. З дитинства Елеанор захоплювалась музикою, співала в церковному та світському хорах, вчилася у бостонській консерваторії. Але після одруження у 1892 році вона переїхала разом з чоловіком спершу в Масачусетс, потім в Теннессі, а згодом у Нью-Йорк, і захопилася письменством. Найвідоміший роман письменниці, «Полліанна», вийшов у світ 1913 року і відразу став шалено популярним. Елеанор Портер написала його в саду, розбитому прямо на даху нью-йоркського будинку. За словами автора, про кращий кабінет вона і мріяти не могла. Відома американська актриса, зірка німого кіно Мері Пікфорд за право екранізувати роман заплатила його авторці чималу на той час суму.

Роман «Полліанна» захопив читачів настільки, що на адресу Елеанор Портер посилався шквал листів з проханнями розповісти, що сталося з головною героїнею роману далі. Тому вже в 1915 році письменниця видала друком наступний роман – «Юність Полліанни».

Нині «Полліанну» давно визнано класикою дитячої літератури. Книгу кілька разів було екранізовано в США та інших країнах. Можливо, й тобі сподобається цей роман не менше, ніж твоїм американським і англійським одноліткам.

- *Чим, на твою думку, міг захопити читачів роман, написаний «в саду, розбитому прямо на даху нью-йоркського будинку»? Знайди відповідь на це запитання у процесі його читання.*

Полліанна

(скорочено)

Приїзд Полліанни

У належний час прийшла телеграма, у якій повідомлялося, що Полліанна приїде в Белдінгсвіл наступного дня, двадцять п'ятого червня, о четвертій годині. Прочитавши телеграму, міс Полі насупилася й піднялася сходами на горище і похмуро обдивилася кімнату.

Тут стояло дбайливо застелене ліжечко, два стільці зі спинками, вмивальниця, комод без дзеркала і невеличкий столик. Ні штор на мансардних вікнах, ні картин на голих стінах. Сонце цілий день розжарювало крівлю, і в кімнатці через це було, як у грубці. Захисних сіток від комах на вікнах не було, тому вони не відчинялися. І все ж одна муха уперто бриніла та билась об скло, намагаючись вирватися геть.

Міс Поллі вбила муху і викинула у вікно (піднявши для цього раму на дюйм), поправила стілець, знову насупилася, вийшла з кімнати і спустилася в кухню.

— Ненсі, — почала вона з порога, — я щойно знайшла муху в кімнаті міс Полліанни. Певне, хтось відчиняв вікно. Я замовила сітки від комах, але тим часом хочу, щоб вікна лишалися зачинені. Моя небога приїздить завтра о четвертій. Обов'язково зустрінь її на станції. Тімоті відвезе тебе екіпажем. У телеграмі написано: «Світле волосся, бавовняна сукенка в червону клітинку і брилик». Це все, що мені відомо, але тобі цього має вистачити.

— Так, мем. А... А ви?

Міс Поллі зауважила, як Ненсі запнулася, бо спохмурніла і різко відповіла:

— Ні, я не поїду. У цьому немає потреби. Це все.

Вона повернулася і вийшла: на цьому її місія з облаштування своєї небоги Полліанни завершилася.

У кухні Ненсі сердито натиснула на праску, якою прасувала рушник для посуду.

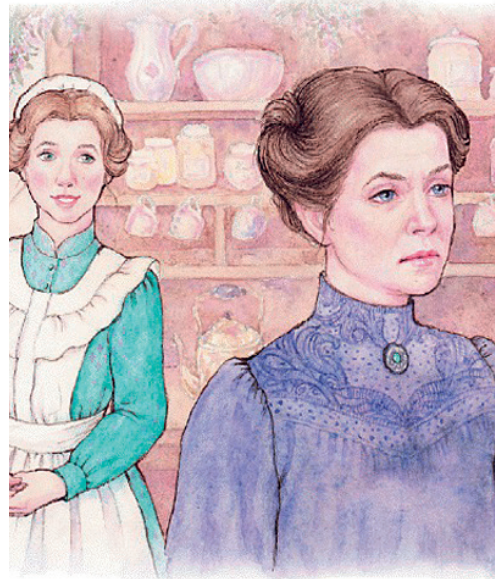
— «Світле волосся, сукня в червону клітинку, брилик» — це все, що вона знає! Та я крізь землю провалилася б від сорому таке говорити... якби я так зустрічала свою єдину небогу, що їхала б до мене через увесь континент.

Наступного дня, рівно за двадцять четверта, Тімоті та Ненсі виїхали в маленькому екіпажі зустрічати очікувану гостю. Тімоті був сином старого Тома. У містечку приказували, що коли старий Том — права рука міс Поллі, то Тімоті — її ліва рука.

Тімоті був юнаком доброї вдачі, ще й симпатичний. Ненсі працювала тут віднедавна, а вони вже здружилися. Але сьогодні вона не схильна була балакати з хлопцем, бо повністю зосередилася на своєму дорученні; вона не зронила майже ні слова дорогою до станції, а там одразу побігла чекати на потяг.

Подумки Ненсі раз по раз повторювала: «Світле волосся, сукенка в червону клітинку, брилик». Знову й знову намагалась уявити, яка ж вона, ця Полліанна.

— Краще б вона виявилась спокійною і розважливою дівчинкою, не впускала б ножі на підлогу й не грюкала б дверима, — зітхаючи, мовила Ненсі до Тімоті, коли той приєднався до неї.

В. Коверзева.

Ілюстрація до роману «Полліанна»

— А як ні, то не відомо, як це на всіх нас окошиться, — розсміявся Тімоті. — Уявити собі: міс Поллі — і галасливе дівчисько? О Боже! Чуєш свисток?

— Ой, Тімоті, я все ж таки думаю, що це підло з боку міс Поллі послати мене саму, — торохтіла Ненсі, поборюючи раптове хвилювання. Вона повернулася й поспішила знайти місце, звідки б їй краще було видно пасажирів, що висідали на маленькій станції.

Невдовзі Ненсі побачила її: худорлява дівчинка в сукенці у червону клітинку, брилику і з двома грубенькими світло-жовтими косами, що звисали на спині. Миле веснянкувате личко поверталось то ліворуч, то праворуч, видивляючись когось. Ненсі одразу її впізнала, але деякий час не могла опанувати тремтіння в ногах і зрушити з місця. Дівчинка залишилася на пероні вже зовсім сама, коли Ненсі нарешті підійшла.

— Ви — міс Полліанна? — пробелькотала вона. І вже наступної миті ледь не задихнулася у тісних обіймах двох ручок у картатих рукавах.

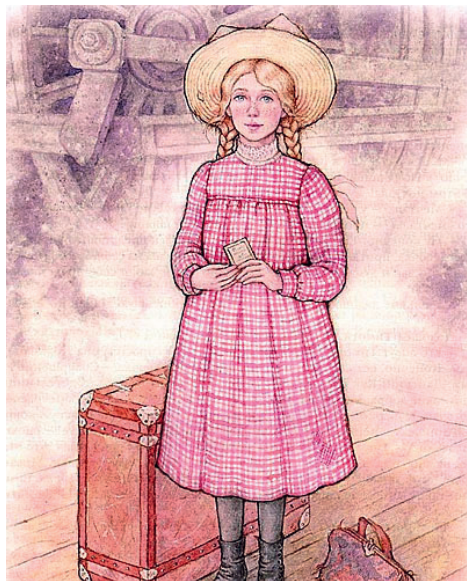
— О, я така рада, рада, рада бачити вас! — прокричала дівчинка їй біля вуха. — Звичайно ж, я — Полліанна, і я така рада, що ви зустріли мене! Я так на це сподівалася!

— Ви... сподівалися на це? — ошелешено перепитала Ненсі, гублячись у здогадах, як Полліанна могла довідатися про її існування та ще й хотіти, щоб саме вона зустрічала дівчинку. — Ви сподівалися, що я вас зустріну? — перепитала вона, поправляючи капелюшка.

— Звичайно, я всю дорогу намагалася уявити, яка ви з себе, — вигукнула дівчинка, пританцьовуючи навшпиньках і обдивляючись розгублену Ненсі з ніг до голови. — І ось тепер я знаю, яка ви є, і це прекрасно, що ви — саме така.

Ненсі полегшено зітхнула, коли до них підійшов Тімоті. Слова Полліанни зовсім збили її з пантелику.

— Це — Тімоті, — бовкнула вона. — У вас є валіза?

В. Коверзева.

Ілюстрація до роману «Полліанна»

— Так, звичайно, — поважно кивнула Полліанна. — До того ж нова. Її мені купила Жіноча допомога. Звичайно, їм більше хотілося придбати червоний килимок для церкви, але все-таки купили мені валізку. А ви не знаєте, скільки коштує червоний килимок для церкви? Я гадаю, що за гроші на валізку можна було б купити килимок на половину проходу між рядами в церкві. До речі, тут у мене в сумці важливий папірець, — містер Грей казав, що це чек, котрий я маю віддати вам, а ви отримаєте по ньому мою валізу. Містер Грей — це чоловік місіс Грей. Вони — родичі дружини пастора Кара. Вони такі милі; я їхала разом з ними сюди на Схід. А ось і він, — дівчинка нарешті розшукала папірець у сумочці, яку тримала в руках.

Ненсі перевела подих. Вона інстинктивно відчула, що хтось повинен це зробити після такої довгої промови. Зиркнула на Тімоті, але той ховав очі.

Нарешті рушили: валізу примостили позаду, а Полліанна зручно втиснулася поміж Тімоті та Ненсі. Доки лаштувалися їхати додому, дівчинка не вгавала й сипала запитаннями та коментарями, аж Ненсі, відповідаючи, вибилася з сил.

— Ой, як гарно! Це далеко? Добре, якби далеко! Я так люблю їздити! — не вгавала Полліанна, щойно екіпаж рушив. — Хоча, якщо це не дуже далеко, я теж не буду засмучуватися, бо так хочу швидше побачити, куди ми приїдемо. Яка чудова вулиця! Я знала, що тут буде гарно. Татко мені розповідав...

Вона урвала на цьому, бо не вистачило дихання. Ненсі нерішуче глянула на неї й помітила, як підборіддячко їй затремтіло, а на очі набігли сльози. Однак за мить Полліанна опанувала себе, гордо підняла голову і продовжила:

— Татко мені все переповів. Він нічого не забув. А ще... я мала пояснити відразу... місіс Грей так говорила... чому я приїхала не в чорній сукні, а в червону клітинку. Вона сказала, що ви можете не повірити, але серед останніх пожертвуваних у місію речей просто не виявилось чорної сукні. Була лише оксамитова чорна баска* однієї пані, котра, на думку дружини пастора Кара, мені не пасувала. Крім того, баска мала такі білі плями... попротиралася на ліктях і деінде. Частина Жіночої допомоги була готова купити мені чорну сукню з капелюшком, однак інша частина наполягала на тому, що червоний килимок для церкви необхідніший. Зрештою, місіс Байт сказала, що це, можливо, й краще, бо їй дуже не подобаються діти в чорному... Тобто, вона, звичайно, дитей любить, але не в чорному.

Полліанна перевела подих, і Ненсі, затинаячись, встигла вставити:

— Не хвилюйся все буде гаразд...

— Справді? Я така рада, що ви теж так думаєте, — кивнула Полліанна, знову втамувавши клубок у горлі. — Адже коли ти в чорному, набагато важче радіти.

— Радіти?! — сторопіло перепитала Ненсі.

— Так, адже татко пішов на небо, і зараз він там разом з мамою та рештою родини. Він казав, що я повинна радіти. Але іноді це так важко, навіть у сукенці в червону клітинку, тому що... Тому що він мені дуже потрібен тут. У мами та всіх інших там є Бог і янголи, а в мене тут нікого не лишилося, крім Жіночої допомоги. Але тепер, безперечно, все буде простіше, бо у мене є ви, тітонько Поллі. Якби ви знали, яка я рада, що ви у мене е!

У Ненсі болюче співчуття до цієї горопашної дитини раптом перемінилося на справжнісінький жак.

— Полліанно любенька, ви глибоко п-помиляєтеся, — пробеленділа вона. — Я — всього-на-всього Ненсі. Я не ваша тітонька Поллі.

— Ви ви — не тітонька Поллі? — прошепотіла, затинаячись, розгублена дівчинка.

— Ні, я лише Ненсі. Я й гадки не мала, що ви переплутаєте мене з нею. Ми — зовсім не схожі, анітрішечки.

Тімоті тихцем хихикав, але Ненсі була надто схвильована, аби помітити веселі іскорки в його очах.

— Але — хто ж тоді ви? — запитала Полліанна. — Ви зовсім не схожі на Жіночу допомогу.

Цього разу Тімоті розреготався.

— Я — Ненсі, служниця. Я виконую всю домашню роботу, за винятком прання та прасування великих речей. Цим у нас займається місіс Держджин.

* Баска — жіноча сукня з приталеним ліфом.

— А сама тітонька Поллі — вона існує? — стурбовано допитувалася Полліанна.

— От у цьому ти можеш не сумніватися, — запевнив її Тімоті.

Полліанні зразу відлягло.

— Ну, то й добре, — весело проговорила вона після хвилинного мовчання. — Знаєте, я рада, що тітонька Поллі не приїхала мене зустрічати. Адже це означає, що зустріч із нею ще попереду. А крім того, у мене тепер є ви.

Ненсі почервоніла. Тімоті весело підморгнув їй.

— Як на мене, то це досить вишуканий комплімент, — промовив він. — Ненсі, ти маєш подякувати юній леді.

— Я... Я думаю... Думаю про міс Поллі, — виговорила вона.

Полліанна задоволено зітхнула.

— Я теж. Мені так цікаво, яка вона? Ви ж знаєте, вона — моя єдина тітонька, я довгий час навіть не підозрювала про її існування. Потім якось тато мені розповів про неї. Він казав, що живе вона у чудовому величезному будинку на самісінькому вершечку пагорба.

— Авжеж. Його вже видко, — сказала Ненсі. — Отой великий білий із зеленими віконницями.

— Ой, який гарний! А скільки дерев і трави навколо! Я ще в житті не бачила одразу стільки зелені. Ненсі, а моя тітонька Поллі — багата?

— Так, міс.

— Як це чудово! Це, мабуть, так приємно мати багато грошей. А я ніколи не зустрічала дуже багатих людей. Хіба що Байти — вони в нас були най-багатші. У них килими в кожній кімнаті, а ще щонеділі вони їдять морозиво. А тітонька Поллі теж щонеділі ласує морозивом?

Ненсі заперечно похитала головою. Губи їй затремтіли. Вона лукаво зиркнула на Тімоті.

— Ні, міс. Мені здається, тітонька Поллі зовсім не любить морозива. Принаймні в неї на столі я його не бачила.

Обличчя Полліанни витяглося від здивування:

— Не любить? Шкода! Не розумію, як можна не любити морозива. Хоча, зрештою, може, це й на краще, бо мені тепер нічого боятися, що болітиме живіт, як одного разу в місіс Вайт я стільки з'їла морозива — цілу гору. А килими в тітоньки Поллі є?

— Так, у неї є килими.

— У кожній кімнаті?

— Так, майже в кожній кімнаті, — відповіла Ненсі й раптом запнулася. Вона пригадала кімнатчину з голими стінами на горищі, де не було жодного килима.

— О, я така рада, — захоплено вигукнула Полліанна. — Мені так подобаються килими! У нас не було килимів — тільки двоє ряденець, які ми знайшли серед місіонерських пожертв, ще й один з них був заляпаний чорнилом. А ще у місіс Вайт на стінах висіло багато чудових картин. На них були зображені троянди, маленькі дівчатка навколішки, киця, вівці та лев. Ну, вівці та лев не разом, звичайно. Це в Біблії сказано, що колись вони житимуть разом, але на картинах місіс Вайт вони поки що окремо. А ви любите картини?

— Я... Я не знаю, — відповіла Ненсі глухим голосом.

— А я люблю. У нас вдома їх ніколи не було. Вони не часто трапляються у місіонерських пожертвах. Одного разу тато знайшов дві картини. Кращу з них він одразу

продав, щоб купити мені взуття. А друга була така порохнява, що розвалилася, шойно ми її повісили на стінку. Скло тріснуло — і все. Я тоді так плакала. Але тепер я навіть рада, що у мене не було цих чудових речей, бо тепер зможу тішитися ними у тітоньки Поллі — я не встигла до них звикнути. Це так, начебто знаходиш серед місіонерських пожертв гарненькі кісники, тоді як доти там траплялися лише геть вицвілі брунатні. Господи, дивіться, який прекрасний будинок, — вихопилося в неї, коли екіпаж завернув на широку під'їзну дорогу.

Коли Тімоті вивантажував валізу Полліанни, Ненсі скористалася з нагоди й тишком прошепотіла йому на вухо:

— Не здумай мені навіть натякнути коли-небудь, що ти звільняєшся звідси, містере Тімоті Дерджин. Ти просто не смієш кинути мене саму.

— Звільнитися? Ні в якому разі, — осміхнувся юнак. — Тепер мене звідси й силоміць не витягнеш. Тепер тут з цим дівчам буде веселіше, ніж у кіно.

— Веселіше!? — обурилася Ненсі. — Здається, цій благословенній дитині буде не до веселощів тепер, коли доведеться жити під одним дахом зі своєю тітонькою. Я відчуваю, що їй у цьому домі потрібна буде надійна опора. І я стану їй такою опорою, Тімоті, бачить Бог, я стану, — поклялася Ненсі, а тоді повернулася до Полліанни й повела її широкими східцями до будинку.

Кімнатчина на горищі

Міс Поллі Гаррінгтон не підвелася назустріч своїй небозі. Щоправда, коли Ненсі й дівчинка з'явилися на порозі вітальні, вона відірвала очі від книжки і простягла дівчинці руку з таким виглядом, начебто кожен її довгий холодний палець був уособленням почуття обов'язку.

— Здрастуй, Полліанно. Я... — більше вона нічого не встигла сказати. Полліанна достоту перелетіла через кімнату і опинилася на твердих колінах шокованої міс Поллі.

— О, тігонько Поллі, тігонько Поллі! Якби ви знали, як я вдячна вам за те, що ви дозволили мені жити у вас, — схлипувала вона. — Якби ви знали, як це чудово, що у мене тепер є ви, і Ненсі, і всі-всі! Адже ще зовсім недавно у мене була тільки Жіноча допомога!

— Можливо... хоча й не маю честі бути знайомою з цією Жіночою допомогою, — холодно відповіла міс Поллі, намагаючись звільнитися від чіпких маленьких пальчиків і перевівши похмурий погляд на Ненсі на порозі.

— Ненсі, спасибі. Можеш іти. Полліанно, зроби ласку, підведись і стань як слід. Я ще не встигла роздивитися тебе до пуття.

Полліанна схопилася на рівні ноги і нервово розсміялася.

— Ой, звичайно, ви ж мене ніколи не бачили але, по правді, нема на що дивитися через ці веснянки. Ой, і я ще маю пояснити, чому я приїхала в сукенці в червону клітинку, і розповісти про чорну оксамитову баску з білими плямами на ліктях. Я вже розповідала Ненсі, що татко мені казав...

— Мене зовсім не цікавить, що говорив тобі твій батько, — різко урвала її міс Поллі. — У тебе ж є валіза?

— Так, звичайно, тігонько Поллі. Жіноча допомога купила мені чудову валізу. Правда, моїх речей там не так багато. Серед останніх місіонерських пожертв майже не було вбрання для таких маленьких дівчаток, як я. Але я привезла з собою усі татові книжки. Місіс Байт вважала, що я повинна їх зберегти. Розумієте, татко...

— Полліанно, — знов урвала їй міс Поллі, — я хочу, щоб ти відразу засвоїла одну річ. Мені не цікаво слухати про твого батька.

Полліанна затремтіла, і їй заперло віддих.

— Чому, тітонько Поллі? Ви ж не маєте на увазі... — вона запнулася, і міс Полі скористалася паузою.

— Зараз ми підемо нагору до твоєї кімнати. Сподіваюся, валіза вже там. Я наказала Тімоті віднести її туди... якщо вона буде. Іди за мною, Полліанно.

Полліанна мовчки повернулася і покірно вийшла з кімнати слідом за тіткою. Їй на очі набігли сльози, однак підборіддя було гордо підняте.

«Зрештою, це навіть на краще, що вона не хоче говорити про тата, — думала Полліанна. — Мені буде легше, якщо я не говоритиму про нього. Може, саме тому вона так і сказала». Переконавшись таким чином у «ласці» своєї тітоньки, Полліанна змахнула сльози і почала охочіше розглядатися довкола. Наразі вона підіймалася сходами. Перед очима Полліанни шурхотіла розкішна чорна шовкова спідниця міс Поллі. Крізь відчинені двері позаду вона встигла помітити килими у м'яких тонах та меблі, обшиті атласом. Ноги Полліанни потопали в чудовому килимі, схожому на зелений мох. Обабіч сходів на стінах золочені рами картин або зблиски сонячних променів, що пробивалися крізь прозористе мереживо фіранок, засліплювали очі. — Ой, тітонько Поллі, тітонько Поллі, — захоплено видихнула вона. — Який у вас прекрасний будинок!

Ви, напевне, дуже щасливі, що такі багаті!

— Полліанно! — репетнула міс Поллі, стоячи нагорі біля сходів. — Твої слова мене вкрай дивують!

— Але чому, тітонько Поллі? Хіба це не так? — щиро здивувалася Полліанна.

— Звичайно ні, Полліанно! Сподіваюся, я ще не настільки втратила голову, щоб гріховно пишатися Господніми дарами, — виголосила леді, — тим більше багатством!

Міс Поллі повернулася і попрямувала коридором до дверей, що вели на горище. Тепер вона була ще більше впевнена у правильності свого наміру поселити дівчинку на горищі. Спочатку вона просто хотіла тримати небогу подалі від себе, а також вберегти розкішні меблі від необережного поводження дитини. А тепер, коли міс Поллі виявила в Полліанни таку схильність до марноти, вона бачила, що рішення про маленьку і вбогу кімнатку на горищі напрочуд правильне.

Ніжки Полліанни весело дріботіли позаду тітки, її великі блакитні очі теж захоплено роздивлялися усе довкола, аби жодної гарної або цікавої речі у цьому чудовому будинку не оминати увагою. Але найбільше вона прагнула вгадати, за якими з цих чарівних дверей чекає на неї її власна кімната — мила, прекрасна кімната, повна фіранок, килимків та картин... Тут тітка рвучко відкрила двері й ступила на інші сходи.

Тут не було нічого цікавого. Голі стіни обабіч. У кінці сходів — сутінки до найдальших закутків, де дах спускався майже до підлоги і де громадилося безліч ящиків та скринь. До того ж тут було спекотно й душно. Полліанна мимохіть підняла голову вгору, бо стало важко дихати. Вона побачила, як тітонька відчинила двері праворуч.

— Це — твоя кімната, Полліанно. Я бачу, твоя валіза уже тут. Ключ у тебе?

Полліанна мовчки кивнула. В очах їй майнув переляк.

Міс Поллі спохмурніла.

— Коли я тебе про щось запитую, Полліанно, то я хочу, щоб ти мені відповідала голосно, а не просто хитала головою.

— Так, тітонько Поллі.

— Дякую. Так краще. Сподіваюся, тут у тебе є все, що тобі потрібно,— додала вона, задоволено оглянувши чисті рушники та глечик з водою.— Я пришлю Ненсі допомогти тобі розпакувати речі. Вечеря о шостій,— закінчила вона і хутко почала спускатися сходами.

Полліанна ще постояла, дивлячись тітці услід. Тоді обвела широко відкритими очима голі стіни, голу підлогу, голі вікна. Погляд спинився на валізці, яка ще зовсім недавно стояла перед нею в її кімнатчині в будинку на далекому Заході. Наступної миті вона подалася до валізки, впала поруч з нею на коліна і затулила обличчя руками.

Такою її за кілька хвилин застала Ненсі.

— Ну, годі, годі, моє бідолашне ягнятко,— заспокоювала вона, опускаючись на підлогу і пригортаючи дівчинку.— Я так і знала, що вона вас доведе.

Полліанна похитала головою.

— Ні, Ненсі, це я сама дуже погана і зла, страшенно зла,— хлипала вона.— Я все ніяк не можу змиритися з тим, що мій татко Богу та янголам потрібен більше, ніж мені.

— Та їм він зовсім непотрібен,— рішуче заявила Ненсі.

— О, Ненсі! — невідомий жах висушив слези в очах Полліанни.

Ненсі знічено всміхнулася й енергійно потерла очі.

— Ну, я зовсім не це мала на увазі,— квапливо вигукнула вона.— Гаразд, давайте мерщій ключ, відкриємо валізку й дістанемо сукенки.

Полліанна, все ще схлипуючи, дістала ключа.

— Тут не так уже й багато речей,— нерішуче сказала вона.

— Тим швидше ми їх повиймаємо,— заспокоїла її Ненсі.

Обличчя Полліанни раптом осяяла усмішка.

— Ай справді! Я повинна радіти, що у мене так мало речей! — вигукнула вона.

Ненсі витріщила очі.

— Чом би й... ні,— невпевнено відповіла вона. Моторна Ненсі хутенько розпакували книжки, латану білизну і кілька вбогих сукенок. Полліанна, вже сяючи усмішкою, лігала по кімнаті, розвішуючи сукенки в шафі, складаючи книжки на столі та ховаючи білизну в шухляди.

— Ну ось, тепер це... це просто чудова кімната. Ге ж, Ненсі? — пробелькотала вона незабаром.

Ненсі не відповіла. Вона удавала, що зосереджено щось шукає на дні валізки. А Полліанна зупинилася біля комода і пильно подивилася на голу стіну, де мало б висіти дзеркало.

— Ні, я маю радіти, що тут немає дзеркала, бо якщо тут немає дзеркала, я не бачитиму своїх веснянок.

У Ненсі з вуст зірвався незрозумілий вигук. Полліанна здивовано повернулася, але служниця ще з більшим завзяттям почала порпатися у валізі. За хвилину Полліанна підійшла до вікна і раптом радісно скрикнула й заплескала в долоні від захоплення.

— Ой, Ненсі, я такого ще не бачила,— видихнула вона.— Подивіться оно туди... дерева, будиночки, гарний шпиль церкви, сріблиться річечка. О, Ненсі, тут і картини не потрібні. Я рада, що вона мене тут оселила!

Але Ненсі зайшлася плачем, здивувавши і засмутивши Полліанну. Дівчинка кинулася до неї.

— Що сталося, Ненсі? Чому ви плачете? — допитувалася вона, а тоді з осторогою: Може... Може, це була ваша кімната?

— Моя кімната? — палко схопилася Ненсі, тамуючи сльози. — Ні, ви справді такі маленьке янголятко з неба. І скільки ж іще впокорюватися... Ой лишенько! Це вона дзвонить. — Після цих зворушливих слів Ненсі схопилася на рівні ноги, побігла коміть-голов з кімнати і подріботіла сходами вниз.

Зоставшиися сама, Полліанна повернулася до своєї «картини», як вона подумки назвала чудовий краєвид за вікном. Тоді спробувала торкнутися віконниці: задуха ставала просто нестерпною. Віконниця напрочуд легко піддалася. Наступної миті вікно широко відчинилося, і Полліанна вихилилася з нього, спиваючи свіже духмяне повітря.

Відтак вона підбігла до другого вікна. І воно невдовзі теж відчинилося. Величезна муха пролетіла біля носа Полліанни і голосно загула по кімнаті. За нею залетіла іще одна, потім — ще, але Полліанна не звертала на це жодної уваги. Вона зробила дивовижне відкриття: просто під вікном росло величезне крилате дерево. Воно ніби вабило Полліанну.

Раптом дівчинка голосно засміялася:

— А чом би й ні, — пирснула вона і за мить уже стояла на підвіконні. Звідти легко ступила на найближчу гілку дерева, а тоді, наче мавпочка, по вітті швиденько спустилася на найнижчу гілку. Полліанна добре лазила по деревах, але зістрибувати на землю було трохи лячно. Та вона затамувала віддих, розгойдалася, тримаючись сильними ручками, і м'яко приземлилася навкарачки на траву. Тоді підвелася й роззирнулася довкола.

Вона була позаду великого будинку. Перед нею лежав садок, у якому, зігнувшись, працював дідусь. Поза садком стежинка бігла через широке поле до кручі, на якій самотня сосна стояла на сторожі величезної скелі. Полліанні наразі здалося, що їй понад усе хочеться бути саме там — на вершечку великої скелі.

Перебіжками Полліанна проскочила повз дідуся, котрий схилився над роботою, промкнулася поміж рядками зелених рослин, і, засапавшись, досягла стежини, що бігла полем. Потім, не відступаючи, Полліанна почала свою мандрівку. Поволі вона починала розуміти, що до скелі не близький світ, хоча з вікна здавалося, буцім до неї рукою подати!

За п'ятнадцять хвилин дзигар у передпокої садиби Гаррінгтонів пробив шосту годину. Разом з останнім ударом годинника Ненсі задзвонила у дзвіночок, сповіщаючи про вечерю.

Минула хвилина, дві, три... Міс Поллі насупилася й тупнула ногою, взутою в пантофлю. Тоді рвучко підвелася, пішла у коридор і нетерпляче подивилася вгору на сходи. Хвилину поприслухалася. Відтак повернулася і стрімко зайшла до шальні.

— Ненсі, — почала вона рішуче, шойно з'явилася маленька служниця, — моя небога запізнюється. Ні, кликати її не треба, — додала суворо, коли Ненсі хотіла піти до дверей. — Я її попередила, коли у нас вечеря. А тепер нехай нарікає на себе. Нехай вчиться пунктуальності. Коли вона спуститься, нагодуєш її на кухні хлібом і молоком.

— Так, мем.

На щастя, міс Поллі не звернула уваги на вираз обличчя Ненсі.

Після вечері Ненсі при першій нагоді прокралася на горище до кімнатчини кухонними сходами.

— Хлібом і молоком, аякже, і це лише через те, що бідне маленьке ягнятко сплакалося і заснуло, — люто бурмотіла вона сама до себе, тихенько прочиняючи двері до кімнати. І відразу зарепетувала: — Де ви? Де ви заховалися?! Та де ж ви поділися?

Ненсі зазирнула в шафу, під ліжку, навіть у валізку та глек з водою. Тоді притьмом збігла сходами вниз і — в садок до старого Тома.

— Містере Том, містере Том, нашої благословенної дитини немає, — кричала вона. — Вона повернулася на небо, звідки і прийшла до нас, бідолашне ягнятко... а мені треба нагодувати її хлібом з молоком на кухні... ту, котра зараз, певне, споживає янгольську їжу, їй-їй.

Дідусь випростався.

— Янгольську їжу? — недовіжливо перепитав він, озираючи при тому чудовий призахідній краєвид. Раптом зупинив погляд, придивився й сказав до Ненсі, лукаво усміхаючись: — Що ж, якщо вона вирішила видряпатися поближче до янголів, то їй це ще може вдатися, — погодився він, показуючи коцюрблим пальцем на тоненьку звійну фігурку на вершечку височенної скелі, що виднілася на тлі багрянистого неба.

— Ну, як на мене, так вона на небо сьогодні не потрапить, — рішуче заявила Ненсі і кинулася до стежинки, що вела через відкрите поле. — Якщо господиня питатиметься, скажіть, що я не забула про посуд, але просто пішла прогулятися, — гукнула вона через плече й помчала щодуху.

Гра

— Овва, міс Полліанно, як же ви мене налякали, — Ненсі аж захекалася, прямуючи до скелі, з якої шойно знехотя спустилася Полліанна.

— Налякала? О, перепрошую. Але ви не повинні турбуватися про мене. Татко і Жіноча допомога теж раніше хвилювалися, доки не побачили, що я неодмінно поверталася.

— Але я навіть не знала, що ви пішли! — вигукнула Ненсі, беручи малу підруч і поспішаючи в долину. — Ніхто не бачив, як ви виходили з будинку, ніхто. Я гадаю, ви просто спурхнули з даху, ге?

Полліанна пустотливо підстрибнула:

— Атож, тільки не вгору, а по дереву вниз. Ненсі остовпіла:

— Що ви зробили?

— Я злізла по дереву, що під вікном.

— Хай мені всячина! — видихнула Ненсі, надавши ходи. — Цікаво, що сказала б ваша тітка на це.

— Справді цікаво? Тоді я усе розповім їй, і ви побачите, — весело пообіцяла Полліанна.

— Дякую красно, — мовила дівчина, — але не треба.

— Чому? Ви гадаєте, вона хвилюватиметься? — занепокоїлася Полліанна.

— Ні. Тобто — так. Пусте... Насправді мені зовсім не цікаво знати, що вона скаже, — Ненсі почувалася ніяково, бо й сама ледве стримувалася, щоб не нагримати на дівчинку. — Та нам треба поспішати — на мене ще чекає гора посуду.

— Я допоможу, — охоче пообіцяла Полліанна.

— О, міс Полліанно! — розчулилася Ненсі.

З хвилину вони йшли мовчки. Небо швидко темніло. Полліанна міцно трималася за руку своєї подруги.

— Здається, я маю радіти з того, що трошки перелякала вас, бо інакше ви нізачо не пішли б мене шукати, — сказала дівчинка, тремтячи.

— Бідне ягнятко! Ви ж, певне, згоłodніли. Але, боюся, що зможу запропонувати вам лише хліб з молоком, та й то разом зі мною на кухні. Ваша тітонька дуже розгнівалася, коли ви не спустилися до вечері.

— Але я ж не могла спуститися. Я була тут!

— Так, але вона ж про це не знала, — сухо пояснила Ненсі, стримуючи усмішку. — То вже вибачайте мене за хліб з молоком.

— Навпаки! Я маю радіти!

— Радіти? Чому?

— Ну, я люблю хліб із молоком, і мені подобається вечеряти з вами. Тому я й радію.

— Ото вам аби тільки порадіти, — відповіла Ненсі, пригадавши, як Полліанна відважно намагалася полюбити свою вбогу кімнатчину на горіщі.

Полліанна м'яко розсміялася.

— Ну, це така гра.

— Гра?

— Так, гра, що називається просто радіти.

— Що ви таке кажете?

— Ні, це гра така. Мене навчив гратися у неї тато, і мені подобається, — вела Полліанна. — Ми завжди гралися в неї, ще звідтоді, як я була малям. Я розповіла про неї Жіночій допомозі, й вони теж почали гратися в неї. Хоч і не всі...

— І що ж це за гра така? Щоправда, я не надто знаюся на іграх.

Полліанна знову засміялася, а потім ще й зітхнула, і в сутінках на її засмучене обличчя лягла задума.

— Все почалося з того, що якимось разом із місіонерськими пожертвами надіслали милиці.

— Милиці?!

— Авжеж. Розумієте, я дуже хотіла ляльку, і тато їм так і написав. Але, коли надійшли чергові місіонерські пожертви, леді відписала, що ляльки там не виявилось. Тільки дитячі милиці. І ці милиці переслали до нас, бо вони колись можуть знагодитися якійсь дитині. З цього, власне, все і почалося.

— Щось я поки не бачу тут ніякої гри, — ледь не роздратувалася Ненсі.

— Суть гри в тому, щоб знайти щось таке, з чого можна радіти, не має значення, що саме, — широко пояснювала Полліанна. — Ми почали гратися в цю гру саме з милиць.

— Боже милий! Чому ж тут можна радіти, коли хочеш ляльку, а тобі дають милиці!

Полліанна заплескала в долоні.

— Отож-бо й воно! — вигукнула вона. — Спочатку я думала так, як ви. Але тато мені усе пояснив.

— Тоді, будьте ласкаві, поясніть і мені, — кинула Ненсі.

— Простісінько! Радійте з того, що ці милиці... вам не потрібні, — триумфувала Полліанна. — Усе дуже просто, коли вмієш грати в цю гру.

— Отаке вигадали, — пробурмотіла Ненсі, майже з острахом подивившись на дівчинку.

— Це не вигадки. Насправді це — чудова гра, — із запалом наполягала Полліанна. — Відтоді ми завжди гралися в неї. І що складніше завдання, то цікавіша гра. Щоправда,

іноді в неї буває дуже важко гратися... як-от коли тато відходить на небо і не лишається в житті нікого, крім Жіночої допомоги.

— Або коли тебе поселяють у затхлій маленькій та голій кімнатчині на горищі, — роздратовано докинула Ненсі.

Полліанна зітхнула.

— Це було складно лише на початку, — погодилася вона, — коли я почувалася дуже самотньою. Тоді мені не хотілося гратися, а хотілося чогось гарного. Але я подумала про те, як мені бридко дивитися на свої веснянки у дзеркалі, а ще я побачила чарівний краєвид з вікна! Отож я знайшла, чому радіти. Бо коли жадаєш приємних речей, на решту, як-от із лялькою, про яку я так мріяла, не зважаєш.

— Гм! — гмкнула Ненсі, а до горла їй підкотився клубок.

— Зазвичай це не відбирає багато часу, — зітхнула Полліанна. — А іноді взагалі виходить якось саме по собі. Я вже давно у неї граюся. Ні, справді, це чудова гра. Нам із татом, — її голосок затремтів, — вона так подобалась. Хоча зараз буде важче, тому що немає з ким гратися. Хіба що, може, тітка Поллі захоче, — докинула вона.

— Хоч стій — хоч падай... вона? — пробурмотіла Ненсі крізь зуби, а вголос мовила своє: — Послушайте, міс Полліанно, я не великий мастак гратися у всілякі ігри, і я не надто добре зрозуміла, що й до чого. Але я буду гратися з вами в цю гру.

— Ой, Ненсі! — зраділа Полліанна й кинулася їй на шию. — Це буде просто чудово. У нас усе вийде.

— Побачимо, — невпевнено погодилася Ненсі. — Але на багато від мене не сподівайтесь. Я ще ніколи не гралася в такі ігри, одначе докладу всіх зусиль. У кожному разі вам буде з ким гратися, — завершила Ненсі, коли вони переступили поріг кухні.

Полліанна з величезним апетитом впоралася із хлібом та молоком. Тоді на пропозицію Ненсі пішла до вітальні, де її тітка сиділа й читала.

Міс Поллі холодно підвела на неї очі.

— Ти повечеряла, Полліанно?

— Так, тітонько Поллі.

— Мені дуже прикро, Полліанно, що довелося у перший же день змушувати тебе вечеряти на кухні хлібом із молоком.

— Що ви, тітонько Поллі, я дуже зраділа. Я люблю хліб із молоком. І Ненсі мені дуже подобається. Тож не робіть собі з цього клопоту.

Раптом міс Поллі випростала спину:

Кадр із телевізійного фільму «Полліанна» (режисер — Сара Хардінг, в головній ролі — Джорджина Террі; 2003 р.)

— Час лягати спати, Полліанно. У тебе сьогодні був важкий день, а завтра складемо твій розклад і передивимося твій гардероб, аби вирішити, що тобі ще необхідно придбати. Ненсі дасть тобі свічку.

Обережно з нею. Сніданок — о пів на восьму. Сподіваюся, цього разу Ти спустишся вчасно. Добраніч.

Наче так і годиться, Полліанна підійшла до міс Полі й ніжно обняла її.

— Мені так гарно у вас! — радісно зітхнула вона. — Я знаю, що ми житимемо у злагоді. Я знала про це ще тоді, коли їхала сюди. На добраніч, тітонько Поллі, — вигукнула Полліанна весело і вибігла з кімнати.

— Помилуй, Господи, мою душу, — упівголоса мовила міс Поллі, коли дівчинка вийшла. — Що за незвичайна дитина? — І спохмурніла: «Вона рада, що я її покарала, і просить «щоб я не робила собі з цього клопоту».

— Вона сподівається жити зі мною «в злагоді», помилуй, Господи, мою душу, — знову вигукнула вона, повертаючись до книжки.

А чверть години по тому в кімнатчині на горищі самотня дівчинка ридала, притуливши до себе подушку:

— Я знаю, татку, ти зараз серед янголів, але, якби ти знав, як мені важко зараз грати в нашу гру. Дуже важко, — шепотіла вона крізь сльози. — Мені здається, навіть ти не зміг би знайти, чому радіти, коли лишаєшся зовсім сама в темряві. Якби поряд була Ненсі, тітонька Поллі чи хоч хтось із Жіночої допомоги, мені було б набагато легше.

А внизу на кухні Ненсі квапливо домивала посуд. Вона заштовхала ганчірку в глечик з-під молока й уривчасто бурмотіла:

— Якщо я в ту дурню... гратимусь... радіючи милицям, коли хочеш ляльку... ось я пограюся... опора бідній дитині... ось я вам тут пограюся... постривайте...

До питання про обов'язок

Наступного дня Полліанна прокинулася біля сьомої години. Вікна кімнати виходили на південь і на захід, тому сонця вона ще не бачила. Але вона бачила тьмяну блакить ранкового неба і знала, що день обіцяє бути пречудовим.

У кімнатчині тепер було прохолодніше, ніж напередодні, і з вікна віяло м'якою свіжістю. За вікном весело щебетали птахи, й Полліанна кинулася до вікна поговорити з ними. І тут вона побачила свою тітоньку, що схилилася біля трояндових кущів. Полліанна мерщій вбралася, аби приєднатися до неї.

Вона стрімголов побігла сходами з горища, залишивши широко відчиненими обоє дверей. Далі коридор, ще один проліт сходів і, голосно грюкнувши дверима з сіткою від комах, довкола будинку — до садка.

Тітонька Поллі з дідусем саме схилились над трояндовим кущем, коли Полліанна, не тямлячи себе від щастя, кинулася їй на шию.

— Ой, тітонько Поллі, тітонько Поллі, якби ви знали, яка я рада, що живу на цьому світі такого ранку!

— Полліанно! — рішуче запротестувала леді, випроставшись настільки, наскільки дозволяли дев'яносто фунтів, що повисли в неї на шиї. — Ти завжди так вітаєшся зранку?

Полліанна відпустила руки й почала навшпиньки пританцьовувати.

— Звичайно, ні, тітонько Поллі, однак, коли я дуже люблю когось, я не можу стриматися! Я побачила вас у вікно і подумала, що ви ж не хтось там із Жіночої допомоги, а моя справжня рідна тітонька.

І ви виглядали так гарно, що я кинулася вниз, щоб обійняти вас.

Похилений дідусь раптом відвернувся. Міс Поллі спробувала нахмурити брови, але цього разу їй це вдалося гірше.

— Полліанно, ти... Я... Томасе, на сьогодні досить, ти все зрозумів, що я сказала тобі про троянди? — промовила вона стримано. Тоді повернулася і швидко пішла геть.

— А ви завжди працювали у цьому садку, містере...? — поцікавилася Полліанна.

Дід повернувся. Губи йому тремтіли, а очі туманилися, наче від сліз.

— Так, міс. Я старий Том, садівник, — підказав він. Старий ніжно подивився на дівчинку, і його тремтяча рука несміливо простяглася до маленької русявої голівки. — Ви дуже схожі на свою маму, маленька міс. Я знав її ще з тих пір, коли вона була менша від вас. Я вже тоді працював тут садівником.

Полліанні від хвилювання перехопило подих.

— Ви тут працювали? І ви знали маму звідтоді, коли вона була маленьким янголятком і ще не була на небесах? Ой, розкажіть мені, будь ласка, про неї, — і Полліанна всілася перед старим на землю просто посеред стежинки.

Але з будинку почувся дзвінок. За мить з кухонних дверей вилетіла Ненсі і кинулася до Полліанни.

— Міс Полліанно, дзвінок означає час сніданку. Вона підняла дівчинку й потягла до будинку, засапано пояснюючи на ходу:

— В інший час дзвінок сповіщає про обід і вечерю. Але завжди він означає одне: де б ви не були, повинні облишити все й мершій бігти до столу. Якщо ви цього не усвідомите, нам шоразу доведеться шукати якогось приводу, з якого можна порадіти, — мовивши це, Ненсі проштовхнула Полліанну в двері, як неслухняне курча в курник.

Перші п'ять хвилин сніданку минули в цілковитій тиші. Раптом міс Поллі з відразою помітила дві мухи, що спокійнісінько кружляли над столом.

— Ненсі, звідкіля тут з'явилися мухи? — суворо запитала вона.

— Не знаю, мем. У мене на кухні немає жодної. Ненсі була настільки схвильована пригодою, яка сталася напередодні, що зовсім не звернула уваги на підняті віконниці в кімнаті Полліанни.

— Напевне, це мої мухи, тітонько Поллі, — люб'язно пояснила Полліанна. — Сьогодні вранці в мене в кімнаті їх було напрочуд багато.

Ненсі прожогом вискочила з кімнати, прихопивши з собою тацю з гарячими млинцями, які вона саме збиралася подавати до столу.

— Твої мухи? — витріщилася на небогу міс Поллі. — Що ти маєш на увазі? Звідкіля вони з'явилися?

— Звичайно, знадвору, тітонько, залетіли через вікна. Я сама бачила.

— Ти сама це бачила? Ти хочеш сказати, що підняла вікна, хоча на них іще немає захисних сіток від комах?

— Ай справді, тітонько Поллі, сіток не було.

Ненсі знову зайшла до кімнати, тримаючи в руках тацю з млинцями. Її обличчя було напруженим і дуже червоним.

— Ненсі,— різко наказала їй господиня, -постав млинці на стіл, піднімися в кімнату міс Полліанни й позачиняй усі вікна. І двері також. Коли впораєшся на кухні, візьми мухобійку і пройдися по всіх кімнатах. Щоб не лишилося жодної мухи.— А тоді звернулася до небоги:

— Полліанно, я замовила захисні сітки від комах на твої вікна. Я пам'ятала, що мусила це зробити. А ось ти геть забула про свій обов'язок.

— Мій обов'язок? — Полліанна від здивування широко відкрила очі.

— Звичайно, я знаю, що зараз тепло, але я вважаю, що твій обов'язок — тримати вікна зачиненими, доки не привезуть ті сітки. Мухи, Полліанно, не лише брудні й набридливі, вони надзвичайно небезпечні для здоров'я. Після сніданку я дам тобі брошурку про це, аби ти прочитала.

— Прочитала? Ой, дякую, тітонько Поллі. Я так люблю читати.

Міс Поллі голосно вдихнула і міцно стисла губи. Поглянувши на її суворе обличчя, Полліанна й собі насупилася.

— Мені справді прикро, що я забула про свій обов'язок, тітонько Поллі,— несміливо вибачилася вона.— Я більше не буду відчиняти вікна.

Тітка не відповіла. До кінця сніданку вона більше не зронила ні слова. Відтак підвелася, підійшла до книжкової шафи у вітальні, дістала звідти тоненьку брошурку і повернулася до небоги.

— Ось тут прочитаєш, Полліанно. Я попрошу тебе піти до кімнати й прочитати її. Я піднімуся за півгодини, і ми передивимося твої речі.

Полліанна, дивлячись на зображення збільшеної в багато разів голови мухи, весело вигукнула:

— Дякую, тітонько Поллі! — і вискочила з кімнати, грюкнувши за собою дверима.

Міс Поллі спохмурніла, завагалась, а тоді велично перетнула кімнату і відчинила двері. Але Полліанна вже зникла з поля зору — подріботіла по сходах на горище.

За півгодини міс Поллі з виразом загостреного почуття обов'язку, що відбивався в кожній рисочці її обличчя, піднялася на горище. Коли вона відчинила двері, Полліанна зустріла її вибухом несподіваного захоплення.

— Ой, тітонько Поллі, я ніколи в житті не читала нічого більш цікавого і захоплюючого. Я така рада, що ви дали мені почитати цю книжечку. І в думці не поклала, що мухи на лапках переносять стільки всього, і...

— Досить,— велично зупинила її міс Поллі.— Полліанно, принеси мені весь свій одяг, я хочу його передивитися. Все, що тобі не підходить, я віддам Салліванам.

Не дуже охоче Полліанна відклала брошурку й підійшла до шафи.

— Я боюся, ви можете подумати, ніби це найгірше, що було в Жіночої допомоги, бо навіть вони сказали, що то лахміття,— сумно зітхнула дівчинка.— Але у двох-трьох останніх місіонерських по жертвах був одяг лише для хлопчиків та людей похилого віку, тому... А ви коли-небудь отримували місіонерські пожертви, тітонько Поллі?

Шокована міс Поллі глянула на дівчинку з таким гнівом, що та поспішила виправитися:

— Ой, звичайно ні, тітонько Поллі! — квапливо вигукнула вона й зашарілась.— Я й забула, багатіям таке не потрібне. Розумієте, я іноді забуваю, що ви багаті... ну тут, у моїй кімнатчині.

Міс Поллі невдоволено викривила губи, але промовчала. Полліанна не помітила, яке враження справили її слова на тітоньку, і спокійно вела далі:

— Я хочу сказати, що ніколи на можна передбачити, що отримаєш із місіонерської пожертви. Там можна знайти що завгодно, тільки не те, що тобі потрібно. Навіть, коли наперед знаєш, що шкода праці. Через ці пожертви мені іноді так важко бувало грати в нашу гру з моїм татком, і..., — Полліанна запнулася, згадавши, що тітка заборонила говорити про батька. Вона кинулася до шафи й обіруч витягла звідти все своє вбоге вбрання.

— Ці речі зовсім негарні, — затиалася Полліанна. — Взагалі-то, вони мали б бути чорними, аби не той червоний килимок для церкви. Але це все, що у мене є.

Міс Поллі кінчиками пальців перегорнула купу одягу і дійшла висновку, що все це анітрохи не пасує її небозі. Потім її увага перенеслася на полатану білизну в шухлядах комода.

— Усе найкраще — на мені, — занепокоєно зізналася Полліанна. — Жіноча допомога купила мені один повний комплект в уцінених товарах. Місіс Джонс — президент товариства — сказала, що вони зобов'язані придбати це для мене, навіть якщо до кінця своїх днів їм доведеться ходити голими проходами, без килима. Але то таке. Містера Байта дратує шум. Дружина каже, що він нервовий... але ж він і грошовитий. Гадають, що він трусне калиткою на килим... з огляду на свої нерви. На мою думку, йому слід радіти з того, що, крім хворих нервів, він має достатньо грошей. Ви згодні?

Міс Поллі не слухала її. Вона завершила огляд білизни й несподівано повернулася до дівчинки.

— Ти ходила до школи, Полліанно?

— Так, тітонько Поллі. А окрім того, тат... я хотіла сказати, що крім того, я трошки навчалася вдома.

Міс Поллі спохмурніла.

— Чудово. Восени ти ходитимеш у місцеву школу. Містер Гол, директор, визначить, до якого класу тебе записати. А поки що ти щодня читатимеш мені уголос по півгодини.

— Я люблю читати. Але якщо вам набридне слухати мене, я із задоволенням починаю про себе... ширю, тітонько Поллі. І мені не треба буде радіти, бо я набагато більше люблю читати про себе, особливо якщо є довгі слова.

— Я у цьому не сумніваюсь, — похмуро зупинила її міс Полі. — Ти навчалася музиці?

— Небагато. Я люблю слухати інших, а моє виконання мені не до вподоби. Я трішки вчилася грати на піаніно. Мене вчила міс Грей, що грає в церкві. Але, може, краще не треба, тітонько Поллі? їй-їй.

— Це я розумію, — підсумувала міс Поллі, трохи звівши брови. — І все ж я вважаю своїм обов'язком, щоб тебе як слід навчили хоча б основам музики. Ти шила?

— Так, мем, — зітхнула Полліанна. — Жіноча допомога навчала мене. Але це було жахливо. Справа в тому, що місіс Джонс зовсім інакше тримала голку, коли робила петлі; місіс Вайт вважала, що перед підрублюванням треба навчитися робити строчку (чи навпаки, я уже не пам'ятаю); місіс Гарріман казала, що за латки взагалі братися не треба.

— Ну, тепер таких складнощів у тебе більше не буде. Я, звичайно, сама вчитиму тебе шити. Гадаю, готувати ти теж не вмієш?

Полліанна раптом розсміялася:

- Вони саме розпочали вчити мене цього літа, але далеко воно не пішло. Вони більше сперечалися про це, ніж навіть про шиття. Вони збиралися спочатку навчити мене пекти хліб, але кожна пропонувала свій рецепт, і тому під час одних посиденьок за шиттям вони вирішили вчити мене по черзі – щодня до обіду і кожна на своїй кухні. Я встигла навчитися лише готувати шоколадну помадку та фіговий кекс. А потім усе скінчилося... – голос Полліанні урвався.

– Шоколадна помадка і фіговий кекс, отак! – осудливо сказала міс Поллі. – Сподіваюся, ми це швидко виправимо. – Вона на мить замислилася, а тоді поволі повела далі: – Щоранку о дев'ятій ти мені читатимеш уголос протягом півгодини. До цього часу ти маєш прибрати у цій кімнаті. У середу та суботу до обіду – від пів на десяту – ти вчитимешся в Ненсі готувати на кухні. В інші дні вранці я вчитиму тебе шити. Після обіду в тебе залишиться час на уроки музики. Я сьогодні ж домовлюся про це із викладачем, – рішуче завершила вона і підвелася зі стільця.

– Але ж, тітонько Поллі! – злякано вигукнула Поліанна. – Коли ж я житиму?

– Житимеш? Що ти маєш на увазі? Хіба це не життя?

– Звичайно, під час усіх занять, тітонько Поллі, я зможу дихати, але це ще не означає, що я житиму. Людина спить і дихає, але ж не живе. Для мене «жити» означає робити те, що хочеш: гратися надворі, читати книжки (звичайно ж, про себе), видиратися на гори, розмовляти з містером Томом у садку, з Ненсі, роздивлятися людей, і будинки, і ще тисячі інших дивовижних речей на цих прекрасних вулицях, якими я проїжджала вчора. Ось що я називаю жити, тітонько Поллі. А просто дихати - ще не означає жити.

Міс Поллі роздратовано підняла голову.

– Полліанно, ти просто неймовірна дитина! Звичайно ж, ти матимеш відповідний час для ігор. Але, на мою думку, якщо я готова виконати свій обов'язок і дати тобі відповідну освіту та виховання, ти теж повинна докласти зусиль, щоб мої старання не були марними.

Полліанна була збентежена:

– Тітонько Поллі, як ви могли подумати, що я можу бути такою невдячною до вас. Я ж вас люблю. Ви ж не хтось там із Жіночої допомоги. Ви – моя тітонька!

– Дуже добре. Тож не змушуй мене сумніватися в цьому, – промовила міс Поллі і повернулася до дверей.

Вона вже спустилася на половину сходів, коли за спиною пролунав несміливий голос Полліанни:

– Тітонько Поллі. Але ви не сказали, які з моїх речей ви хочете... комусь віддати.

Міс Поллі стомлено зітхнула, але це зітхання долетіло до Полліанни.

– Так, я забула тобі про це сказати. Тімоті сьогодні пів на другу відвезе нас до міста. Усі ті речі не пасують моїй небозі. І я вважаю своїм обов'язком купити тобі все необхідне, щоб тобі не соромно було з'являтися на людях.

Цього разу не стримала зітхання Полліанна. Вона відчула, що майже ненавидить слово «обов'язок».

– Але, тітонько Поллі, заради Бога, – благально промовила вона, – хіба немає іншої можливості бути щасливим, як тільки виконувати свої обов'язки?

– Що? – Міс Поллі ошелешено глянула вгору. – Як ти смієш бути такою нахабою, – почервоніла вона від обурення й поквапилася сходами вниз.

У розпеченій кімнатчині на горищі Полліанна опустила на стілець. Подальше існування уявлялося їй безперервним виконанням обов'язку.

— Ну що я таке нахабне сказала? — зітхнула вона. — Я просто запитала, чи можна жити так, щоб просто радіти, а не лише виконувати свій обов'язок.

Кілька хвилин Полліанна сиділа мовчки, сумно споглядаючи залишену на ліжку купу одягу. Тоді поволі підвелася і почала складати речі назад.

— Як нема з чого порадіти, — міркувала вона вголос. — Хіба що... можна буде порадіти, коли цей обов'язок буде виконано.

І дівчинка вибухнула сміхом.

Полліанна і покарання

Пів на другу Тімоті відвіз міс Поллі та її небогу до чотирьох-п'ятьох найбільших крамниць за пів-милі від садиби.

Купівля нового одягу для дівчинки викликала у всіх неймовірне збудження. Міс Поллі відлягло; вона розпружилася, як людина, що ступила на тверду землю після ходіння по щойно застиглій вулканічній лаві. Розпашілі продавці, що обслуговували Полліанну і її тітоньку, мали цілу торбу жартів про дівчинку, аби до кінця тижня розважати друзів. Полліанна випромінювала навколо себе усмішки та сердечну любов, бо як пояснила вона одному продавцеві: «Це так чудово — купувати новенький одяг, тоді як раніше ви не мали нічого, крім місіонерських пожертв та Жіночої допомоги, одяг, який не треба ні підшивати, ні відпускати».

На ходіння по крамницях пішла решта дня. Потім на Полліанну чекала вечерея, приємна розмова в садку зі старим Томом та з Ненсі, яка встигла перемити посуд на приступцях, що вели у двір, — на цей час тітонька Поллі пішла до сусідки.

Старий Том розповів Полліанні багато цікавого про її маму, і дівчинка була достоту щаслива від цього. А Ненсі переповіла про маленьку ферму Корнер за шість миль звідси, де жила її матінка та любі братик і сестрички. Вона пообіцяла Полліанні, якщо міс Поллі дозволить, колись повезти її в гостину.

— У них чудові імена, вам вони сподобаються, — зітхнула Ненсі. — Їх звуть Алджернон, Флора-бел і Естел. А я... Я ненавиджу ім'я Ненсі, — зітхнула вона.

— Як ви можете таке казати, це ж ваше ім'я? — здивувалася Полліанна.

— Але воно не таке гарне, як інші. Розумієте, я була першою дитиною в родині, і мама тоді ще не читала романів, де вона знаходила гарні імена.

— А мені подобається «Ненсі», бо це ви, — проголосила Полліанна.

— Гм. Але мені здається, ви любили б мене не менше, якби я звалася Кларісою Мейбл, — відказала Ненсі. — А мені було б набагато приємніше, оскільки я страшенно люблю це ім'я.

Полліанна зайшлася сміхом:

— Принаймні ви повинні радіти, що не Гіфзіпа.

— Гіфзіпа?

— Так, це ім'я місіс Вайт. Чоловік звертається до неї Гіп, і це її дратує. Каже, що коли вона чує Гіп-Гіп, їй здається, що наступної миті пролунає: «Ура!» А вона не хоче, аби їй *уракали*.

Похмуре обличчя Ненсі розпливлося в широкій усмішці.

— Хай тобі всячина! Тепер, коли чутиму «Ненсі», згадуватиму про «Гіп-Гіп» і сміятимуся: Що ж, я рада...— вона урвала і вражено втупилася в Полліанну.— А скажіть-но, міс Полліанно, ви навмисно граєтеся зі мною у вашу гру, аби я раділа, що не мене звуть Гіфіпа?

Поліанна насупилася, а тоді засміялася:

— Атож, Ненсі. Але я не навмисне. Я гралася, але це вийшло несамохіть. Розумієте, граючись, при звичаюєшся знаходити щось, з чого можна порадіти. І справді, здебільшого є чого радіти, якщо наполегливо шукаєш причіпку.

— М-можливо,— з недовірою припустила Ненсі.

Пів на дев'яту Полліанна поклатася до ліжка. Сітки ще не привезли, і її задушна кімнатчина нагадувала грубку. Полліанна з жадобою дивилась на щільно зачинені вікна, але відчинити їх не наважилася. Вона роздяглася, охайно склала одяг, помолилася, задула свічку і вляглася в ліжечко.

Бозна-скільки вона пролежала без сну в гарячій постелі з заплющеними очима, перекидаючися з боку на бік. Їй 'здалося, що минуло кілька годин, перш ніж вона підвелася з ліжка, підійшла до дверей і прочинила їх.

На горіщі стояла оксамитова чорнота, і тільки місяць проклав срібну стежку на підлозі — від східного слухового вікна. Рішуче зневажаючи страхоту темряви ліворуч і праворуч, Поліанна зробила швидкий вдих і почапала по срібній стежці до вікна.

Вона чомусь сподівалася, що хоч на цьому вікні будуть сітки, та ба! Натомість там був казково гарний широкий світ і, як вона знала, м'яке свіже повітря, якого так прагли розпашілі щічки та руки.

Поліанна підійшла ближче і почала вдивлятися в широчінь. І тут вона побачила неподалік під вікном бляшаний широкий дах солярію тітоньки Поллі понад входом до будинку. Це видовище виповнило її бажанням: ото б зараз туди потрапити!

Вона боязко озирнулася. Десь там лишилася розпечена кімнатчина зі ще розпеченішим ліжком. Але її вже відокремлювала від того страшна чорна пустка, крізь яку можна пройти лише напوماцки, витягнувши руки... натомість попереду — дах солярію з місячним світлом і прохолодним, м'яким нічним повітрям.

Якби ж то її ліжечко стояло тут! Люди ж іноді сплять на вулиці. Ось, наприклад, Джоуль Гартлі з її рідного містечка хворів на сухоти й змушений був спати надворі,

Полліанна раптом пригадала, що недалеко від цього вікна вона бачила низку довгих білих мішків, що висіли на цвяхах. Ненсі казала, що в них улітку провітрювали зимовий одяг. Наївшись дрижаків, Полліанна допнула туди, вибрала один гарний натовчений м'який мішок (у ньому була котикова шуба міс Поллі), що мав правити за матрац, другий — тонший — вона склала як подушку, а третій — ніби напівпорожній — видався їй схожим на ковдру. Спорядившись таким чином, втішена Полліанна повернулася до осяяного місяцем вікна, підняла раму, спустила мішки на дах, потім спустилася сама і обережно зачинила за собою вікно,— Полліанна не забула про мух із неймовірними лапками, на яких вони переносять всіляке страхіття.

Яка приємна тут прохолода! Полліанна аж вистрибом пішла по даху, вдихаючи на повні груди свіже повітря. Їй так подобався ляск бляхи під ногами. Аж вона два-три рази пройшлася із кінця в кінець — так любо відчувати просторінь після розжареної кімнатчини; дах широкий, плоский — не впадеш. Нарешті вдоволено зітхнула та згор-

нулася коточком на матраці з котикової шуби, підмостила під голову другий мішок, вкрилася третім, наче ковдрою, і налаштувалася спати.

«Я така рада, що сіток від комах іще не привезли, — бурмотіла вона, блимаючи на зорі, — інакше я ніколи не мала б цього».

Тим часом у кімнаті поруч із солярієм біда і перепуджена міс Поллі мерщій одягала халат і пантофлі.

Хвилинку тому вона тремким голосом телефонувала Тімоті:

— Мерщій сюди — і ти, і твій батько. Захопіть ліхтарі. Хтось є на даху солярію. Мабуть, видряпався по трельяжу для троянд, тепер може вдертися в дім через східне вікно на горищі. Я зсередини горище зачинила, але не баріться!

І коли Полліанна вже засинала, її розбуркав блиск ліхтарів і тріо зойків. Вона розплющила очі: осьде поруч Тімоті на драбині, старий Том вилазить крізь вікно, а з-за нього виричалася на неї тітка.

— Полліанно, що це усе означає?! — вигукнула міс Поллі.

Дівчинка закліпала спросоння й сіла.

— О, Містере Том... тітонько Поллі? — запнулася вона. — Не лякайтесь! У мене не сухоти, як у Джо-еля Гартлі. Там... страшенна спека. Але, тітонько Поллі, я позакривала вікна, і мухи не зможуть принести мікроби.

Тімоті хуленько спустився вниз по драбині. Старий Том теж швиденько віддав ліхтар міс Поллі і подався за сином. Міс Поллі закусила губу і почекала, доки підуть чоловіки, а тоді суворо показала:

— Подай сюди негайно всі речі й заліжай сама. Я ще такої дитини на світі не бачила! — репетнула вона вже на горищі, тримаючи однією рукою Полліанну, а другою — ліхтар.

Після прохолоди надворі Полліанні видалося на горищі ще задушніше, але вона не нарікала, а лише уривчасто зітхнула.

Підійшовши до сходів, міс Поллі кинула:

— Решту ночі, Полліанно, спатимеш зі мною. Сітки привезуть завтра, а доти я вважаю своїм обов'язком не пускати тебе з очей.

Полліанна затамувала віддих:

— З вами! У вашому ліжку! — нестямилася вона. — Ой, тітонько Поллі, тітонько Поллі, які ви чудові! Я так мріяла спати поруч із кимсь рідним... тільки не з Жіночої допомоги. Мені їх досить. Але — ви! Ви знаєте, я така рада, що сітки не привезли! Ви теж? Відповіді не було. Міс Поллі простувала попереду. Якщо чесно, вона почувалася напрочуд безпорадною. Уже втретє від часу приїзду Полліанни вона намагалася її покарати... і втретє її покарання сприймалося як найвища нагорода. Не дивно, що міс Поллі почувалася на диво безпорадною.

Полліанна йде в гості

Невдовзі життя у садибі Гаррінгтонів увійшло в колію, хоча новий порядок трохи відбігав від того, який передбачала спочатку міс Поллі. Авжеж, Полліанна шила, грала на піаніно, читала вголос, а також вчилася готувати на кухні. Але це не відбирало в неї стільки часу, як гадалося спочатку, тож Полліанна мала час, як вона висловилася, «жити». Майже щодня з другої до шостої дівчинка займалася тим, що їй подобалося. Звичайно, крім того, що їй уже встигла заборонити міс Поллі.

Невідомо, чи то все робилось, аби не перевантажувати дитину, чи для того, щоб трохи звільнити міс Поллі від Полліанни. Звичайно, протягом перших днів липня міс Поллі мала не одну нагоду вигукувати: «Що за неймовірна дитина!», а уроки шиття та читання наприкінці дня виснажували і спустошували її.

Ненсі на кухні велося краще. Вона не була ні виснажена, ні спустошена. А середа та субота стали для неї святковими днями календаря.

В околах садиби Гаррінгтонів не було дітей, з якими Полліанна могла б бавитися. Власне, будинок стояв на околиці містечка, і в поблизьких домах не було однолітків Полліанни. Але вона, схоже, не журилася.

— Я не звертаю на це уваги, — пояснювала вона Ненсі. — Я охоче гуляю по околиці, роздивляюсь вулиці й будинки, знайомлюся з людьми. Я так люблю людей. А ви, Ненсі?

— Ну, я б не сказала, що дуже люблю... принаймні, не всіх, — не уточнювала Ненсі.

Майже кожної погожої днини Полліанна випрохувала якусь завдання, аби мати змогу кудись піти, і під час таких прохідок вона часто зустрічала одного Чоловіка. Подумки вона вважала його «саме тим», хоча дорогою здибувала чимало чоловіків.

Чоловік був завжди вбраний у довгий чорний сурдут та шовковий циліндр, — цього інші чоловіки не носили. Його бліде обличчя завжди чисто поголене, а волосся, що вибивалося з-під циліндра, було позначене сивиною. Ідучи, він тримав спину, а ходив переважно швидко й завжди сам, через що Полліанна йому співчувала. Може, саме це спонукало дівчинку одного разу звернутися до нього.

— Доброго дня, сер. Який чудовий сьогодні день, чи не так? — бадьоро запитала вона, підійшовши до нього.

Чоловік ковзнув по ній поглядом, а тоді нерішуче зупинився.

— Це ти — до мене? — різко запитав він.

— Так, сер, — розцвіла Полліанна. — Я кажу, який сьогодні прекрасний день, чи не так?

— Гм? О! Гм, — витиснув із себе незнайомиць і розгонисто пішов геть.

Полліанна розсміялася. «Який кумедний чоловік», — подумала вона.

Наступного дня вона знов його побачила.

— Сьогодні, звичайно, не так гарно, як учора, але нівроку, — весело повідомила Полліанна.

— Га? О! Гм, — пробурмотів чоловік, як і того разу. І знову Полліанна звеселилася.

Коли ж утретє Полліанна звернулася до нього в такий спосіб, чоловік різко зупинився.

— Хто ти, дитино, і чому ти щодня звертаєшся до мене?

— Я — Полліанна Вітшер. А ви видаєтеся таким самотнім. Я така рада, що ви зупинилися. Приємно з вами познайомитися. А тепер скажіть, як вас звать.

— Ну, власне... — чоловік не доказав і подався геть швидше, ніж раніше.

Полліанна розчаровано, без звичайної своєї усмішки дивилася йому вслід.

«Може, він не зрозумів. Але ж не личить знайомитися лише наполовину. Я ж досі не знаю, як його звати», — міркувала вона дорогою.

Полліанна несла холодець із телячої ніжки місис Сноу. Міс Поллі Гаррінгтон щотижня щось передавала цій жінці. Вона казала, що це її обов'язок, бо місис Сноу бідна, хвора й належить до тієї ж парафії,* що й міс Поллі; звичайно, це мали робити всі парафіяни. Міс Поллі робила це по четвергах по обіді, — зрозуміло, не сама, а через

* Парафія — релігійна громада.

Ненсі. Сьогодні зробити це зголосилася Полліанна, і Ненсі, з дозволу міс Поллі, охоче віддала доручення їй.

— Гарно, що воно на мені не висітиме, — ділилася з Полліанною Ненсі. — Хоча, любеньке ягнятко, мені соромно перекидати роботу на ваші плечі.

— Але, Ненсі, мені приємно це робити.

— Побачимо що ви скажете, коли хоч раз побуваєте там, — кисло зауважила Ненсі.

— Чому? — здивувалася Полліанна.

— До неї ніхто не любить ходити. Якби тільки людям не було її шкода, жодна душа й раз на день не навідалася б до неї, така вона уїдлива. От тільки її доньки по-людськи шкода, бо змушена доглядати за нею.

— Але чому, Ненсі? Служниця зрушила плечами.

— Ну, власне, геть усе чисто..., на думку міс Сноу, в житті відбувається неправильно, навіть дні тижня ідуть не так. Якщо сьогодні понеділок, вона шкодує, що то не неділя, а якщо принесеш їй холодець, їй неодмінно забагнеться курки. Однак, якщо принесеш курку, то почувеш, що їй хочеться бульйону з ягняти.

— Яка кумедна жінка, — розсміялася Полліанна. — Тепер мені тим цікавіше подивитися на неї. Вона має бути такою непередбачуваною і... і несхожою на всіх. Мені подобаються люди, не схожі на інших.

— Гм! Атож, вона таки не схожа на інших... на щастя для нас усіх! — похмуро завершила вона.

Полліанна пригадала цю розмову, коли повернула до воріт пошарпаного маленького котеджу. Її очі сяяли від перспективи зустрічі з несхожою міс Сноу.

На стукіт Полліанни двері відчинила бліда зморена дівчина.

— Доброго дня, — ввічливо звернулася Полліанна. — Я — від міс Поллі Гаррінгтон. Мені хотілося б і побачити міс Сноу.

— Проходьте, будь ласка. Ви — перша, хто хотів би побачити її, — глухо пробурмотіла дівчина. Але Полліанна цього не почула. Дівчина повернулася і коридором провела Полліанну до дверей у самому кінці.

Вона впустила Полліанну до кімнати хворої й зачинила двері. Всередині панувала напівтемрява; дівчинка деякий час кліпала очима, при звичаючись до мороку. Аж тепер вона розгледіла тьмяний обрис жінки, що напівлежала в ліжку під протилежною стінкою. Полліанна пішла до неї.

— Доброго дня, міс Сноу. Тітонька Поллі переказує, що вона сподівається, що ви сьогодні почуваетесь краще, і ось вона передала холодець із телячої ніжки.

— Для мене? Холодець? — пролунав вередливий голос. — Добре, дякую, хоча я сподівалася, що сьогодні буде бульйон з ягнятини.

Полліанна трохи засмутилась.

— Справді? Дивно, а мені сказали, що ви завжди просите курку, коли вам приносять холодець, — промовила вона.

— Що? — хвора різко повернулася.

— Пусте, — поспішила запевнити Полліанна. — Зрештою, хіба не однаково? Просто Ненсі казала, що ви завжди просите курку, коли наші приносять холодець, а бульйон з ягнятини ви просите тоді, коли вам приносять курку. Але, напевне, вона щось забула чи переплутала.

Хвора аж усілася на ліжку, а це вже для неї була виняткова подія, хоча Полліанна цього не знала.

— Хто ти, міс Нахабство? — запитала вона.

— Ой, ви помилилися, місіс Сноу. І я рада, що це так. Бо це ж було б гірше, ніж Гефзіба, правда? Мене звати Полліанна Вітєр, я — небога міс Поллі Гаррінгтон. Я нещодавно приїхала до неї. Ось чому оце й принесла холодець.

Протягом першої половини промови хвора з цікавістю сиділа прямо. Але при згадці про холодець вона безвільно відкинулася на подушку.

— Гарзд, дякую. Твоя тігонька дуже люб'язна, але в мене зранку зовсім немає апетиту, до того ж я хотіла бульйону... — раптом міс Сноу запнулася, а тоді почала говорити зовсім про інше. — Я цієї ночі ані хвилиночки не спала.

— От якби мені так, — зітхнула Полліанна, виставляючи миску з холодцем на маленький столик і вмощуючись на стільці. — Ми забагато часу марнуємо на сон. Ви теж так гадаєте?

— Марнуємо час на сон! — вигукнула хвора.

— У цей же час ми можемо просто жити. Шкода, що вночі ми не живем.

Місіс Сноу знову сіла в ліжку.

— Ти дивовижне дівча! — вигукнула вона. — Ану, підійди до вікна і підними штори, — звеліла хвора, — я хочу краще тебе роздивитися!

Полліанна підвелася, але засміялася якось жалісно.

— Боже, але ви ж побачите мої веснянки! — зітхнула вона, ідучи до вікна. — А я так раділа, що тут темно і ви їх не помітите. Ось. Тепер ви можете... — вона урвала, повернувшись до ліжка. — Зрештою, я рада, що ви захотіли мене побачити, адже і я тепер можу розгледіти вас. А мені ніхто не казав, що ви така гарна.

— Я — гарна? — з гіркою іронією перепитала жінка.

— Атож. Хіба ви цього не знали? — вигукнула Полліанна.

— Не знала, — сухо відповіла місіс Сноу. Вона прожила сорок років, і останні п'ятнадцять тільки те й робила, що бажала, аби все було по-іншому. Їй просто на думку не спадало тішитися тим, що є.

— О, у вас такі великі темні очі, і темне кучеряве волосся, — лебеділа Полліанна. — Я так люблю чорні кучері. (У мене такі будуть, коли я піду на небо). А ще дві рожеві плямки на щоках. Ви справді гарні, місіс Сноу. Я гадаю, ви й самі б це побачили, якби подивилися на себе у свічадо.

— Свічадо? — урвала хвора, падаючи на подушки. — Мені не так часто випадає чепуритися біля свічада... і тобі таке було б, якби ти правцем лежала на ліжку.

— Я вас розумію, — співчутливо погодилася Полліанна. — І все ж дозвольте, я принесу свічадо, — вигукнула вона, кинулася до трюмо і схопила маленьке люстерко.

Повертаючись до ліжка, дівчинка зупинилася і критичним поглядом оглянула хвору.

— Перш ніж ви подивитесь на себе, дозвольте мені трішки підправити вашу зачіску, — запропонувала вона. — Можна, я просто поправлю волосся?

— Ну, якщо ти так наполягаєш, — неохоче дозволила місіс Сноу. — Але воно однаково не триматиметься.

— Ой, дякую, я так люблю робити зачіски, — зраділа Полліанна, обережно поклавши люстерко і взявши гребінець. — Звичайно, я так зопалу нічого особливого не зроблю, бо дуже поспішаю показати вам, які ви гарні. Іншим разом я його розпушу і трохи над

ним попрацюю, — торохтіла вона, вправно перебираючи ніжними пальцями хвилясті пасемця волосся на чолі хворої.

Хвилин з п'ять Полліанна працювала вміло, вправно, начісуючи впертий кучерик, зачісуючи вгору пасемця на шиї або збиваючи подушку, щоб голова мала ефектніший вигляд. Тим часом хвора супилася та іронізувала з приводу цих маніпуляцій, а тоді раптом прокинулося в ній збудження, близьке до хвилювання.

— Отак! — засапалася Полліанна, вихопивши з вази поруч гвоздику і втикаючи її у темне волосся, до якого вона дуже пасувала. — Тепер ви готові дивитися на себе! — І Полліанна тріумфально піднесла люстерко.

— Гм! — буркнула хвора, прискіпливо розглядаючи своє відображення. — Взагалі мені більше подобаються червоні, а не рожеві гвоздики. Але це не має значення: все одно до ночі вони зів'януть.

— Але я гадаю, що ви з цього приводу зрадієте, — засміялася Полліанна, — адже тоді ви щодня зможете їх міняти. Мені дуже подобається ваша зачіска, — завершила вона із задоволеним виглядом. — А вам?

— Можливо, хоча все одно, коли я крутитимусь на ліжку, все розсиплеться.

— І це добре, — весело кивнула Полліанна, — бо тоді я знову зможу прийти й зробити вам зачіску. Між іншим, вам дуже личить чорне волосся. На тлі білої подушки воно виглядає набагато краще, ніж таке русяве, як моє.

— Ну і що, ним довго не натішишся — однаково скоро посивіє, — відповіла місіс Сноу. Вона говорила роздратовано, але люстерко не опускала.

— О, я так люблю чорне волосся! Я була б щаслива, якби у мене було таке, — зітхнула Полліанна.

Місіс Сноу нарешті опустила люстерко і роздратовано повернулася:

— Ти не була б щаслива, якби була на моєму місці. І чорне волосся не тішило б, коли днями довелося б лежати в ліжку.

Полліанна вигнула брівки в задумі.

— Авжеж, це було б складно зробити, — вголос міркувала вона.

— Що зробити?

— Знайти щось таке, з чого можна було б порадіти.

— Знайти щось таке, з чого можна було б порадіти? Коли лежиш прикута до ліжка? Ще б пак, — відказала місіс Сноу. — Якщо ти така розумна, скажи, будь ласка, чому я повинна радіти?

На подив місіс Сноу, Полліанна раптом схопилася зі стільця і заплескала в долоні.

— Ова! Це справді складне завдання! Мені вже час рушати, але дорогою додому я міркуватиму над цим, і, сподіваюся, наступного разу, коли я прийду до вас, я дам вам відповідь. До побачення. Було дуже приємно з вами познайомитися. До побачення! — вигукнула вона ще раз, переступаючи поріг.

— Треба ж таке! Що вона хотіла цим сказати? — видобула з себе місіс Сноу, проводжаючи очима відвідувачку. Відтак вона повернула голову та взяла люстерко, прискіпливо вдивляючись у власне відображення.

— А ця мала вміє давати лад волоссю, — бурмотіла вона собі під ніс. — Я й не знала, що може вийти так гарно. Але нащо це все, — зітхнула вона, впустивши люстерко на ліжку й роздратовано крутячи головою на подушці.

Трохи згодом, коли Міллі, дочка місіс Сноу, зайшла до кімнати, дзеркальце усе ще лежало на ліжку... хоча й не на видноті.

— Мамо, що сталося, у вас підняті штори? — вигукнула Міллі, вражено переводячи погляд із вікна на гвоздику в маминому волоссі.

— То й що? — відказала хвора. — Я ж не збираюся усе життя пролежати в темряві лише тому, що я недужа.

— Звичайно, звичайно, — швиденько погодилася Міллі, беручи слоїк з ліками. — Просто... я впродовж років пропонувала світлішу кімнату, але ви ж мене й слухати не хотіли.

Місіс Сноу промовчала. Вона торкала мереживо на сорочці. Нарешті дражливо зауважила:

— Хоч раз замість бульйону з ягняти могли б мені дати нову кошулю!

— Але, мамо!

Не дивно, що Міллі не знала, на яку стати. Поза нею у комоді лежало дві новісінькі кошулі, які вона місяцями марно пропонувала матері...

Переклад Віри Наливаной

Поділіся враженнями від прочитаного

1. *Чим сподобався тобі роман Е. Портер «Полліанна»? Якими ти уявляєш його головних героїв — міс Поллі, Ненсі, Полліанну та інших?*
2. *Які епізоди твору тобі хотілося б обговорити з однокласниками?*

Візьми участь в обговоренні

1. *Коротко перекажи уривок, в якому йдеться про те, як міс Поллі готувалася прийняти свою єдину небогу. Що в її поведінці обурювало служницю Ненсі?*
2. *Яку дівчинку сподівалися зустріти Ненсі і Тімоті? Чим здивувала їх Полліанна?*
3. *Звернувшись до тексту, опиши почуття Ненсі під час першої розмови з Полліанною. Як ти сам / сама оцінюєш поведінку і характер Полліанни у цій ситуації?*
4. *Уяви себе на місці Полліанни: ось ти в багатому будинку своєї рідної тітки, ступаєш м'якими килимами, милуєшся прекрасними картинами на стінах, а, відчинивши двері власної кімнати, бачиш «голі стіни, голу підлогу, голі вікна». Який настрій заволодів би тобою? Поміркуй, що допомогло Полліанні опанувати себе. У своїй відповіді опирайся на художній текст.*
5. *Як дівчинка одразу обживається на новому місці? Назви риси характеру, які стають їй у пригоді.*
6. *Розкажи про «гру в радість», яку вигдав татко Полліанни. Поміркуй, чому він запропонував цю гру дочці. Яке значення мала вона у житті дівчинки? Чи легко було їй «гратися в радість»? Відповіді аргументуй текстом твору.*
7. *Що здивувало тітку Поллі в поведінці її небоги? Чому вона назвала Полліанну «незвичайною дитиною»?*
8. *Яке ставлення до світу і до людей допомагало дівчинці вижити без батьків, без їхнього тепла і ласки? Прокоментуй її фразу «...яка я рада, що живу на цьому світі такого ранку!»*

9. *Яке слово більше всього не любила Полліанна? (Перевір, чи уважно ти читав / читала).*
10. *Прочитай і обговори з друзями вислів Полліанни про те, що означає «жити». Чи погоджуєшся ти з її міркуваннями?*
11. *Чому міс Поллі почувалася «на диво безпорадною» у вихованні Полліанни? За чим розпорядком врешті реєт владналося життя в садибі Гаррінгтонів?*
12. *Чому Полліанна товаришувала тільки з дорослими? (Перевір, чи уважно ти читав / читала).*
13. *Хто така міс Сноу і чому до неї ніхто не любив ходити? Чи доводилося тобі зустрічати подібних людей? Яке ставлення до себе вони викликають?*
14. *Як змінилася ця жінка після відвідин її Полліанною? Перечитай уривок із розділу «Полліанна йде в гості» і простеж за манерою спілкування дівчинки з міс Сноу. При нагоді спробуй використати таке конструктивне спілкування із людьми, невдоволеними власним життям.*
15. *Чи зацікавив тебе дивний чоловік у чорному циліндрі, з яким Полліанна познайомилася «лише наполовину»? Дізнайся про нього більше, дочитавши роман до кінця.*

Попрацюй самостійно

1. *Самостійно вибери з роману епізод із діалогом і разом із другом (подругою) підготуй виразне читання його в особах.*
2. *Напиши твір: «Чим сподобалася мені Полліанна».*
3. *Придумай свою гру, щоб життя стало радісним.*

ЛЬЮЇС КЕРРОЛЛ

(1832–1898)

Англійський письменник Льюїс Керролл потрапив в літературу завдяки випадку. Чарльз Доджсон (саме так насправді звали автора «Аліси») ріс серед численних сестер і братів: він був третім з одинадцяти дітей. Молодших треба було розважати, а у Чарльза був природжений дар вигадувати найрізноманітніші ігри. Зберігся змайстрований ним в 11-річному віці ляльковий театр, а в сімейних паперах можна знайти оповідання, казки і віршовані пародії, складені ним в 12 і 13 років.

Доджсон був доволі загадковою людиною. З одного боку, сором'язливий викладач математики в оксфордському коледжі Крайст-Черч, манірний джентльмен і священнослужитель; з іншого – чоловік, який приятелював з усіма знаменитими письменниками, поетами і художниками свого часу,

автор романтичних віршів, шанувальник театру і гарного товариства – в тому числі дитячого. Він був справжнім майстром неймовірних історій, які любив розповідати своїм численним child-friends. Те, що одна з цих історій була записана, а потім віддана до друку, – дивовижний збіг обставин.

Влітку 1862 Чарльз Доджсон розповів дочкам ректора Лідделла казку-імпровізацію.* Дівчатка наполегливо просили її записати. Взимку наступного року Доджсон закінчив рукопис під назвою «Пригоди Аліси під землею» і подарував її Алісі Лідделл, а в грудні 1865 року вийшли «Пригоди Аліси в Країні Див», підписані псевдонімом Льюїс Керролл. «Аліса» несподівано отримала неймовірний успіх, і в 1867 році її автор почав роботу над продовженням. У грудні 1871 року з'явилась книжка «Крізь дзеркало і що там побачила Аліса».

Казки про Алісу належать до найвідоміших книг, написаних англійською мовою: по цитованості вони поступаються тільки Біблії і п'єсам Шекспіра. Час іде, епоха, описана Керроллом, все далі відходить в минуле, але інтерес до «Аліси» не зменшується, а, навпаки, зростає. На сьогоднішній день вийшло понад сто англійських видань «Аліси», її перекладено 174 мовами, на основі казок створено десятки екранізацій і тисячі театральних постановок.

АЛІСА В КРАЇНІ ДИВ

(скорочено)

Червневий південь золотий,
Ріки сяйливе скло,
В дрібних долоньках дітвори
Пручається весло,
І течією нас аж ген
Від дому віднесло.

Безжальні! В час, як червень нас
Спекотою повив,
Тоді, коли понад усе
Здрімнути я б волів, -
Вам зажадалося, щоб я
Вам казку оповів!

І квапить Перша: «Не барись!
Розкажеш казку! Згода?»
А Друга: «Щоб у казці тій
Були чудні пригоди!»
А Третя всіх перебива,
Бо нетерпляча зроду.

Та ось мовчанка залягла,
І, наче уві сні,
Нечутно дівчинка іде

В країні чарівній,
І бачить силу дивних див
В підземній глибині.

Гай-гай!.. Уяви джерело
Вже струменем не б'є.
«Кінець опісля розкажу -
Ось слово вам моє!»
«Опісля, — всі кричать гуртом,
За хвилину настає!..»

Снується нитка спроквола
Моєї диво-казки,
Вже й сонечко ясне сіда -
Доходить до розв'язки...
Гайда додому, день погас
І ніч вдягає маски.

Алісо, казку давніх днів
Сховай до сивини
В тім тайничку, де бережеш
Дитячі любі сні,
Немов прочанин квітку з піль
Своєї сторони!***

* Імпровізація (від лат. *improvisus* – непередбачений) – створення художнього твору без попередньої підготовки

*** У цьому вступному вірші Керролл пригадує «південь золотий» 1862 р., коли він і його приятель Робінсон Дакворт вирушили в човні з трьома маленькими доньками ректора Ліддела на прогулянку вгору по Темзі. «Перша» – то старша серед сестер Лоріна Шарлотта, якій на той час було 13 років, «Друга» – десятирічна Аліса Плезнс, яка стала прообразом Аліси; а «третя» восьмирічна Едіт.

Розділ перший

Униз і вглиб кролячою норою

Аліса тяжко занудьгувала, сидячи на березі без діла. Разів зо два зазирнула вона до книжки, яку читала її сестра, але не знайшла там ні малюнків, ні розмов.

— Чого варта книжка без малюнків та розмов? — зітхнула Аліса.

Вона сиділа й думала (наскільки це можливо у спеку, коли туманіє голова й злипаються повіки), піти чи не піти нарвати квіток — це ж бо така втіха сплести собі з них віночок...

Аж тут повз неї промайнув Кролик — білий, з рожевими очима. Диво, звісно, невелике, як не дивина було й почути, що Кролик бубонить собі під ніс:

— Ой лишенько, лишенько, як я забарився!

(Згадуючи про це опісля, вона подумала, що мала б таки здивуватися, але тієї миті все видавалося цілком звичайним.) Та коли Кролик раптом добув із нагрудної кишеньки годинника й, зиркнувши на нього, поспішив далі, Аліса схопилася на ноги: зроду-віку ще не траплявся їй Кролик із нагрудною кишенькою та ще й при годиннику.

Аж тремтячи з цікавості, вона кинулася за ним навздогін — і, на щастя, ще встигла помітити, як він гулькнув у велику кролячу нору під живоплотом.

Аліса з розгону пірнула слідом за Кроликом, навіть не подумавши, як буде звідти вибиратися.

Якусь частину кроляча нора йшла рівненько, немов тунель, а тоді зненацька урвалася — так зненацька, аж Аліса й не зчулась, як жухнула навсторч у якийсь глибоченний колодязь.

Чи то колодязь був просто таки бездонний, а чи так повільно вона падала, але дорогою їй не бракувало часу роззирнутися і поміркувати, що ж буде далі.

Найперше Аліса глянула вниз, щоб бачити, куди вона падає, — але там було темно, хоч в око стрель. Тоді вона оглянула стіни колодязя: на них була сила-силенна маленьких мисників та книжкових полиць; подекуди на кілочках висіли мапи й картини. З одного мисника вона прихопила баночку з наліпкою «ПОМАРАНЧЕВЕ ВАРЕННЯ» — та ба! — виявилось, що вона порожня. Викидати її було лячно (ще вб'є когось униз), тож Аліса примудрилася тицьнути її на одну з полиць, повз яку пролітала.

— Овва! — чудувалася Аліса. — Після такого падіння не страшно й зі сходів скотитися! Ото вдома дивуватимуться, яка я хоробра! Та що там сходи! Тепер я й не писнула б, якби впала навіть із даху! (І це, мабуть, було правдою.)

Униз, униз, униз... От би падати так до безкінечності!

— Цікаво, скільки миль я вже пролетіла? — міркувала Аліса вголос. Мабуть, уже й до центру Землі недалеко. Ану прикиньмо: по-моєму, до нього ще десь чотири тисячі миль.

(Аліса, бач, просвітілася в цих питаннях на уроках у школі, і хоч зараз була не найкраща нагода хизуватися знаннями — слухати нікому! — а все ж попрактикуватися ніколи не завадить.)

— Так, здається, саме стільки, але тоді постає питання: на якій я широті й довготі?

(Аліса уявлення не мала, що таке «широта» й «довгота», але ці поважно-вчені слова неабияк тішили її вухо.)

Трохи згодом вона знову заходилася міркувати вголос:

— А що, як я провалюся *наскрізь**? Ото буде кумедно — вигулькнути серед людей, що ходять униз головою! Антипади, чи як їх там (вона була навіть рада, що ніхто зараз її не чує, бо слово пролунало якось трохи не так).

— І тоді, зрозуміло, мені доведеться запитати, в яку країну я потрапила: «Перепрошую, добродійко, це Австралія чи Нова Зеландія?» — Тут Аліса спробувала зробити реверанс. (Уяви собі реверанс у повітрі і спитай себе, що з того вийшло б?)

— Тільки що *вона* про мене подумає? Що я якась невігласка? Е, ні, питати не годиться: може, десь буде написано...

Униз, униз, униз... Знічев'я Аліса знову заговорила:

— Уявляю, як Діно буде сумно сьогодні без мене! (Діно — це кішка.) Хоч би ж не забули, як питимуть чай, поставити і їй блюдечко з молоком. Діно, кицюню моя! Як жаль, що ти не зі мною! Миші так глибоко, боюся, не водяться, але кроти — близькі мишачі родичі, тут, мабуть, є. От лише... чи їдять коти кротів?

Тут Алісу почав змагати сон, і вона вже бубоніла собі під ніс, немов крізь дримоту:

«Чи їдять коти кротів?... Чи їдять коти кротів?..»

Часом виходило щось таке:

«Чи їдять кроти котів?..», бо коли не знаєш відповіді на питання, то байдуже, з якого боку його ставити. Аліса відчула, що дримота вже заволоділа нею і їй почало снитися,

ніби вона гуляє попідручки з Діною і цілком серйозно запитую: «Ну-бо, Діно, признавайся: чи ти колись їла кротів?»

Коли це враз — гу-гуп! — і вона опинилася на купі хмизу й сухого листя: політ закінчено!

Аліса нітрохи не забила і швиденько схопилася на ноги. Підвела голову догори — там усе тонуло в темряві; зате попереду виднів ще один довгий коридор, і в ньому миготіла, швидко віддаляючись, постать Білого Кролика. Гаятись не можна було й хвилини — Аліса як вітер помчала за ним і ще встигла почути, як він проказав, звертаючи за ріг:

— Ох, бідні мої вушка! Мої вусики! Як же я запізнююсь!

Здавалося, він був зовсім близько, та коли Аліса й собі звернула за ріг, за Кроликом і слід пропав, а вона опинилася в довгому низькому коридорі, освітленому рядочком підвішених до стелі ламп.

Ася Белова.

Ілюстрація до твору «Аліса в Країні Див»

* За часів Керрола в популярній літературі висловлювалися різні здогади про те, що станеться, коли впасти в тунель, що проходить крізь центр Землі. Ще грецький філософ Плутарх (46-127рр.), а згодом і багато відомих мислителів (Ф. Бекон, Вольтер) розмірковували на цю тему. Галілей дав правильну відповідь: тіло буде падати дедалі швидше, але з усе меншим прискоренням, доки не досягне центру Землі, де прискорення дорівнює нулю. Після цього швидкість його стане зменшуватися, а сповільнення — збільшуватися, аж поки воно не досягне протилежного кінця тунелю. Тоді знову почнеться падіння до центру Землі. Опір повітря врешті-решт колись зупинить його у центрі.

Довкола було багато дверей, але всі позамикані. Аліса пройшла коридором з одного боку, вернулася з протилежного (дорогою вона торгала усі двері поспіль), і тепер сумно брела серединою, розмірковуючи, як же їй звідси вибратися.

Раптом Аліса наштотхнула на маленький триногий столик, весь із суцільного скла. На ньому не було нічого, окрім крихітного золотого ключика, й Алісі відразу спало на думку, що це, мабуть, ключ від котрихось дверей. Та ба! Чи то замки були завеликі, а чи ключик замалий — у кожному разі він не підходив до жодних дверей. Однак за другим обходом вона раптом нагледіла маленьку завісочку, якої не помітила спершу, а за нею — дверцята заввишки з п'ятнадцять дюймів.* Вона засунула золотого ключика в замок і-о, радість! — він підійшов!

Дверцята відчинилися у вузесенький прохід, мало що більший за мишачу нору. Аліса стала навколішки й угледіла в глибині небаченої краси сад. І так їй закортіло вибратися з цього темного коридору між оті барвисті квітники та прохолодні водограї! Проте у дверцята не пролазила навіть її голова.

«А якби й пролізла, — подумала бідолашна Аліса, — то який у тому сенс? Кому потрібна голова без плечей. Якби ж то я могла складатись, як підзорна труба! Я напевно склалася б, аби лиш знаття, з якого кінця почати».

Бачиш, останнім часом Алісу спіткало стільки всіляких дивовиж, що вона почала сумніватися, чи в цьому світі так уже й багато справді неможливих речей.

Збагнувши, що біля дверцят вона нічого не вистоїть, Аліса повернулася до столика — не без надії знайти там якогось іншого ключа чи бодай інструкцію для тих, хто хоче скластися, як підзорна труба.

Цього разу на столику вона вгледіла маленьку пляшечку («Раніше її точно не було», — подумала Аліса) з прив'язаним до шийки папірцем, де гарними великими літерами було видрукувано: «ВИПИЙ МЕНЕ». Коли тобі пропонують «Випий мене» — це, звісно, чудово, але мудра маленька Аліса не збиралася діяти зопалу.

— Ні, — сказала вона собі, — спочатку я гляну, чи нема тут де напису «Отрута».

Бачте, вона читала кілька гарних історійок про дітей, які або попеклися, або потрапили в пазурі диких звірів чи в які інші халепи — і все через те, що не хотіли пам'ятати простих порад своїх друзів, які, скажімо, застерігали, що коли *довго* тримати розжарену кочергу, то вона попече долоні, і що коли *сильно* чикнути ножом по пальцю, то неодмінно піде кров. А ще вона ніколи не забувала, що коли напиться з пляшечки з позначкою «Отрута», то з цього майже напевно нічого доброго не вийде, рано чи пізно.

Проте на *цій* пляшечці такого напису не було, тож Аліса таки відважилася з неї надсorbнути. Виявилось, що це доволі смачно (як пиріг з вишнями, заварний крем, ананас, смажена індичка, іриски й гарячі грінки разом узяті), й Аліса хильцем спожила пляшечку.

— Цікаве відчуття! — мовила Аліса. — Здається, я стягуюсь, як підзорна труба.

І справді: тепер вона заледве сягала десяти дюймів і аж проясніла на думку, що такий зріст дасть їй. нарешті змогу пройти крізь дверцята в той чарівний садок. Та, про всяк

* Один дюйм дорівнює 2,54 см

випадок, вона перечекала ще кілька хвилин, аби мати певність, що більше не зменшується (це й досі її трохи бентежило).

— Чого доброго, ще зйду нанівець, як свічка,— сказала собі Аліса.— Цікаво, як би я тоді *виглядала*?

І вона спробувала бодай уявити, як світить свічка після того, коли згорить дотла, бо досі, наскільки вона пам'ятає, *такого* бачити їй не траплялося.

Упевнившись, що з нею нічого більше не діється, вона вирішила мерщій податися до саду. Бідна Аліса!.. Біля дверцят вона похопилася, що забула золотого ключика, а коли вернула до столика, то зрозуміла, що тепер до ключика їй не дотягтися. Вона виразно бачила його знизу крізь скло і навіть пробувала вилізти вгору по ніжці, але ніжка була заслизька. Натомившись від марних зусиль, бідолашка сіла й заплакала.

— Годі! Сльозами тут не поможеш! — наказала вона сама собі.— Раджу тобі зараз же перестати!

Зазвичай Аліса давала собі непогані поради (хоча й рідко до них прислухалася), а подеколи картала себе аж до сліз. Якось, пригадується, навіть спробувала нам'яти собі вуха за те, що змахлювала, граючи сама з собою в крокет. Ця мала химерниця страх любила вдавати двох осіб водночас.

«Але тепер,— подумала Аліса,— нема сенсу отак роздвоюватися.— Мене заледве й на одну вистачає!»

Аж ось її погляд упав на невеличку скляну скриньку під столом: вона відкрила її й побачила там малесеньке тістечко, на якому красувалися викладені смородинками слова: «З'ІЖ МЕНЕ».

— А що ж, і з'їм! — промовила Аліса.— І коли від того побільшаю, то дістану ключа, а здрібнію ще дужче, то просунуся під дверцятами. Так чи інак, а в садок я потраплю однаково.

Вона відкусила шматочок і збуджено подумала:

«Так чи інак? Так чи інак?»

Притиснувши долоню до маківки голови, щоб відчувати, в якому напрямку росте, Аліса, на превеликий свій подив, виявила, що зріст її не змінився. Певна річ, так зазвичай і буває, коли їси тістечка, проте Аліса вже настільки звикла до суцільних дивовиж, що коли життя знову пішло своїм звичаєм, воно здалося їй нудним і дурним.

Тож вона відкусила ще шматочок і незабаром доїла все тістечко..

Розділ шостий

Порося та перець

Хвилину-другу вона дивилася на будиночок, гадаючи, як бути далі. Раптом з лісу вибіг лакей у ліврєї і гучно затарабанив у двері кісточками пальців. (Що то лакей, вона здогадалася завдяки ліврєї, бо з лиця то був радше карась.) Відчинив йому другий лакей — кругловидий, з лупатими очима, схожий на жабу. Аліса завважила, що обидва мали дрібно закручене й напудрене волосся. Їй страшенно закортіло дізнатися, що ж буде далі,— вона висунулася з гушавини й наставила вуха.

Лакей-Карась видобув з-під пахви величезного — завбільшки, як він сам, листа і, простягнувши його Жабунові, врочисто оголосив:

— Для Герцогині. Запрошення від Королеви на крокет.

Лакей-Жабун узяв листа і тим самим тоном повторив ті самі слова, ледь змінивши їхній порядок:

— Від Королеви. Запрошення на крокет для Герцогині.

Відтак обидва вдарили один одному чолом — так низько, аж посплутувалися кучериками.

Аліса мусила втекти назад у хащу, щоб не чутно було її сміху. Коли вона визирнула знову, лакея-Карася вже не було, а Жабун сидів біля дверей і тупо зирив у небо. Аліса несміливо підступила до дверей і постукала.

— З вашого стуку, як з риби пір'я, — зауважив лакей, — і то з двох причин. По-перше, я по той самий бік, що й ви, а по-друге, там такий шарварок, що вас однак не почують.

І справді, гармидер усередині стояв пекельний: хтось верещав, хтось чхав, і час від часу чувся оглушливий брязкіт, наче там били посуд.

— Тоді скажіть, будь ласка, — озвалася Аліса, — як мені туди зайти?

— Ваш стук мав би якийсь сенс, — провадив Жабун, не зважаючи на неї, — якби двері були між нами. Приміром, коли б ви постукали з того боку — я б вас, звичайно, випустив.

Кажучи так, він не переставав дивитися в небо.

Алісі це здалося жакливою нечемністю.

«Хоча, можливо, він і не винен, — сказала вона про себе. — Просто очі в нього майже на маківці. Але принаймні він міг би відповідати на запитання».

— То як мені туди зайти? — голосно повторила Аліса.

— Я тут сидітиму, — зауважив лакей, — аж до завтрього...

Тут двері розчахнулися, і звідти вилетів великий таріль — він бринів просто лакеєві в голову, але в останню мить тільки черкнув по носі й розбився об дерево в нього за плечима.

— ... а може, й до післязавтрього, — тим самісіньким тоном провадив лакей, мовби нічого й не сталося.

— Як же мені туди зайти? — ще голосніше повторила Аліса.

— А це ще, знаєте, не вгадано, — сказав лакей, — чи вам взагалі треба туди заходити. Ось головне питання, чи не так?

Так, звичайно, — та тільки Аліса не любила, коли з нею розмовляли таким тоном.

«Це просто жакливо, — проказала вона сама до себе, — як вони всі тут люблять спечатися!»

Лакей-Жабун, схоже, вирішив, що саме час повторити своє зауваження на інший лад.

— Я сидітиму тут, — сказав він, — вряди-годи, день у день...

— А що робити мені? — запитала Аліса.

Ілюстрація Джона Теннієла до «Аліси в Країні Див». Лондон, 1867 рік

— Що завгодно,— відповів Жабун і засвістав.

— Ет, що з ним балакати! — розпачливо подумала Аліса. — Він же дурний, аж світиться! — і вона штовхнула двері й переступила поріг.

У просторій кухні дим стояв аж під саму стелю. Посередині на триногому дзиглику сиділа Герцогиня й чукакала немовля; кухарка схилилася над вогнищем і помішувала щось у величезному казані — з усього видно, юшку.

— Їхня юшка явно переперчена! — сказала Аліса сама до себе, чхаючи за кожним словом.

Навіть їхнє повітря — і те було переперчене. Чхала навіть Герцогиня; що ж до немовляти, то воно без угаву реvlo і чхало, чхало і реvlo. Не чхали в кухні лише двоє: кухарка та дебелий, з усмішкою від вуха до вуха, кіт, який сидів на припічку.

— Чи не сказали б ви мені ласкаво,— трохи боязко спитала Аліса, бо не була цілком певна, чи годилося їй озиватися першою, — чому ваш кіт такий дурносміх?

— Бо він — чеширський!* — пояснила Герцогиня. — Ох ти ж порося!

Останнє слово пролунало так зненацька і з такою нестямною люттю, що Аліса аж підскочила. Проте вона зараз же збагнула, що це стосується не її, а немовляти, і, набравшись духу, повела далі:

— А я й не знала, що чеширські коти вміють сміятися.

— Коти із графства Чешир сміються на весь шир,— сказала Герцогиня. — Майже всі.

— Я таких котів ще не бачила, — чемно мовила Аліса, рада-радісінька, що розмова налагодилася.

— Ти ще багато чого не бачила,— сказала Герцогиня. — Це зрозуміло.

Алісі не дуже сподобався тон цього зауваження, і вона подумала, що не завадило б перевести розмову на щось інше. Поки вона підшукувала тему, кухарка зняла з вогню казан і заходилася шпурляти чим попало в Герцогиню та немовля. Першими полетіли кочерга зі щипцями, за ними градом посипалися блюдця, тарілки й полумиски, та Герцогиня і бровою не повела, хоч дещо в неї й поцілило; а немовля й доти реvlo, тож зрозуміти, болить йому від ударів чи ні, було неможливо.

— Ой, що ви робите? Схаменіться! Благаю! — кричала Аліса, підстрибуючи зі страху. — Ой, просто в ніс! Бідний носик!

У цю мить страхітливих розмірів баняк прохурчав так близько від немовляти, що ледь не відбив йому носа.

— Якби ніхто не пхав свого носа до чужого проса,— хрипким басом сказала Герцогиня,— земля крутилася б куди шпаркіше.

— Ну й що б це дало? — зауважила Аліса, рада похизуватися своїми знаннями. — Подумайте лишень, що сталося б із днем і ніччю. Земля оберталася б навколо осі швидше, ніж...

— До речі, про ніж! — сказала Герцогиня. — Відтяти їй голову!

Аліса тривожно глипнула на кухарку, але та пустила ці слова повз вуха і знай собі помішувала юшку.

Тож Аліса докінчила:

* За часів Керрола часто казали: «посміхається, як чеширський кіт». Походження цієї приказки невідоме. Існують, проте, дві версії її походження. Згідно з першою, у графстві Чешир (де, до речі, народився Керрол) якийсь невідомий маляр малював над дверима таверн левів, які посміхалися. Згідно з другою, чеширським сирам колись надавали форму усміхнених котів.

- ...ніж раз на добу, себто раз на двадцять чотири години... чи, може, на дванадцять?..
- О, дай мені спокій! — урвала її Герцогиня. — Зроду не терпіла арифметики!

Вона завела щось наче коліскову і заходилася чукикати немовля, люто стрясаючи його наприкінці кожного рядка.

Бурчи, кричи на немовля,
Луни його, як чхає,*

Хор (З участю кухарки та маляти):
Гу! Гу! Гу!

*Що те чхання нам дошкуля,
Маля прекрасно знає...*

Співаючи другу строфу, Герцогиня не переставала несамовито трясти немовля, а воно, сердешне, так репетувало, що Алісі нелегко було розібрати слова:

*Бурчу, кричу на немовля,
Луплю його, як чхає.*

- Між іншим, що сталося з немовлям? — поцікавився Кіт. — Лець не забув спитати.
- Воно перекинулося в порося, — не змигнувши оком, відповіла Аліса.
- Я так і думав, — сказав Кіт і знову щез.

Аліса трохи почекала — ану ж він з'явиться ще раз, — а тоді подалася в той бік, де, як було їй сказано, мешкав Шалений Заєць.

— Капелюшників я вже бачила, — мовила вона подумки, — а от Шалений Заєць — це значно цікавіше. Можливо, тепер, у травні, він буде не такий шалено лютий, як, скажімо, у лютому...

Тут вона звела очі й знову побачила Кота.

— Як ти сказала? — спитав Кіт. — У порося чи в карася?

— Я сказала «в порося», — відповіла Аліса. — І чи могли б ви надалі з'являтися й зникати не так швидко: від цього йде обертом голова.

— Гарзд, — сказав Кіт, і став зникати шматками: спочатку пропав кінчик його хвоста, а насамкінець — усміх, що ще якийсь час висів у повітрі.

— Гай-гай! — подумала Аліса. — Котів без усмішки я, звичайно, зустрічала, але усмішку без kota!.. Це найбільша дивовижа в моєму житті!

До Шаленого Зайця довго йти не довелося: садиба, яку вона невдовзі побачила, належала, безперечно, йому, бо два димарі на даху виглядали, як заячі вуха, а дах був накритий хутром. Сама садиба виявилася такою великою, що Аліса не квапилася підходити ближче, поки не відкусила чималий кусник гриба в лівій руці й довела свій зріст до двох футів. Але й тепер вона рушила з обережністю.

«А що, як він і досі буйний?» — думала вона. — Краще б я загостила до Капелюшника!»

Переклад Валентина Корнієнка за редакцією Івана Малковича

* Оригіналом для цієї пародії послужив вірш невідомого автора, основна думка якого криється в словах: «Плекай малесеньке дитя з любов'ю і терпінням»

Візьми участь в обговоренні повісті-казки

Щоб правильно зрозуміти «Алісу в Країні Див», важливо мати на увазі, що ця книжка з'явилася на світ випадково. Автор вільно фантазував, нічого не бажаючи цим сказати читачеві і не маючи на увазі ніяких розгадок. Керроллівська фантазія дивовижна тим, що елементи реального життя перемішані у ній з вигадкою, тому «Аліса в Країні Див» – це повість-казка; в її героях перші слухачі легко вгадували себе, оповідача, спільних знайомих, звичні місця і ситуації. Тож під час читання варто підключити власну фантазію, читацький досвід, уважність і допитливість.

1. Поміркуй, що спонукало Алісу «з розгону пірнути слідом за Кроликом»: цікавість, нудьга чи книжка «без малюнків і розмов»?
2. Які події, персонажі, предмети підказують тобі, що дівчинка через кролячу нору потрапляє у світ чарівної казки? У яких прочитаних тобою казках траплялися чарівні перетворення, подібні до тих, що їх проходить Аліса?
3. Пригадай, хто в чарівних казках виконує роль помічників і провідників. Яка роль Білого Кролика в казці про Алісу? Куди він так поспішав? Дізнайся про це, самостійно прочитавши другий розділ повісті-казки.
4. Одна з причин успіху «Аліси» – відсутність звичної для дитячих книжок того часу повчальності. У книжці чимало пародій на англійські повчальні віршики для дітей. Так, у другому розділі «Озеро сліз» Аліса читає напам'ять вірш:

Хороший крокодилонько	Як він покаже зубоньки,
Качається в піску,	Привітно сміючись,
Пірнає в чисту хвиленьку,	То рибоньки-голубоньки
Споліскує луску.	Самі у рот плись-плись!

З якою метою автор використав у вірші пестливі слова?

1. Пародіювання, авторські неологізми («усе дивасніше й дивасніше»), вживання омонімів та інші види «гри слів» досить поширене явище у книжці Л. Керролла. Знайди і прокоментуй приклади словогри під час читання твору. Поміркуй, як пов'язаний цей літературний прийом із дивовижними пригодами Аліси.
2. Розкажи історію про Довгий Хвіст, який з'явився у третьому розділі. Як письменник відобразив його у творі? Спробуй сам / сама створити щось подібне.
3. У шостому розділі Льюїс Керролл висміює виховання дітей у «вікторіанській» Англії. Прочитай уривок, у якому Герцогиня чукає немовля. Які художні прийоми використовує автор, щоб показати безглуздість сучасного йому виховання?
4. Багатьох казкових персонажів письменник запозичив із англійського фольклору. Наприклад, Чеширський Кіт потрапив до «Аліси» з відомої приказки «Посміхається, як Чеширський Кіт». Звернувшись до тексту, зауваж, як ця приказка «вплинула» на характер знаменитого кота. Підготуй у парі з товаришем чи подругою виразне читання в особах діалогу Аліси і Чеширського Кота.
5. Створюючи повість-казку про Алісу, Льюїс Керролл на ходу вигадував своїх персонажів; з цієї причини текст її перекладу містить багато посилань-пояснень про походження персонажів, назв, явищ тощо. Під час читання твору уважно ознайомся із цими посиланнями. Поцікався, яку англійську традицію висміює автор у розділі 7 «Божевільне чаювання».

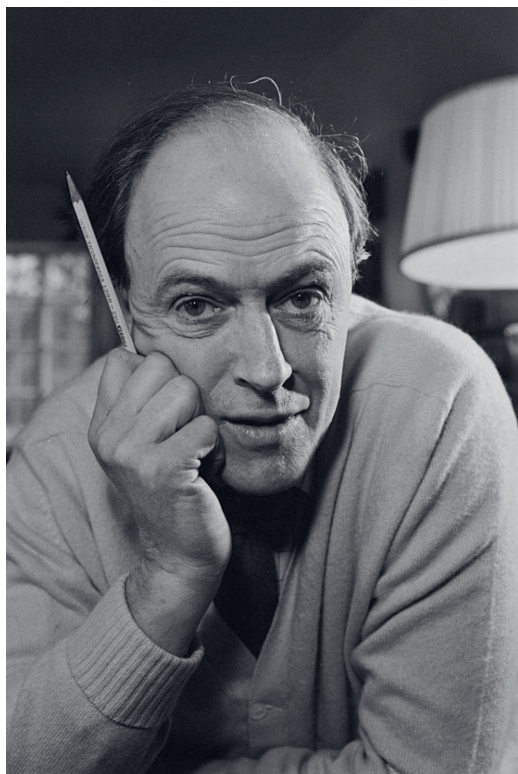
6. *Вибери епізод з цього розділу з яскравими елементами словогри та постав його з однокласниками на уроці.*
7. *Чому Королевин крокет, на який було запрошено героїв казки, розчарував Алісу? Що вона сказала про цю гру? (Розділ «Королевин крокет»)*
8. *Чим не сподобався Королю Чеширський Кіт? У повісті йдеться про те, що Аліса врятувала його. Чи справді це так? (Розділ «Королевин крокет»)*
9. *Звідки з'явився у казці дивний персонаж Казна-Що-Не-Черепаха? Відповідаючи на це запитання, використовуй посилання у тексті твору.*
10. *Як змальовано Алісу в повісті-казці Л. Керролла? Чим вона приваблює тебе як читача?*

Попрацюй самостійно

1. *Важливою частиною повісті-казки «Аліса в Країні Див» є ілюстрації Джона Теннієла, з якими її побачили перші читачі і яких немає в більшості перевидань. Ознайомся з ілюстраціями, поміщеними в підручнику. Вибери з них ті, що найбільше тобі сподобалися, і підготуй усну розповідь про зображених на них героїв.*
2. *Створи кросворд «Герої повісті-казки «Аліса в Країні Див»».*
3. *Намалюй своїх улюблених героїв.*

Для книголюбів

- *Прочитай книжку Л. Керролла «Аліса в Задзеркаллі». Які персонажі «перекочували» сюди з «Аліси в Країні Див»? Які зміни відбулися з ними та з Алісою?*

У світі багато письменників, які писали й пишуть казки. Роальд Дал заявив про себе як видатний дитячий письменник, коли продаж його книги «Чарлі і шоколадна фабрика» досягнув 125 000 екземплярів за 5 років із дня першої публікації. Відтоді вона неодноразово друкується багатьма мовами. З часом популярність не зменшується і «Чарлі» залишається улюбленою казкою багатьох дітей у світі.

Робота над книгою велася в 1961-1962 рр. Це був нелегкий період у житті письменника (тяжко захворів син, а через рік помирає донька). Щоб підтримати своїх дітей (всього їх було п'ятеро) Дал став придумувати для них казки. «Звичайно, я розповідав їм різні історії щовечора — згадає письменник. — Деякі з них були жакливі. Але раз чи два діти говорили: «А можна дізнатися продовження історії, яку ти розповідав останній раз?» Так я почав писати «Джеймса». Це так сподобалося мені, що, не зупиняючись, я перейшов прямо до «Чарлі».

За словами Дала, основою казки послужили дитячі враження автора. Під час навчання в школі-інтернаті «Рептоне» він і інші хлопчики отримували цікаві подарунки. «Час від часу кожен хлопчик нашої школи отримував просту сіру картонну коробку, — пише Дал в автобіографічній повісті «Хлопчик». — Хочете вірте, хочете ні, це був подарунок від великої шоколадної фабрики «Кедбері». «...Я не сумніваюся, що пізніше, тридцять п'ять тому, коли я роздумував над сюжетом моєї другої книги для дітей, я згадав ті маленькі картонні коробки та шоколадки-новинки всередині них і почав писати книжку під назвою «Чарлі і шоколадна фабрика».

І книга знайшла читача! В Україні «Чарлі і шоколадна фабрика» добре znana серед дітей завдяки видавництву «Абабагаламага».

В 1971 році на екрани вийшов фільм «Віллі Вонка і шоколадна фабрика», знятий режисером Мелом Стюартом. Але фільм не сподобався самому автору, бо багато уваги приділялося Вонці, хоча Дал говорив, що книга про Чарлі. Вдруге книга екранізована в 2005 році режисером Тімом Бертоном, з Джонні Деппом у ролі Вонки. Крім кіноверсій існує ряд мюзиклів, інсценізацій та аудіокниг. Сюжети твору використовуються у мультсеріалах, іграх, атракціонах.

ЧАРЛІ І ШОКОЛАДНА ФАБРИКА

Розділ 1. А ось і Чарлі

Ці двоє старезних людей – батько й мати пана Бакета. їх звати дідунь Джо та бабуся Джозефіна.

А ці двоє старезних людей – батько й мати пані Бакет. їх звати дідусь Джордж та бабуня Джорджина.

Це – пан Бакет. Це – пані Бакет. Пан та пані Бакети мають синочка, якого звати Чарлі Бакет.

Це – Чарлі.

Добрий вам день. І вам добрий день. І вам.

Він радий вас бачити.

Уся їхня родина – шестеро дорослих (полічіть) і малий Чарлі Бакет – мешкає в дерев'яній хатинці на краю великого міста.

Хатинка аж ніяк не була розрахована на стільки людей, і жилося їм там страшенно незручно. Мала вона всього дві кімнатки й однісіньке ліжко. Ліжко віддали чотирьом стареньким, бо вони ж такі кволі й утомлені. Такі втомлені, що ніколи й не злазили з ліжка.

Дідунь Джо та бабуся Джозефіна лежали з одного кінця, а дідусь Джордж та бабуня Джорджина – з другого.

Пан і пані Бакети спали з малим Чарлі Бакетом в іншій кімнатці, на матрацах на підлозі.

Влітку це ще було с'як-так, а от узимку, коли по підлозі цілісіньку ніч віяли крижані протяги, ставало нестерпно.

Вони й не мріяли купити кращу хату, чи хоч би ще одне ліжко, бо були дуже вбогі.

З усієї родини роботу мав тільки пан Бакет. Він працював на фабриці зубної пасти, де цілий день сидів на лаві, накручуючи кришечки на тюбики з пастою. Але за накручування кришечок багато не платять, і бідолашний пан Бакет, хоч як багато він працював і як швидко накручував кришечки, ніколи не заробляв стільки, щоб купити бодай половину потрібних для такої великої родини речей. Грошей не вистачало навіть на харчі. На сніданок вони їли хліб з маргарином, на обід – варену картоплю з капустою, а на вечерю – капустняк. Трохи краще бувало в неділю. Усі чекали, коли настане неділя, бо хоч страви готували ті самі, але кожному дозволялося з'їсти по дві порції.

Бакети, звісно, не вмирили з голоду, але всім їм – обом дідусям, обом бабусям, батькові Чарлі, матері Чарлі і особливо малому Чарлі – з ранку до ночі здавалося, що животи поприсихали до спин.

Чарлі було найгірше. І хоч батько з матір'ю часто за обідом чи вечерею віддавали йому свої порції, та хлопцеві все одно було мало, бо він ріс. Чарлі страшенно кортіло чогось ситнішого й смачнішого за капусту з капустняком. А понад усе він хотів... ШОКОЛАДУ.

Йдучи вранці до школи, Чарлі бачив у вітринах крамничок цілі стоси величезних шоколадних плиток. Він зупинявся й дивився на них, притискаючись носом до скла і стікаючи слиною. Щодня він бачив, як інші дітлахи виймали з кишень шоколадні цукерки й пожадливо їх поглинали, і це, звичайно, була для нього велика мука.

Чарлі Бакет міг відчути смак шоколаду єдиний раз на рік, на свій день народження. Уся родина заощаджувала для цього гроші і, коли наставав знаменний день, Чарлі

з самісінького чудесного ранку дарували невеличку шоколадну плиточку. І щоразу він акуратно ховав цю плиточку в спеціальну дерев'яну коробочку і зберігав її, ніби вона була зі щирого золота. Кілька наступних днів не смів до неї навіть торкатися — тільки дивився. Коли ж урешті не витримував, то віддирав з *куточка манюсінський* шматочок паперової обгортки, щоб визирнув *манюсінський* шматочок шоколаду, а тоді відкушував звідти *манюсінку* крихточку — аби тільки відчуті цей чудесний солодкий смак, що поволі розтікався по язиці. На другий день відкушував ще одну крихточку, а тоді ще і ще. Отак Чарлі примудрявся розтягти десятицен-тову плиточку шоколаду більш як на місяць.

Але я ще не сказав вам про одне лихо, що мучило малого шоколадолоба Чарлі понад усе. Воно докучало йому набагато більше, ніж якесь там споглядання шоколадних плиток у вітринах крамниць чи поїдання іншими дітьми шоколадних цукерок просто перед його носом.

Гіршої муки годі було уявити:

У цьому місті, майже біля самої хатинки, де мешкав Чарлі, стояла **ВЕЛИЧЕЗНА ШОКОЛАДНА ФАБРИКА!**

Ви собі уявіть!

І то була не якась там звичайна шоколадна фабрика. То була найбільша й найвідоміша в цілому світі фабрика! Називалася вона «ВОНКА», а власником її був містер Віллі Вонка, найкращий за всі часи виробник і винахідник шоколадних цукерок. І що то була за чудесна, неймовірна будівля! Оточена височенним муром з величезною залізною брамою, вона вся диміла й химерно гула. А повітря навколо муру аж на кілометр просякло густими й розкішними пахощами рідкого шоколаду!

Двічі на день, ідучи до школи й повертаючись додому, малий Чарлі Бакет мусив проминати фабричну браму. І щоразу він дуже-дуже сповільнював крок, задирав носа й на повні груди вдихав цей неповторний шоколадний запах, що огортав його звідусіль.

Ох, як же йому подобався цей запах!

І як же він прагнув потрапити на фабрику й побачити, що ж там усередині.

Розділ 2. Фабрика містера Віллі Вонка

Вечорами, досьорбавши водянистий капусняк, Чарлі завжди заходив у кімнатку до дідусів і бабусь, щоб послухати їхні розповіді, а потім побажати їм на добраніч.

Усі старенькі мали за дев'яносто років. Були вони зморшені, мов сухі сливи, й худі, мов кістяки. Удень вони, від холоду понатягнувши на голови нічні ковпаки, тулилися в ліжку, по Двоє з кожного кінця, і з нудьги дрімали. Та варто їм було почути, що відчиняються двері й лунає онуків голос: «Добрий вечір, дідуню Джо й бабусю Джозефіно, дідусю Джордж і бабуню Джорджино», — як усі четверо хутенько сідали на ліжку, їхні старі зморшкуваті лица спалахували радісними усмішками — і починалася розмова.

Вони любили цього хлопчика. Чарлі був їхньою єдиною в житті радістю і вони цілісними днями чекали його вечірніх відвідин. Незрідка заходили й батьки Чарлі, ставали біля дверей і теж слухали розповіді стареньких. Отак щовечора на півгодини ця кімната сповнювалася щастям, а родина забувала про голод і холод.

Якось увечері, коли Чарлі зайшов до дідусів з бабусями, він запитав:

— А чи *справді* шоколадна фабрика «Вонка» найбільша в світі?

— *Чи справді?* — здивувалися водночас усі четверо. — Аякже! Святий Боже, невже ти не знаєш? Та вона *в н 'ятдесят разів* більша за будь-яку іншу фабрику!

— А чи справді містер Віллі Вонка найумілі-ший на світі виробник шоколаду?

— Любий хлопчику, — сказав дідунь Джо, вмошуючись на подушці вище, — та світ не бачив такого *дивовижного, фантастичного*, неймовірного виробника шоколаду, як містер Віллі Вонка! Я гадав, що *всі* це знають!

— Я знаю, дідуню Джо, що він відомий, і знаю, що він дуже вміль...

— Уміль? — вигукнув старенький. — Це не те слово! Він просто *чарівник!* Він робить з шоколадом *усе* — *усе*, що забажає! Правда ж, дорогенькі?

Старенькі поволі закивали й підтвердили усі втрьох:

— *Щира* правда. *Правдивіше* не буває. А дідунь Джо додав:

— Ти хочеш сказати, що *я не розповідав* тобі про містера Віллі Вонку та його фабрику?

— Ніколи, — відповів малий Чарлі.

— О Господи всемогутній! Не знаю, що це зі мною сталося!

— Дідуню Джо, то, може, розкажете зараз?

— А чому ж ні? Сідай отут на ліжку й уважно слухай.

Дідунь Джо був з усіх чотирьох найстарший. Мав дев'яносто шість з гаком, а це дуже похилий вік. Як і всі старезні люди, він був слабкий та кволий і цілий день майже не розмовляв.

Зате вечорами, коли в кімнату заходив любий онук, дідунь якимось дивом ніби знову молодшав. Утома й кволість його покидали, він ставав веселий і енергійний, мов юнак.

— Ой, що то за людина, містер Віллі Вонка! — вигукнув дідунь Джо. — Чи знаєш ти, скажімо, що він сам винайшов понад двісті нових сортів шоколадних цукерок, кожен вид з інакшою начинкою, кожен солодший і смачніший за вироби усіх інших кондитерських фабрик!

— Свята правда! — підтвердила бабуся Джозефіна. — А ще він розсилає їх у всі кінці світу! Це ж так, дідуню Джо?

— Так, дорогенька, так. І всім королям та президентам світу. Але він виробляє не тільки шоколадні цукерки. Де там! Він має про запас деякі просто *фантастичні* винаходи, цей містер Віллі Вонка! Чи знаєш ти, що він придумав, як виготовляти шоколадне морозиво, щоб воно годинами не тануло без холодильника? Влітку його можна цілий ранок протримати на сонці — і воно не потече!

— Та це ж неможливо! — витріщився на ді-Дуня Чарлі.

— Авжеж, неможливо! — вигукнув дідунь Джо. — Це просто безглуздя! Але містер Віллі Вонка це зробив!

— Саме так! — погодилися всі інші, киваючи головами. — Містер Вонка це зробив.

— Окрім того, — вів далі дідунь Джо, говорячи тепер дуже повільно, щоб Чарлі не прогавив ані слова, — пан Віллі Вонка вміє виготовляти зефір, що має смак фіалок, і чудові карамельки, які, поки їх смокчеш, кожні десять секунд міняють колір, і малесенькі пір'їсті льодянички, які смачненько тануть, шойно торкнешся до них губами. Він може зробити жуйку, яка ніколи не втрачає смаку, і цукеркові кульки, які можна роздути до неймовірних розмірів, а тоді проштрикнути шпилькою і проковтнути. А ще він володіє таємним методом виготовлення гарненьких синичих яечок у чорну цяточку. Коли покласти таке яечко в рот, то воно поволі меншає, аж раптом щезає цілком, а на кінчику язика залишається крихітне й рожеве цукрове пташеня.

Дідунь Джо стих і поволі провів кінчиком язика по губах. — Ото тільки подумаєш про таке, і вже тече слина, — додав він.

— У мене теж, — зізнався малий Чарлі. — Але прошу вас, далі.

Батьки Чарлі, пан і пані Бакети, під час розмови тихенько зайшли до кімнати і стояли тепер, слухаючи, біля дверей.

— А розкажи Чарлі про божевільного індійського принца, — запропонувала бабуся Джо-зефіна. — Йому цікаво буде почути.

— Маєш на увазі принца Пондівішну? — перепитав дідунь Джо й захихотів.

— То *цілковитий* псих! — втрутився дідусь Джордж.

— Але *дуже* багатий, — додала бабуня Джорджина.

— А що він такого зробив? — зацікавився Чарлі.

— Слухай, — сказав дідунь Джо, — я зараз розповім.

Розділ 3. Містер Вонка та Індійський принц

— Принц Пондівішна написав містерові Вонці листа, — почав дідунь Джо, — і попросив, щоб той приїхав аж у Індію і побудував йому величезний палац з самісінького шоколаду.

— І що, дідуню, містер Вонка це зробив?

— Аякже. І що то був за палац! Там було сто кімнат, і все було зроблене з темного чи світлого шоколаду. Шоколадна цегла, шоколадний цемент, шоколадні вікна, усі стіни й стеля були з шоколаду, а ще килими, картини, ліжка й меблі. А з кранів у ванній лився гарячий шоколад.

Коли все було завершено, містер Вонка сказав принцові Пондівішні: [20]

— Мушу Вас, однак, попередити, що довго все це не простоїть, тому не гайте часу й починайте їсти.

— Дурниці! — закричав принц. — Я не їстиму власного палацу! Не гризтиму сходів і навіть стін не лизатиму! Я в ньому буду *жити!*

Але містер Вонка мав, зрозуміло, рацію, бо незабаром після цього настав спекотний день, сонце припекло й палац почав поволі танути й розтікатися по землі.

Божевільний принц, який дрімав собі у вітальні, прокинувся й побачив, що пливе у величезному липкому й коричневому озері шоколаду.

Малий Чарлі завмер на краєчку ліжка, не зводячи очей з дідуня. Обличчя його було схвильоване, а очі такі круглі, що аж світилися білки.

— Це — *правда?* — засумнівався він. — Чи ви мене обманюєте?

— Правда! — вигукнули усі четверо стареньких. — Чистісінька правда! Спитай кого хочеш!

— І це ще не вся правда, — додав дідунь Джо, нахилився до Чарлі й зашепотів ледь чутно й таємничо: — *Ніхто... звідти... не... виходить!*

— Звідки? — перепитав Чарлі.

- */... ніхто... не... заходить... туди!*

— *Куди?!* — вигукнув Чарлі.

— На фабрику «Вонка», а то куди ж!

— Дідуню, ви *про що?*

— Про *працівників*, Чарлі.

— Про *працівників?*

— На всіх фабриках,— пояснив дідунь Джо,— є працівники, які щоранку й шовечора заходять і виходять з воріт... на всіх, окрім фабрики «Вонка»! Чи ти хоч раз бачив хоч однісіньку людину, яка б туди зайшла... або звідти вийшла?

Чарлі обвів поглядом усі чотири старезні обличчя, які на нього дивилися. Були вони приязно всміхнені й водночас цілком серйозні. Не було й знаку, що це жарт чи обман.

— Ну? Що скажеш? — домагався дідунь Джо.

— Я... я навіть не знаю, дідуню,— почав затинатися Чарлі.— Коли я проходжу повз фабрику, то ворота завжди замкнені.

— Отож бо! — вигукнув дідунь Джо.

— Але ж там *повинні* працювати якісь люди...

— Ні, Чарлі, не *люди*. Принаймні, не *звичайні* люди.

— А хто?! — аж закричав Чарлі.

— Ага... Отож бо й воно... Це ще один приклад розуму й умілості містера Віллі Вонки.

— Чарлі, синку,— озвалася з дверей пані Ба-кет,— пора вже спати. Годі на сьогодні.

— Ой, мамусю, я *мушу* почути...

— Завтра, синку...

— Справді,— погодився дідунь Джо,— решту розповім завтра.

Розділ 4. Таємні працівники

На другий вечір дідунь Джо повів розповідь далі.

— Розумієш, Чарлі,— сказав він,— ще недавно на фабриці містера Віллі Вонки працювали тисячі працівників. Аж раптом якогось дня містер Вонка мусив попросити їх усіх піти додому й більше ніколи не вертатися.

— А чому? — здивувався Чарлі.

— Через шпигунів.

— Яких шпигунів?

— Розумієш, усі інші виробники шоколаду стали заздрити, що містер Вонка виробляє такі чудові цукерки, й почали засилати шпигунів, щоб ті повикрадали його таємні рецепти. Шпигуни влаштовувалися на фабрику «Вонка», прикидаючись звичайними працівниками, і вивідували, як робиться те чи те.

— А тоді верталися на свої фабрики і все розповідали? — запитав Чарлі.

— Атож,— підтвердив дідунь Джо,— бо незабаром фабрика Фікельгубера почала виробляти морозиво, яке не тануло навіть під пекучим сонцем. Потім фабрика пана Тицьно-са випустила жуйку, що не втрачала аромату, скільки її не жуй. А тоді ще й фабрика пана Слагворта почала виготовляти цукеркові кульки, які можна було роздути до велетенських розмірів, проштрикнути шпилькою і проковтнути. І так далі, і так далі. Містер Віллі Вонка рвав на собі бороду й кричав: «Який жах! Я збанкрутую! Скрізь шпигуни! Я мушу закрити фабрику!»

— Але ж він її не закрив! — вигукнув Чарлі.

— Та ні, закрив. Сказав працівникам, що йому дуже прикро, але всі вони мають вертатися додому. Тоді замкнув головну браму й повісив на неї ланцюга. Отак зненацька величезна шоколадна фабрика містера Вонки завмерла й спорожніла. З димарів перестав іти дим, стих гул машин, і не було відтоді випущено жоднісінької шоколадки чи цукерочки. Ніхто звідти не виходив і ніхто не заходив, та й сам містер Віллі Вонка десь зник.

— Минали місяці, — вів далі дідунь Джо, — а фабрика все була на замку. І всі казали: «Бідний містер Вонка. Він був такий приємний. І які чудові штучки виготовляв. Але тепер йому гаплик. Усе пропало».

А тоді сталося щось дивовижне. Якось рано-вранці з високих фабричних димарів засоталися тоненькі смужечки білого диму! Мешканці міста зупинялися й дивилися на них. «Що це таке? — гукали вони. — Там хтось розпалив вогонь! Мабуть, містер Вонка знову відкрив фабрику!» Усі помчали до брами, сподіваючись, що вона відчинена навстіж, а містер Вонка знову радо зустрічає своїх працівників.

Та ба!

Величезна залізна брама була замкнена, ланцюг, як і раніше, висів на ній надійно, а самого містера Вонки ніде не було видно.

«Але ж фабрика *працює!*» — дивувалися люди. — Послухайте! Чути машини! Вони знову гудуть! А в повітрі пахне шоколадом!»

Дідунь Джо нахилився, торкнув Чарлі за коліно довгим худим пальцем і неголосно сказав:

— Та найдивніше, Чарлі, що у фабричних

вікнах рухалися маленькі темні тіні. Люди з вулиці бачили їх за матовими шибками.

— А чиї то були тіні? — миттю зацікавився Чарлі.

— Саме це всі й хотіли знати.

«Там повно працівників! — кричали люди. — Але ж ніхто туди не заходив! Брама замкнена! Це якесь божевілля! І ніхто звідти не виходить!»

— Не було жодного сумніву, — сказав дідунь Джо, — що фабрика запрацювала. Відтоді вона так і працює, ось уже десять років. А шоколадки й цукерки, виготовлені на ній, стають усе смачніші й фантастичніші. Зрозуміло, що тепер, коли містер Вонка винаходить якийсь новий дивовижний сорт цукерок, то вже ні пан Фікельгубер, ні пан Тицьніс, ні пан Слаг-ворт, ні будь-хто інший не спроможний його відтворити. Жоден шпигун не може проникнути на фабрику, щоб вивідати рецепт.

— Дідуню, але *хто* ж, — вигукнув Чарлі, — *хто саме* працює на фабриці містера Вонки?

— Чарлі, цього ніхто не знає.

— Та ж це *нісенітниця!* Чому ніхто його не спитав?

— Бо ніхто його тепер не бачить. Він не виходить з фабрики. Звідти з'являються тільки шоколадки й цукерки. Вони вискакують зі спеціального люка в стіні, вже запаковані й заадресовані, і їх щодня забирають поштові фургони.

— Дідуню, що ж то за люди там працюють?

— Любий хлопчику, — відповів дідунь Джо, — це найбільша таємниця у світі виробників шоколаду. Ми знаємо про тих людей лиш одне. Вони — малесенькі. Невиразні тіні, що іноді з'являються за вікнами, здебільшого пізно ввечері, коли горить світло, належать *крихітним* людям, не вищим за моє коліно...

— Таких людей не буває, — заперечив Чарлі.

Саме тут до кімнати зайшов пан Бакет, батько Чарлі. Він повернувся додому з фабрики зубної пасти і схвильовано розмахував вечірньою газетою.

— Чули новину? — вигукнув він. І підняв газету, щоб було видно величезний заголовок: **НАРЕШТІ ФАБРИКУ «ВОНКА» ВІДКРИЮТЬ ДЛЯ КІЛЬКОХ ЩАСЛИВЦІВ.**

Розділ 5. Золоті квитки

— Це означає, що людям дозволять зайти на фабрику?! — вигукнув дідунь Джо. — Ану читай, що там написано — швиденько!

— Гарзд, — сказав пан Бакет, розгладжуючи газету «Вечірній вісник». — Слухайте.

Містер Вонка геніальний виробник цукерок, якого ніхто не бачив уже десять років, прислав сьогодні таке оголошення

Я, Віллі Вонка, вирішив дозволити цього року відвідати мою фабрику п'ятьом дітям. Майте на увазі — тільки *п'ятьом* і не більше. Цих п'ятьох щасливців я скрізь водитиму особисто і дозволю їм побачити всі фабричні таємниці та чари. Наприкінці екскурси всі вони як спеціальний дарунок отримають стільки шоколадок і цукерок, що їм вистачить на все життя! Отож шукайте Золоті квитки! П'ять Золотих квитків було надруковано на золотому папері й заховано під звичайнісінькими обгортками п'яти звичайнісіньких шоколадних батончиків. Ці п'ять батончиків можуть опинитися де завгодно — в будь-якій крамничці на будь-якій вуличці у будь-якому місті будь-якої країни світу — на будь-якому прилавку, де продають цукерки «Вонка». А п'ятеро щасливців, які знайдуть ці п'ять Золотих квитків, стануть *єдиними* особами, яким дозволять відвідати мою фабрику й побачити, яка вона *тепер* зсередини! Успіхів вам усім і успішного полювання!

(Підпис: Віллі Вонка)

— Та він здурів! — пробурмотіла бабуся Джозефіна.

— Блискучий розум! — вигукнув дідунь Джо. — Просто чарівник! Ви тільки уявіть, що тепер буде! Цілісінький світ почне шукати Золоті квитки! Усі купуватимуть батончики «Вонка», сподіваючись знайти там квиточок! Він продасть шоколадок більше, ніж будь-коли! Яка ж то буде радість знайти квиток!

— А шоколадки й цукерки, яких вистачить на все життя — і безкоштовно! — додав дідусь Джордж. — Ви собі уявіть!

— Їх би мали привезти вантажівкою! — сказала бабуня Джорджина.

— Мене аж нудить від самої думки про них, — скривилася бабуся Джозефіна.

— Дурниці! — вигукнув дідунь Джо. — Чар-лі, правда, було *б чудесно* — розгорнути батончик і побачити, як усередині виблискує Золотий квиток! — Ще й як, дідуню. Але на це нема надії, — похнюпився Чарлі. — Я ж отримую тільки одну шоколадку на рік.

— Ніколи не знати, онучку, — втрутилась бабуня Джорджина. — За тиждень у тебе день народження. Ти маєш не менше шансів, ніж будь-хто інший.

— На жаль, це не так, — засумнівався дідусь Джордж. — Золоті квитки скоріше знайдуть ті діти, які мають змогу купувати шоколадки щодня. А наш Чарлі отримує лиш одну на рік. Надії нема.

Розділ 6. Два перші щасливці

Уже на другий день знайшли перший Золотий квиток. Щасливцем виявився якийсь Август-тус Глуп, і на першій сторінці вечірньої газети, яку читав пан Бакет, красувалося його велике фото. На знімку був дев'ятирічний хлопець, такий тілистий, ніби його надули велетенською помпою. З усього його тіла випиналися здоровезні обвислі складки жиру, а лице нагадувало потворну грудку тіста з маленькими смородинками очей, що зажерливо поглядали на світ. Містечко, в якому жив Августус Глуп, за словами газети, просто шаленіло від радості за свого героя. З усіх вікон майоріли прапори, школярів звільнили від уроків, а ще на честь знаменитого земляка було влаштовано парад. «Я

знала, що Августусь знайде Золотого квитка, — сказала його мати журналістам. — Він щодня з'їдає *стільки* шоколадних цукерок, що було б просто неймовірно, якби він його не знайшов. Їсти — це його пристрасть. Це *єдине*, що його цікавить. Але ж це краще, ніж бути хуліганом і стріляти на дозвіллі з самопалів, правда? І ще я завжди кажу, що він *стільки* не їв би, якби не потребував поживи, правда? Бо це ж вітаміни. Як він зрадіє, коли побуває на легендарній фабриці містера Вонки! Ми *пишаємося* ним!»

— Яка огидна жінка, — скривилася бабуся Джозефіна.

— А хлопець який бридкий, — додала бабуня Джорджина.

— Залишилося тільки чотири Золоті квитки, — замислився дідусь Джордж. — Цікаво, кому дістануться *вони*.

І ось уже цілу країну, та що там — цілий світ — зненацька охопила лихоманка купувати цукерки. Усі несамовито шукали решту безцінних квиточків. Дорослющі жінки влітали в цукерні, хапали одразу по десять батончиків «Вонка», похапцем здирали з них обгортки, жадібно позираючи, чи не блисне зсередини золотистий папірець. Дітлахи трошили молотками свої свинки-скарбнички і мчали в цукерні з пригорщами монет. В одному місті відомий бандит пограбував банк на п'ять тисяч доларів і того ж дня потратив усі гроші на шоколадні батончики. А коли поліція ввірвалася в будинок грабіжника, щоб його заарештувати, той сидів на підлозі серед цілих гір батончиків і здирав обгортки довжелезним кинджалом. У далекій Росії одна жінка, Сара Рус, заявила, що знайшла другий квиток, але він виявився майстерною підробкою. Відомий учений з Англії, професор Фолбоді, винайшов пристрій, який дозволяв одразу, не розгортаючи батончик, знати, чи є під обгорткою Золотий квиток. Пристрій мав механічну руку, що вискакувала зі страшенною силою, хапаючи все, що мало в собі бодай крихточку золота, тож якийсь час здавалося, що питання вичерпано. Та на лихо, коли професор демонстрував свій винахід у кондитерському відділі одного великого універмагу, механічна рука вискочила й ухопила кутній зуб із золотою пломбою однієї графині, що стояла поблизу. Це було таке жахіття, що юрба той пристрій просто розтрощила.

Раптом, саме перед днем народження Чарлі Бакета, газети сповістили, що знайшовся другий Золотий квиток. Цього разу пощастило дівчинці, яку звали Верука Солт і яка жила зі своїми заможними батьками в далекому величезному місті.

І знову вечірня газета пана Бакета опублікувала фото щасливиці. Вона сиділа між сяючими батьками у вітальні їхнього будинку, розмахуючи над головою Золотим квитком, і всміхалася від вуха до вуха.

Веруччин батько, пан Солт, з готовністю пояснив журналістам, як саме було знайдено квиток. «Бачите, — сказав він, — одразу, як доня сказала, що просто *мусить* мати Золотий квиток, я пішов у місто й почав купувати всі шоколадні батончики «Вонка» — всі, які бачив. Купував їх, мабуть, *тисячами*. Сотнями тисяч! Тоді вантажив у фургони й відправляв на власну фабрику. Мій, розумієте, бізнес — це горішки, і в мене працює майже сотня жінок, які луцять горішки, щоб їх потім смажити й підсолювати. Цілими днями ці жінки сидять і луцять горішки. Тож я їм сказав: «Дівчата, тепер, замість луцтити горішки, здирайте обгортки з цих дурних батончиків!» Вони так і робили. Зранку до вечора кожнісінька моя робітниця зривала з батончиків обгортки.

Та минуло три дні — і все дарма. Це було жахіття! Моя Веручечка з кожним днем сумнішала й сумнішала і, коли я вертався додому, кричала на мене: «*Де мій Золотий квиток! Я хочу Золотий квиток!*» Вона годинами лежала на підлозі, хвицяла ногами й

страшенно лементувала. Я не міг дивитись, як страждає моя дівчинка, тому поклявся не припиняти пошуків, доки не здобуду те, що вона забажала. І раптом... на четвертий день увечері одна моя робітниця закричала: «Я знайшла! Золотий квиток!» А я звелів: «Давай сюди, швидко!»

Вона віддала, а я побіг додому й віддав його моїй любій Веруці, і ось вона знову усміхнена, а вся наша родина знову щаслива».

– Ця ще гірша за того товстуна, – скривилася бабуся Джозефіна.

– їй треба надавати добрячих ляпанців, – додала бабуня Джорджина.

– Дідуню, мені здається, що батько дівчинки зробив не дуже чесно, – пробурмотів Чарлі.

– Він її розбещує, – відповів дідунь Джо. – А коли дитину так панькати, то нічого доброго не вийде. Запам'ятай, Чарлі, мої слова.

– Іди спати, синку, – озвалася мати Чарлі. – Завтра твій день народження, не забувай.

Я сподіваюся, що ти встанеш раненько, щоб розгорнути дарунок.

– Батончик «Вонка»! – зрадів Чарлі. – Це буде батончик «Вонка», правда?

– Так, синку, – зізналася матуся. – Звичайно.

– Ох, як було б чудово, якби я знайшов там третій Золотий квиток! – розміявся Чарлі.

– Завтра, як отримаєш дарунок, заходь сюди, – попросив дідунь Джо. – Тоді ми всі побачимо, як ти знімаєш обгортку.

Розділ 7. День народження Чарлі

– З днем народження! – голосно привітали Чарлі четверо стареньких, коли він на другий день уранці зайшов до них у кімнату.

Чарлі нервово всміхнувся й сів на краєчок ліжка. Обома руками він дуже обережно тримав свій дарунок, свій єдиний дарунок. На обгортці було написано: «Високочудесний зефірмелад Вонки».

Четверо стареньких, по двоє з кожного кінця ліжка, підперлися подушками і з хвилюванням дивилися на солодкий батончик у руках Чарлі.

Пан і пані Бакети теж зайшли й зупинилися біля ліжка, дивлячись на Чарлі.

У кімнаті запала тиша. Усі тепер чекали, коли Чарлі почне розгортати дарунок. Чарлі поглянув на батончик. Повільно, з любов'ю, погладжував його пальцями, і блискуча паперова обгортка легенько похрускувала в принішклій кімнаті.

А тоді пані Бакет лагідно сказала:

– Не переживай, синку, якщо не знайдеш під обгорткою того, що шукаєш. Не сподівайся, що тобі аж так пощастить.

– Це правда, – погодився пан Бакет. Чарлі нічого не сказав.

– Зрештою, – сказала бабуся Джозефіна, – в цілому світі залишилося всього три квиточки.

– Головне, – додала бабуня Джорджина, – хоч би там як, а солодкий батончик ти маєш.

– «Високочудесний зефірмелад Вонки!» – вигукнув дідусь Джордж. – Це ж найкращий сорт! Тобі дуже сподобається!

– Ага, – прошепотів Чарлі. – Я знаю.

– Забудь про всі ті Золоті квитки і поласуй батончиком, – захопив дідунь Джо. – Чого чекаєш?

Усі вони знали, що смішно було сподіватися знайти чарівний квиток у жалюгідному маленькому батончику, тому намагалися лагідно й м'яко підготувати Чарлі до розчарування. Але дорослі знали ще одну штуку, а саме: надія, хоч і *малесенька*, та все ж була.

Вона *просто мусила* бути.

Цей батончик мав такі самі шанси мати в собі Золотий квиток, як і будь-яка інша цукерка.

І саме тому батьки, дідусі й бабусі були напружені й схвильовані не менше за самого Чарлі, хоч і вдавали, що дуже спокійні.

— Не барися, розгортай, бо спізнишся до школи, — сказав дідунь Джо.

— Скоріше, — додав дідусь Джордж.

— Розгортай, онучку, — попросила бабуня Джорджина. — Розгортай, будь ласка. Бо я нервуюся.

Дуже повільно хлопцеві пальці почали відривати малесенький кутик обгортки.

Старенькі на ліжку понахилялися вперед, витягуючи худі жилаві шиї.

Тоді зненацька, ніби не в змозі стримувати напруження, Чарлі роздер обгортку просто посередині... і йому на коліна впав... світло-коричневий шоколадний батончик.

Там не було й сліду Золотого квитка.

— Ну... от і все! — весело озвався дідунь Джо. — Цього ми й сподівалися.

Чарлі підвів голову. З ліжка на нього уважно дивилися чотири лагідні старі обличчя. Він сумно всміхнувся їм кутиком уст, а тоді стенов плечима й про-стяг батончик матері зі словами:

— Натє, мамо, візьміть шматочок. Поділімося. Хай усі покуштують.

— Нізащо! — відмовилася мама. І всі інші запротестували:

— Ні, ні! Нам таке й не снилося! Він *увесь* твій!

— Будь ласка, — Чарлі благально повернувся до дідуня Джо й запропонував йому батончика.

Але той, як і всі, відмовився навіть від манюсінського шматочка.

— Пора вже йти до школи, — нагадала пані Бакет, поклавши руку на худенькі синові плечі. — Біжи, бо спізнишся.

Розділ 8. Знайдено ще два Золоті квитки

Того вечора газета пана Бакета повідомила про знахідку не лише третього Золотого квитка, а й четвертого. «СЬОГОДНІ ЗНАЙДЕНО ДВА ЗОЛОТІ КВИТКИ, — волали заголовки. — ЗАЛИШИВСЯ ЛИШ ОДИН».

— Що ж, — сказав дідунь Джо, коли вся родина зібралася після вечері в кімнаті стареньких. — Послухаймо, хто їх знайшов.

«Третій квиток, — прочитав пан Бакет, піднісши газету до самих очей, бо бачив поганенько, а на окуляри не мав грошей, — третій квиток знайшла панна Віолета Бореґард. Величезне хвилювання панувало в домі Бореґардів, коли наш репортер прибув туди, щоб узяти інтерв'ю в щасливої панночки — клацали фотоапарати, виблискували спалахи, а люди штовхалися й пхалися, намагаючись підійти хоч трохи ближче до знаменитості. А знаменитість стояла на кріслі у вітальні, шалено махаючи рукою з Золотим квитком, наче зупиняла таксі. Щось усім говорила дуже швидко й дуже голосно, та нелегко було зрозуміти її слова, бо водночас вона так само шалено жувала жуйку.

— Я жую безперестанку,— кричала дівчина,— та коли почула про ті квитки містера Вонки, то відклала жуйку і перейшла на цукерки — мала надію, що мені пощастить. Тепер, зрозуміло, я знову жуватиму. Я дуже люблю жуйку. Не можу без неї жити. Жую ціліснітькими днями, крім тих кількох хвилин, коли треба їсти. Тоді я приліплюю жуйку за вухо — щоб не загубити. Чесно вам зізнаюся, що почувалася б нікудишньо, якби цілий день не жувала жуечку. Це щира правда. Мама каже, що панночкам таке не личить і що бридко дивитися, коли дівчачі щелепи постійно плямкають, але я не згодна. І хто вона така, до речі, щоб критикувати? Її щелепи, якщо хочете знати, теж плямкають не менше — вона цілими днями на мене кричить.

— Цить, Віолето,— озвалася пані Борегард з дальнього кутка кімнати, де вона стояла на піаніно, щоб не затовкла юрба.

— Маман, не заводься! — гаркнула панна Борегард. — Вам, мабуть,— знову звернулася вона до репортерів,— цікаво буде знати, що я жую оцей шматочок жуйки уже *три місяці*. Тобто це новий рекорд. Я вже побила попередній рекорд моєї найкращої подружки Кор-нелії Принцметель. Як вона казилася! Ця жуйка — мій найцінніший скарб. На ніч я її приліплюю до бильця ліжка, і зранку вона знову готова до жування... може, спочатку твердувата, але трохи пожуєш — і вона м'якне. Коли я ще не почала жувати на світовий рекорд, то міняла жуйку раз на день. Найчастіше робила це в ліфті, вертаючись зі школи додому. Чому в ліфті? Бо мені подобалося чіпляти липкі пожовані грудочки на ліфтові кнопки. Тоді до пальця того, хто заходив у ліфт після мене й натискав кнопку, приклеювалася моя стара жуйка. Га-га! Іноді зчинявся такий вереск. Найбільше репетували жінки в дорогих рукавичках. Ой, я така рада, що зможу відвідати фабрику містера Вонки. Тим паче, що після цього він дасть мені жуйки на все життя. Класно! Ура! — *Мерзенне* дівчисько,— скривилася бабуся Джозефіна.

— Просто ганьба! — додала бабуня Джор-джина. — Вона зі своєю жуйкою обов'язково влипне в халепу, от побачите.

— Тату, а кому ж дістався четвертий квиток?

— Зараз побачимо,— відповів пан Бакет, знову придивляючись до газети. — Ага, ось воно. «Четвертий Золотий квиток,— прочитав він,— знайшов хлопець Майк Тіві».

- Ще один поганець, хай мені грець,— буркнула бабуся Джозефіна.

— Не перебивайте, бабуся,— попросила пані Бакет.

«Дім родини Тіві,— почав читати пан Бакет,— коли туди прибув наш кореспондент, теж був заповнений схвильованими гостями, однак щасливого переможця, тобто Майка Тіві, уся ця ситуація, здається, страшенно дратувала.— Ви що — подуріли? Не бачите, що я дивлюся телевизор? — сердито крикнув він.— Не заважайте!

Дев'ятирічний хлопець сидів перед величезним телевизором, не зводячи очей з екрана, й дивився фільм, у якому одна згряя бандитів розстрілювала з автоматів іншу.

Майк Тіві і сам був обвішаний вісімнадцятьма різноманітними іграшковими пістолетами й автоматами. Раз у раз він підстрибував і — тра-та-та! — давав довгі черги з котроїсь стрі-лячки.

— Тихо! — кричав він, коли хтось намагався його про щось запитати.— Я ж вам казав не заважати! Цей серіал такий кайфовий! Просто клас! Я дивлюся його щодня. Я всі серіали дивлюся щодня, навіть лажові — ті, де не стріляють. Але бандитські — найкращі. Вони такі класні, ці бандюги! Особливо, коли нашіпювають один одного свинцем або

штрикають старими кинджалами, або лупляться кастетами! Я все віддав би, щоб теж так могли! Ото *життя*, кажу вам! Клас!»

— Годі вже! — втруtilась бабуся Джозефі-на. — Не можу цього слухати!

— Я теж, — погодилась бабуня Джорджина. — Невже тепер усі діти так поводяться — як оці шмаркачі, про яких ми щойно почули?

— Звичайно, ні, — усміхнувся їй пан Бакет. — Хоч деякі, на жаль, так. Але не всі.

— Тепер лишився *один-єдиний квіточок!* — нагадав дідусь Джордж.

— Саме так, — зітхнула бабуня Джорджина. — Я точно знаю, що завтра на вечерю їстиму капуста, і так само точно знаю, що цей квіток дістанеться якійсь огидній малій почварі, яка його не заслужила!

Розділ 9. Дідунь Джо іде на ризик

На другий день, коли Чарлі вернувся зі школи й зайшов до дідусів і бабусь, то побачив, що не спить лише дідунь Джо. Усі інші голосно хропли.

— Це! — прошепотів дідунь Джо й жестом підкликав Чарлі до себе.

Той навшпиньки підійшов і став біля ліжка. Старий хитрюще йому усміхнувся, а тоді сягнув рукою під подушку. Коли ж її звідти витяг, то його пальці стискали старезного шкіряного гаманця. Затулившись ковдрою, старий відкрив гаманця й перевернув догори дном. Звідти викотилася одна-єдина срібна десяти-центовна монетка.

— Це мій таємний скарб, — пошепки пояснив він. — Ніхто про нього не знає. Зробимо ще одну спробу знайти той останній квіток. Що скажеш? Але мусиш мені допомогти.

— Дідуню, невже ви хочете потратити на це останні свої гроші? — прошепотів Чарлі.

— Авжеж хочу! — схвильовано прохрипів старий. — Не гай часу на суперечки! Я не менше за тебе прагну знайти той квіток! На. Бери гроші й біжи в найближчу крамничку, купи перший-ліпший батончик «Вонка» і мерщій повертайся з ним сюди, розгорнемо разом.

Чарлі взяв срібну монетку і миттю вислизнув з кімнати. За п'ять хвилин він уже повернувся.

— Купив? — пошепки спитав дідунь Джо, очі якого аж сяяли від збудження.

Чарлі ствердно кивнув і показав батончик. На обгортці було написано: «ВОНКА: ГОРІХОВИЙ ХРУСТКИЙ СЮРПРИЗ».

— Добре! — прошепотів старий, сідаючи в ліжку й потираючи руки. — Тепер... підходь сюди, сідай біля мене і разом його розгорнемо. Готовий?

— Так, — підтвердив Чарлі. — Готовий.

— Відривай верхню обгортку.

— Ні, — заперечив Чарлі, — це ж ви за нього заплатили. Робіть усе самі.

Пальці старого страшенно тремтіли, доки він обмацував батончик.

— Немає ніякої надії, — ледь чутно захихотів він. — Ти ж розумієш, що надії немає, правда?

— Так, — озвався Чарлі. — Розумію.

Вони Perezирнулися й обидва нервово захихотіли.

— Май на увазі, — додав дідунь Джо, — існує лише манюсінький шанс, що це саме та цукерка, згоден?

— Так, — погодився Чарлі. — Звичайно. Чому не розгортаєте, дідуню?

— На все свій час, хлопчику, на все свій час. Як ти гадаєш, з якого кінця починати?

– З отого. З найдалшого від вас. Відірвіть тільки малесенький клаптик, щоб ми нічого й не бачили.

– Отакий? – запитав старий.

– Ага. А тепер ще трошечки.

– Доривай ти, – сказав дідунь Джо. – Бо я дуже хвилююся.

– Ні, дідуню. Мусите самі.

– Ну що ж. Отак-от. – І він віддер обгортку.

Вони вдвох зазирали під неї. Це був солодкий батончик – та й годі. Зненацька їм стало дуже смішно, і вони ви-бухли шаленим реготом.

– Що таке?! – скрикнула бабуся Джозефі-на, несподівано прокинувшись.

– Нічого, – відповів дідунь Джо. – Спи собі, спи.

Розділ 11. Чудо

Чарлі зайшов до крамнички й поклав на прилавок мокру доларову банкноту.

– Один «Високочудесний зефірмелад Вонки», – випалив він, пригадуючи смак батончика, подарованого на день народження.

Чоловік за прилавком був жирний і вгодований. Мав великі губи, гладкі щоки й товстелезну шию. Жир навколо шиї звисав складками на комір, немов гумовий обруч. Він відвернувся, сягнув рукою, тоді знову повернувся до Чарлі і дав йому батончик. Чарлі схопив шоколадку, миттю зірвав обгортку і вп'явся в неї зубами. Відкусив великий шматок... тоді другий... о, яка ж то радість запихати в рот величезні кусні чогось солодкого й твердого! Яке неймовірне блаженство відчувати в роті тверду й поживну їжу!

– Синку, ти так сильно захотів батончика? – лагідно спитав продавець.

Чарлі кивнув, а рота йому аж розпирало шоколадом. Продавець поклав на прилавок здачу.

– Їж потроху, – порадив він. – Живіт заболить, якщо ковтати не прожувавши.

Чарлі й далі пожадливо ковтав. Не міг зупинитися. Не минуло й півхвилини, як батончик зник у горлі. Хлопець ледве дихав, але відчував неймовірне, величезне щастя. Простяг руку по здачу. Тоді завагався. Його очі були на одному рівні з прилавком. Дивилися на маленькі срібні монетки, що там лежали. Усі десяти-центові. Дев'ять штук. Яка різниця, якщо він витратить ще однісіньку...

– Мабуть, – сказав він тихо, – мабуть... я візьму ще один батончик. Такий самий, якщо можна.

– Чому ж не можна? – відповів гладкий продавець. Він знову сягнув собі за спину й дістав з полиці ще один «Високочудесний зефірмелад Вонки». Поклав його на прилавок.

Чарлі взяв, здер обгортку... і *раптом*... з-під обгортки... блиснуло золотим сяйвом. Серце в нього завмерло.

– Це ж Золотий квиток! – закричав продавець і підстрибнув на півметра вгору. – У тебе Золотий квиток! Ти знайшов останній Золотий квиток! Ти ба! Ідіть усі сюди! Йдіть дивіться! Цей малий знайшов останній Золотий квиток від Вонки! Ось він! У нього в руках!

Здавалося, в продавця починається припадок.

– Та ще й у моєї крамничці! – кричав він. – Хлопець його знайшов у моєї крамничці! Швидше кличте кореспондентів! Обережно, синку! Не розірви! Це ж безцінна річ!

За кілька секунд навколо Чарлі з'юрмилося з двадцяттеро душ, а з вулиці проштовхувалися інші. Усім кортіло побачити Золотий квиток і щасливця, котрий його знайшов.

— Де квиток? — закричав хтось. — Підніміть угору, щоб усі бачили!

— Ось він, ось він! — відгукнувся ще хтось. — Хлопець тримає його в руках! Дивіться, як сяє золото!

— І як це йому вдалося знайти, хотів би я знати? — сердито загорлав якийсь товстий хлопець. — Та я ж кілька тижнів купую щодня по двадцять батончиків!

— А уяви, скільки він усього матиме безплатно! — заздрісно додав інший хлопець. — Вистачить на все життя!

— Йому не завадить, бо він худий, мов скелет! — зареготала якась дівчинка.

Чарлі не поворухнувся. Він навіть не зняв з батончика Золотий квиток. Стояв не порушно, міцно тримаючи цукерку двома руками, а довкола штовхався й галасував натовп. Чарлі паморочилася голова. Здавалося, ніби зараз він злетить угору, як повітряна кулька. Ще трохи і його ноги відірвалися б від землі. Чув, як серце гупає десь аж у горлі.

Тієї миті він відчув, як хтось легенько торкнувся рукою його плеча, а коли зиркнув угору, то побачив над собою височенного чоловіка.

— Чуєш, — прошепотів той чоловік, — я в тебе куплю. Дам п'ятдесят доларів. Що скажеш? І ще дам новенького велосипеда. Гарзд?

— Ви що, *сказилися*? — крикнула якась жінка, що стояла поруч. — Та я йому за цей квиток дам *п'ятсот* доларів! Хочеш продати квиток за п'ятсот доларів, юначе?

— Та *годи* вже! — гаркнув гладкий продавець, проштовхуючись крізь юрбу і міцно хапаючи Чарлі за руку. — Дайте дитині спокій! Розійдіться! Випустіть його! — А тоді зашепотів до Чарлі, підштовхуючи його до дверей:

— *Нікому* не віддавай! Бігом неси квиток додому, доки не загубив! Біжи й не зупиняйся аж до самої хати, зрозумів?

Чарлі кивнув.

— Знаєш, — гладкий продавець на мить замовк і всміхнувся, — я відчуваю, що тобі цей квиток був дуже потрібний. Страшенно за тебе радий. Щастя тобі, синку.

— Дякую вам, — відповів Чарлі і шодуху помчав крізь сніг. А пробігаючи повз фабрику містера Вонки, помахав їй рукою й проспівав:

— Я ще тебе побачу! Я скоро тебе побачу! За п'ять хвилин він був удома.

Розділ 12. Що було написано на Золотому квитку

Чарлі ввірвався у двері з криком:

— *Мамо! Мамо! Мамо!*

Пані Бакет була в кімнаті стареньких — занесла їм вечірній суп.

— *Мамо!* — вигукнув Чарлі, влітаючи до них, мов вихор. — Дивіться! Я його знайшов! Гляньте, мамо, гляньте! Останній Золотий квиток! Він мій! Я знайшов на вулиці гроші і купив дві шоколадки, а в другій був Золотий квиток, і коло мене було море людей, вони хотіли його бачити, але продавець мене врятував, і я побіг додому, і ось я тут! **ЦЕ П'ЯТИЙ ЗОЛОТИЙ КВИТОК, МАМО, І Я ЙОГО ЗНАЙШОВ!**

Пані Бакет стояла й дивилася, а четверо стареньких, що сиділи на ліжку з мисками супу на колінах, повипускали з рук ложки і наче попримерзали до подушок.

Секунд з десять у кімнаті панувала мертва тиша. Ніхто не смів заговорити чи поворухнутися. Це була чарівна мить.

Аж тоді, дуже тихо, промовив дідунь Джо:

— Чарлі, ти що — нас дуриш? Чарлі? Ти жартуєш?

— Та ні! — вигукнув Чарлі, підбіг до ліжка й показав старенькому великий і осяйний Золотий квиток.

Дідунь Джо нахилився й уважно глянув на квиток, ледь не торкаючись його носом. Усі стежили за ним, чекаючи вироку.

І ось дідунь Джо дуже повільно, з блаженною усмішкою на вустах, підняв голову і глянув просто на Чарлі. Щоки його порожевіли, широко розплющені очі радісно сяяли і в центрі, в самісінькому центрі кожного ока, в глибині чорних зіниць танцювали іскорки несамовитої радості. Дідунь глибоко вдихнув і раптом, без найменшого попередження, щось ніби вибухло у нього в грудях. Він рвучко здійняв угору руки й закричав:

— Ураааааааа!

Одночасно з вигуком його довге кістяве тіло підскочило на ліжку, тарілка з супом полетіла в лице бабусі Джозефіні, а цей дідуган, Що мав дев'яносто шість з половиною років, що вже двадцять років не вставав з ліжка, хвацько зістрибнув у піжамі на підлогу й переможно затанцював.

— Урааааааа! — горлав він. — Хай живе Чар-лі! Гіп-гіп, ура!

Тієї ж миті відчинилися двері і до хатини увійшов пан Бакет. Він змерз і втомився — і це було помітно. Цілісінький день пан Бакет розгрібав на вулицях сніг.

— Ого! — здивувався він. — Що це тут діється?

Йому швиденько все розповіли.

— Не може бути! — не повірив він. — Це неможливо.

— Чарлі, покажи квиток! — крикнув дідунь Джо, що й далі кружляв у своїй смугастій піжамі по підлозі, мов дервіш. — Покажи татові п'ятий і останній у світі Золотий квиток!

— Дай-но глянути, Чарлі, — сказав пан Бакет, падаючи на стілець і простягаючи руку.

Чарлі підійшов до нього з безцінним документом. Він був надзвичайно гарний, цей Золотий квиток, зроблений, як здавалося, зі щирого [76] золота товщиною в аркуш паперу. З одного боку, надруковане якимось хитрим способом чорними-пречорними літерами, було саме запрошення — від містера Вонки.

— Прочитай уголос, — попросив дідунь Джо, нарешті знову залазячи в ліжку. — Щоб ми всі почули, що там написано.

Пан Бакет підніс Золотий квиток до самісіньких очей. Руки його трохи тремтіли і сам він, здавалося, був цією пригодою дещо спантелечений. Кілька разів глибоко вдихнувши, пан Бакет прокашлявся й сказав:

— Добре, я прочитаю. Слухайте:

«Містер Віллі Вонка вітає тебе, щасливого власника Золотого квитка! З приємністю тисну тобі руку! На тебе чекають надзвичайні події! Попереду в тебе багато чудових несподіванок! А поки що запрошую тебе відвідати мою фабрику й цілісінький день побути моїм гостем — тебе і всіх інших, кому пощастило знайти Золоті квитки. Я, Віллі Вонка, сам водитиму тебе по фабриці, покажу все, що там можна побачити, а потім, коли настане пора повертатися, за тобою їхатиме до самого дому ціла колона величезних вантажівок. Ці вантажівки, я обіцяю, будуть заповнені чудовими солодощами, яких тобі й твоїм рідним вистачить на багато років. Якщо ж колись припаси закінчатся, то досить звернутися на фабрику й показати цей Золотий квиток — і я з радістю дам тобі всього, що ти забажаєш. Таким чином, ти будеш забезпечений усілякими ласощами

на все життя. Та це аж ніяк не найцікавіше з того, що станеться в день твого візиту. Я готую й інші, ще дивовижніші й фантастичніші несподіванки для тебе та для всіх власників Золотих квитків — загадкові й прекрасні сюрпризи, що вразять, захоплять, здивують, ошелешать і спантеличать тебе понад усі сподівання. Тобі й не снилося, що з тобою таке станеться! Зачекай і побачиш сам! А тепер вислухай мої вказівки: для відвідин я вибрав перший день лютого. Саме цього дня, а не жодного іншого, ти маєш підійти до фабричної брами рівно о десятій ранку. Не запізнися! І ще ти маєш право взяти з собою одного чи двох родичів, які пильнували б, щоб ти не наробив якої шкоди. І останнє — не забудь цей квиток, інакше тебе не впустять.

Підпис: Віллі Вонка».

— Перший день *лютого!* — вигукнула пані Бакет. — Та це ж завтра! Сьогодні останній день січня, я *знаю!*

~ Овва! — вимовив пан Бакет. — Так і є!

— Дуже вчасно! — крикнув дідунь Джо. — Не можна гаяти ні секунди. негайно починай готуватися! Умийся, зачешися, відмий руки, почисти зуби, висякай носа, обріж нігті, навакуй черевики, випрасуй сорочку і ще, заради Бога, відшкрябай зі штанів увесь той бруд! Треба готуватися, хлопче! Будь готовий до найважливішого у своєму житті дня!

— Не треба так хвилюватися, дідуню, — втрутилася пані Бакет. — І не лякайте бідного Чарлі. Нам усім треба заспокоїтися. Спочатку треба вирішити, хто піде на фабрику разом з Чарлі.

— *Я піду!* — закричав дідунь Джо і знову зірвався з ліжка. — Я піду з ним! Я його припильную! Не турбуйтеся!

Пані Бакет усміхнулася старенькому, а тоді повернулася до чоловіка й спитала:

— А ти що скажеш? Не думаєш, що треба піти *тобі?*

— Ну... — завагався пан Бакет, — ні... Навіть не знаю. — Ти *мусиш*.

— Нічого я не *мушу*, — лагідно заперечив пан Бакет. — Тобто я з радістю пішов би. Це було б надзвичайно цікаво. А з іншого боку... мені здається, що з нас усіх найбільше *заслужує* піти саме дідунь Джо. Він про фабрику знає більше за нас. Звісно, якщо він добре почуватється...

— Урааааа! — закричав дідунь Джо, схопив Чарлі за руку й застрибав по кімнаті.

— Він *явно* почуватється досить добре, — засміялася пані Бакет. — Так... можливо, ти маєш рацію. Можливо, з ним має піти саме дідунь Джо. Бо я точно не зможу піти — і на цілий день покинути трьох стареньких самих-самі-сіньких.

— Слава Богу! — вигукнув дідунь Джо. — Навіки слава!

І тут знадвору щосили загрюкали в двері. Пан Бакет пішов відчиняти й за мить у хатинку влетіла ціла зграя кореспондентів та фотографів. Вони знайшли власника п'ятого Золотого квитка і прагнули якнайбільше всього вивідати для перших шпальт ранкових газет. Кілька годин у хатині панував страшенний гармидер і лиш опівночі пан Бакет спромігся всіх випхати, щоб Чарлі нарешті ліг спати.

Розділ 13. Настав щасливий день

Уранці щасливого дня яскраво сяяло сонечко, однак земля й досі була вкрита снігом і стояв лютий холод.

Перед брамою фабрики «Вонка» зібрався величезний натовп, що хотів бачити п'ятьох щасливих власників квитків. Панувало неймовірне збудження. Наближалася десята

ранку. Юрба галасувала і штовхалася, а поліцаї, зчепивши руки, намагалися відтиснути її від брами. Просто перед воротами, ретельно загороджені від натовпу поліцаями, стояли п'ятеро знаменитих дітей, разом з дорослими, що їх привели.

Серед усіх височіла кістлява постать дідуна Джо, що стояв мовчки і міцно тримав за руку малого Чарлі Бакета.

Кожен з дітей, окрім Чарлі, прийшов з мамою і татом, і це було правильно, бо інакше б усе вийшло з-під контролю. Дітям так кортіло зайти, що батькам доводилося стримувати їх силою, щоб не дерлися на браму.

— Май терпець! — кричали батьки. — Зачекай! Ще не *пора!* Ще не десяти!

Чарлі Бакет чув, як за спиною галасує натовп. Люди штовхалися й пхалися, щоб хоч глянути на знаменитих дітей.

— Це Віолета Борегард! — почув він чийсь крик. — Це точно вона! Я її в газеті бачив!

— А знаєте, — крикнув хтось інший, — вона й далі жує свою бридку стару гумку! Вже три місяці! Гляньте на її щелепи! Вони постійно плямкають!

— А хто той гладкий хлопець?

— Та це Августус Глуп!

— Так і є!

— Здоровецький, правда?

— Страшенно!

— А то що за хлопець у курточці з ковбоєм?

— То Майк Тіві! Його не відтягти від телевізора!

— Він, мабуть, здурів! Увесь обвішався тими дурнуватими пістолями!

— А я хочу побачити Веруку Солт! — вигукнув ще хтось із натовпу. — Це та, чий батько купив півмільйона батончиків, а потім змусив працівниць своєї фабрики їх розгортати, аж доки знайшли Золотий квиток! Він купує все, чого їй заманеться! Абсолютно все! Ото заверещить — і вже все має!

— Жахливо, правда?

— Мерзенно, я так скажу!

— А де вона стоїть?

— Он там! Ліворуч! Дівчинка в сріблястій норковій шубі!

— А хто з них Чарлі Бакет?

— Чарлі Бакет? Мабуть, отой худющий кур-дупель, що стоїть біля дідугана, схожого на скелет. Недалечко від нас. Отам! Бачите?

— А чого він у такий холод без пальта?

— Хіба я знаю. Може, нема за що купити.

— Боже ж ти мій! Та він геть замерзне! Чарлі, що стояв усього за кілька кроків од цих людей, міцніше стис руку дідуня Джо, а той лише глянув на Чарлі й усміхнувся.

Десь удалині годинник на церковній вежі за-бамкав десяту. Дуже повільно, голосно скрегочучи іржавими завісами, залізні ворота фабрики почали відчинятися.

Юрба раптово завмерла. Діти перестали стрибати. Усі втупилися в ворота.

— *Ось він!* — вигукнув хтось із натовпу. — *Це ж він!*

І так воно й було!

Розділ 14. Містер Віллі Вонка

За відчиненими фабричними воротами стояв сам містер Вонка.

І що то був за дивовижний чоловік!

На голові він мав чорний циліндр.

Одягнений був у фрак з розкішного темно-фіолетового оксамиту.

Штани мав темно-зелені.

Рукавички — перламутрово-сірі. А в руці тримав елегантну тростину з золотою бамбулькою.

З його підборіддя стирчала акуратна чорна цапина борідка. А очі — очі він мав невимовно ясні. Здавалося, що вони весь час іскряться й мерехтять. Власне кажучи, все його лице освітлював радісний усміх.

Ох, а яким він здавався розумним! Яким кмітливим, проникливим і енергійним! Він без упину посмикував головою, схилив її і так і сяк, ніби вбирив усе довкола своїми ясними мерехтливими очима. Його рухи були швидкі, як у білки, спритної й хитруючої старої білки з парку.

Зненацька він кумедно з підстрибом затанцював на снігу, широко розвів руки, всміхнувся п'ятьом діглахам, що скупчилися біля воріт, і вигукнув:

— Вітаю вас, мої маленькі друзі! Запрошую на фабрику!

Голос його звучав високо й чисто, мов флейта.

— Підходьте по одному, — покликав він, — разом з батьками. Показуйте свій Золотий квиток і називайтеся. Хто перший?

Гладкий хлопець виступив наперед.

— Я — Августус Глуп, — сказав він.

— Августус! — вигукнув містер Вонка, схопив його за руку й енергійно почав нею трясти. — *Любий* хлопчику, який я радий тебе бачити! Я захоплений! Зачарований! Безмежно втішений, що ти прийшов! А це твої батьки? Як приємно! Заходьте! Заходьте! Правильно! У ці ворота!

Видно було, що містер Вонка схвилюваний не менше за всіх інших.

— Мене звати, — вийшла вперед наступна дитина, — Верука Солт.

— *Дороженька* Веруко! Як ся маєш? Така радість! У тебе таке цікаве ім'я! Я думав, що верука — це така бородавка, що вискакує на п'ятах! Але я, мабуть, помилявся. Яка ти гарна в цій чудовій норковій шубці! Я дуже радий, що ти прийшла! Боженьку, це буде такий цікавий день! Маю надію, що тобі тут сподобається! Я впевнений! Я знаю! Твій

батько? Здоровенькі були, пане Солт. Пані Солт? Безмежно радий вас бачити! Так, так, з квитком усе гаразд! Прошу заходити!

Наступні двоє дітей, Віолета Борегард і Майк Тіві, ступили вперед, показали квитки, а містер Вонка так енергійно їх вітав, що трохи не повідривав рук.

Аж ось почувся нервовий шепіт:

— Чарлі Бакет.

— Чарлі! — вигукнув містер Вонка. — Ну, ну, ну! То он ти який! Це ти знайшов квитка шойно вчора? Так, так. Я читав у ранкових газетах! *Саме* вчасно, любий хлопчику! Я такий радий! Такий за тебе щасливий! А це? Твій дідунь? Приємно познайомитись, добродію! Я захоплений! Зачарований! Радий-радісінський! Чудово! Усі вже тут? П'ятеро діточок? Так! Добре! Тепер ідіть за мною! Наша екскурсія зараз почнеться! Але тримайтеся разомі; *Будьте ласкаві*, самі нікуди не відходьте! Я не хотів би когось із вас загубити на цьому рівні! Боронь Боже!

Чарлі зиркнув через плече й побачив, як великі залізні ворота за спиною повільно зачинилися. Юрба за ними й далі штовхалася й галасувала. Чарлі востаннє глянув на людей.

І ось ворота з гуркотом зачинилися і зовнішній світ пропав з виду.

— Осюди! — вигукнув містер Вонка, дрібочучи попереду всіх. — У ці великі червоні двері, прошу! Правильно! Там гарно й тепло! Мушу дбати, щоб на фабриці було тепло — через працівників! Мої працівники звикли до неймовірно гарячого клімату! Холоду вони не витримують! Вони б загинули, якби в таку погоду вийшли надвір! Позамерзали б!

— А хто ті працівники? — поцікавився Августус Глуп.

— На все свій час, хлопчику! — всміхнувся Августусові містер Вонка. — Потерпи! Ще хвилику — й побачиш! Усі вже зайшли? Добре! Чи не могли б ви зачинити двері? Дякую.

Чарлі Бакет опинився в довжелезному коридорі, що безкінечно тягнувся хтозна-куди. Коридор був такий широкий, що легко проїхав би автомобіль. Стіни були блідо-рожеві, а освітлення — м'яке й затишне.

— Як гарно й тепло! — прошепотів Чарлі.

— Точно. А який чудовий запах! — відгукнувся дідунь Джо, глибоко атягуючи ніздрями повітря. Здавалося, в цьому повітрі змішалися всі найкращі пахощі світу — аромат смаженої кави, паленого цукру, плавленого шоколаду, м'яти, фіалок, товчених горішків, яблуневого Цвіту, карамелі та лимонної шкірки...

А здалеку, з самого серця величезної фабрики, приглушено долинав могутній гуркіт, немовби в якійсь велетенській машині з карколомною швидкістю крутилися колеса й шестерні.

— *Оце*, любі дітки, — сказав, перекикуючи гуркіт, містер Вонка, — це головний коридор. Повісьте шуби й шапки на вішак і йдіть за мною. Сюди! Добре! Усі готові? Тоді вперед! Уже йдемо! — Він подріботів коридором, хвосту темно-фіолетового оксамитового фрака залопотіли в нього за спиною, а відвідувачі побігли за ним.

Якщо подумати, то це був чималий гурт людей. Дев'ятеро дорослих і п'ятеро дітей, усього чотирнадцять душ. Тож можете уявити, яка почалася штовханина й штурханина, коли всі кинулися бігти коридором, намагаючись не відстати від стрімкої невеличкої постаті.

— Скоріше! — підганяв містер Вонка. — Ворушіться! Ми сьогодні *нічого* не встигнемо, якщо ви будете такі мляві!

Незабаром він звернув з головного коридору праворуч, у коридор трохи вузчий.

Тоді повернув ліворуч.

Тоді знову ліворуч.

Тоді праворуч.

Тоді ліворуч.

Тоді праворуч.

Тоді праворуч.

Тоді ліворуч.

Це був ніби велетенський кролячий САЖОК, де навсібіч розгалужувалися нові й нові коридори.

— Чарлі, тільки не відпусти моєї руки, — прошепотів дідунь Джо.

— Зверніть увагу, що всі коридори ведуть униз! — гукнув містер Вонка. — Зараз ми спустимося під землю! Усі найважливіші цехи моєї фабрики розташовані глибоко під землею!

— А чому? — здивувався хтось.

— Бо нагорі для них зовсім не було б місця! — пояснив містер Вонка. — Ви побачите, які це велетенські цехи! Більші за футбольні поля! Жодна будівля в світі не змогла б їх умістити? А от унизу, під землею, місця повно. Жодних обмежень — копай, скільки хочеш.

Містер Вонка повернув праворуч.

Тоді ліворуч.

Тоді знову праворуч.

Коридори знижувалися дедалі крутіше.

І раптом містер Вонка зупинився. Перед ним сяяли блискучі металеві двері. Усі з'юрмилися навколо. На дверях великими літерами було написано:

«ШОКОЛАДНИЙ ЦЕХ»

Переклад В. Морозова

Поділися враженнями від прочитаного

1. Чим зацікавила тебе повість-казка «Чарлі і шоколадна фабрика» британського письменника Роальда Дала?
2. Що нового про життя твоїх однолітків ти дізнався/дізналася з цього твору?
3. Які події, описані в книжці, тебе захопили найбільше? Чому?

Візьми участь в обговоренні

1. Що в родині Чарлі цінували понад усе? Прочитай і прокоментуй уривки твору, в яких йдеться про життя родини Бакет.
2. Чому Чарлі мріяв потрапити на шоколадну фабрику Віллі Вонка?
3. З чийх вуст ми разом із ним дізнаємося подробиці про цю фабрику? (Перевір, чи уважно ти читав/читала)
4. Як вплинула на Чарлі приголомшлива новина про «золоті квитки»? Чи був у хлопчика шанс отримати такий квиток? Хто його підтримував у цій ситуації?
5. Поміркуй, що об'єднує Августуса, Віолетту, Вероніку та Майку? Які емоції викликають у тебе ці персонажі?

6. *Як же трапилось, що саме ці діти стали тими щасливчиками, які отримали золоті квитки? Чи випадково вони потрапили у неприємні ситуації на шоколадній фабриці?*
7. *Чим закінчилася екскурсія на фабрику для Чарлі? Чому Віллі Вонка вибрав саме його? Для відповідей залучай текст твору.*

Попрацюй самостійно

1. *Пофантазуй, що ти можеш втрутитись в життя героїв повісті: стати батьками одного із персонажів. Що саме ти зробив би / зробила б і що могло б змінитися внаслідок твоїх дій?*
2. *Підсумуй, які чесноти (моральні якості) притаманні Чарлі? Чому саме вони допомогли йому досягти успіху?*

Перевір себе

1. *Назви героїв роману Марка Твена «Пригоди Тома Соїєра». Хто були його друзями, а хто — ворогами?*
2. *Які книжки були улюбленими в Тома Соїєра?*
3. *Дай розгорнуту відповідь на запитання: чим мені подобається героїня повісті Е. Портер Полліанна?*
4. *Розкажи про гру, яку любила Полліанна. Як вона допомагала їй у житті?*
5. *Як було створено повість-казку «Аліса в Країні Див»? Що ти знаєш про її автора?*
6. *Які герої з казки про Алісу запам'яталися тобі найбільше? Чому?*
7. *Як трапилось, що Чарлі отримав шоколадну фабрику Віллі Вонка?*
8. *Які герої повісті Р. Дала тобі не сподобалися? Чому?*
9. *Який із творів розділу «Тема дитинства у творах зарубіжних письменників» тобі сподобався найбільше? Чим саме?*

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА:

СНЄГІРЬОВА Валентина Василівна – кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник відділу навчання мов національних меншин та зарубіжної літератури Інституту педагогіки НАПН України.

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

Снєгірєва Валентина Василівна

Зарубіжна література. 5 клас *підручник*

Верстка – Перепелиця Є. В.

Обкладинка – Лук'яненко Л. П.

Підписано до друку 09.10.2018 р. Формат 70x100 1/16
Гарнітура Newton. Друк офсетний. Папір офсетний.

Ум. друк. 13,0 арк.

Наклад 300 пр.

Віддруковано у ТОВ «КОНВІ ПРІНТ».

03680, м. Київ, вул. Антона Цедіка, 12

тел. +38 044 332-84-73.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції Серія ДК № 6115 від 29.03.2018 р.